

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

BREXIT : Το bras de fer με την Ευρώπη

Σεμπέκου Αντωνία – Αικατερίνη
Α.Μ. ΜΘ19027

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΙΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

Πειραιάς, 2021

Ø/Η Σεμπέκου Αντωνία - Αικατερίνη
βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην
υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες
πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν
καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν
γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από
μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Αθήνα,/..../.....

BREXIT : Το bras de fer με την Ευρώπη

Σεμπέκου Αντωνία - Αικατερίνη

Σημαντικοί όροι: Ηνωμένο Βασίλειο, Brexit, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιρλανδικό σύνορο

Περίληψη

Το αποτέλεσμα του βρετανικού δημοψηφίσματος που διεξήχθη στις 23 Ιουνίου 2016 σχετικά με την συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μολονότι ήταν αναμενόμενο, προκάλεσε ανησυχία τόσο στην ίδια την χώρα όσο και στην υπόλοιπη Ένωση. Η βιβλιογραφική μελέτη απεικονίζει το αίσθημα της «υπέροχης απομόνωσης» ως το κυρίαρχο κατάλοιπο της βρετανικής αυτοκρατορίας στην συνείδηση και την ιστορία των πολιτών της, ενώ σύντομα εκδηλώθηκε έντονος σκεπτικισμός σχετικά με την λειτουργία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η ανεξέλεγκτη μετανάστευση, η υπακοή σε κανόνες που δεν λειτουργούσαν πολλές φορές προς το οικονομικό συμφέρον της χώρας και η ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος στους θεσμούς αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση της ψήφου. Διάθεση ευρωσκεπτικισμού και ανάγκης αυτονομίας είχε διαφανεί από τα πρώτα χρόνια της ένταξης στην ΕΟΚ, καθώς το εν λόγω δημοψήφισμα δεν ήταν το πρώτο που πραγματοποιήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τη διάρκεια των σαράντα τριών χρόνων της βρετανικής συμμετοχής.

Η διαδικασία της αποχώρησης ήταν μακροχρόνια και η διαπραγμάτευση πολυσχιδής. Το Brexit αποτελεί μοναδικό γεγονός, καθώς είναι η πρώτη χώρα που αποφασίζει να κινηθεί προς την κατεύθυνση της εξόδου. Παρόλο που υπήρχε το θεσμικό πλαίσιο που ρύθμιζε τον τρόπο αποχώρησης ενός κράτους – μέλους από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν είχε δημιουργηθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή η ανάγκη εφαρμογής του. Η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου είναι αρκετά ιδιαίτερη, λόγω των διαφορετικών εθνών που περιλαμβάνει. Η έκβαση του δημοψηφίσματος καταδεικνύει την έντονη διχογνωμία που υπάρχει εντός του Ηνωμένου Βασιλείου, με την Αγγλία και την Ουαλία να έχουν ταχθεί υπέρ της αποχώρησης, ενώ η πλειοψηφία της Σκωτίας και της Βόρειας Ιρλανδίας υπέρ της παραμονής.

Παράλληλα, το δυσεπίλυτο πρόβλημα του Ιρλανδικού συνόρου ταλάνισε για πολύ καιρό τις διαπραγματευόμενες πλευρές. Η συμβιβαστική λύση που συμφωνήθηκε με σκοπό να αποτραπεί η δημιουργία ενός «σκληρού συνόρου» στο νησί της Ιρλανδίας δεν είναι ευρέως αποδεκτή στη Βόρεια Ιρλανδία. Με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος αφενός της ανατροπής των ειρηνευτικών προσπαθειών τόσο των κυβερνήσεων Ηνωμένου Βασιλείου και Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφετέρου μιας ενδεχόμενης βίαιης σύγκρουσης, ή ακόμη και απόσχισης.

BREXIT : Bras de fer with Europe

Key words: United Kingdom, Brexit, European Union, Irish border

Abstract

The British referendum result held on 23 June 2016 on EU membership, although expected, caused concern both in the country itself and in the rest of the Union. Bibliographic research depicts the feeling of "splendid isolation" as the dominant remnant of the British Empire in the consciousness and history of its citizens, while intense scepticism on the operation of the European project was soon expressed. Uncontrolled immigration, obedience to rules that often did not work in the economic interest of the country and the EU institution's democratic deficit were key factors in shaping the vote. Eurosceptic attitude and need of autonomy appeared since the early years of EEC membership, as it was not the first referendum in the United Kingdom during the forty-three years of British participation.

The withdrawal process was long and the negotiation was manifold. Brexit is an unprecedented event, as it is the first country who decided to withdraw. Although there was an institutional framework governing the withdrawal of a Member State from the European Union, the need to implement it had not yet risen. The UK case is quite special because of the different nations it includes. The referendum outcome indicates a strong division within the UK, with England and Wales in favor of leaving, while the majority in Scotland and Northern Ireland in favor of remaining.

At the same time, the Irish border's intractable problem had long plagued the negotiating parties. The compromise agreed in order to prevent the creation of a "hard border" on the island of Ireland is not widely accepted in Northern Ireland. Therefore the risk of on the one hand overthrowing the peace efforts of UK and Republic of Ireland, as well as the European Union and on the other hand a possible violent conflict, or even of a secession looms.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ως είθισται όλους όσοι συνέβαλαν στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή, κύριο Ανδρέα Λιαρόπουλο, για την επιστημονική του καθοδήγηση, τις πολύτιμες συμβουλές του και τη συνεχή υποστήριξη που μου παρείχε σε όλα τα στάδια της εργασίας.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια κυρία Μαρία Μενδρινού και τον Αναπληρωτή Καθηγητή κύριο Σπύρο Φουκανά, με την ιδιότητα των μελών της τριμελούς επιτροπής αξιολόγησης.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θέλω να απευθύνω στον Αξιότιμο Πρόεδρο κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά, ο οποίος δέχτηκε με θέρμη να μου μεταλαμπαδεύσει βαθύτερες γνώσεις και να φωτίσει αιτιολογικές πτυχές του Brexit.

Επιθυμώ επίσης να ευχαριστήσω την φίλη μου Δρ. Βάλια Καϊμάκη, για τις επικοινωνιακές συζητήσεις και την έμπνευση που μου προσέφερε.

Κλείνοντας, είμαι ευγνώμων για την αμέριστη ηθική υποστήριξη της οικογένειάς μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	
Abstract	
Ευχαριστίες	
Κατάσταση Εικόνων & Διαγραμμάτων	
Συνοτομογραφίες	
Εισαγωγή	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Το Ηνωμένο Βασίλειο & η ΕΟΚ.....	1
1.1 Η ίδρυση της ΕΟΚ & η Βρετανική Αυτοκρατορία	1
1.2 Οι προσπάθειες συμβιβασμού.....	2
1.3 Η υπέροχη απομόνωση.....	3
1.4 Brentry: Το Ηνωμένο Βασίλειο στην ΕΟΚ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο βρετανικός ευρωσκεπτικισμός	7
2.1 Οι πρώτες δυσκολίες της συμμετοχής.....	7
2.2 Το δημοψήφισμα του 1975	8
2.3 Τα πρώτα χρόνια του βρετανικού ευρωσκεπτικισμού.....	10
2.4 Η βρετανική διαφορετικότητα.....	13
2.5 Η άνοδος του UKIP	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου & το θεσμικό πλαίσιο	18
3.1 Το δημοψήφισμα του 2016	18
3.2 Η εξαγγελία του δημοψηφίσματος	23
3.3 Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.....	25
3.4 Η ενεργοποίηση του άρθρου 50.....	29
3.5 Το άρθρο 50 της ΣΕΕ	30
3.6 Η μακρά περίοδος των διαπραγματεύσεων	32
3.7 Η Συμφωνία Αποχώρησης & η μελλοντική σχέση.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Τα ιρλανδικά σύνορα.....	48
4.1 Η ιστορία των ιρλανδικών συνόρων	48

4.2 Ευρωπαϊκά ειρηνευτικά προγράμματα.....	54
4.3 Το ιρλανδικό σύνορο ως πεδίο αντιπαράθεσης.....	58
Επίλογος	63
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Συνέντευξη με τον πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Ηνωμένο Βασίλειο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας.....	65
ΠΗΓΕΣ	75
Ελληνική βιβλιογραφία.....	75
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	75
Ξενόγλωσσα άρθρα.....	75
Ιστοσελίδες ελληνικές.....	76
Ιστοσελίδες ξένες	78
Συνέντευξη	82

Κατάσταση Εικόνων & Διαγραμμάτων

Εικόνα 1: Ψηφοδέλτιο βρετανικού δημοψηφίσματος (1975) για την παραμονή στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.....	9
Διάγραμμα 1: Ευρωπαϊκή ιθαγένεια	16
Εικόνα 2: Ψηφοδέλτιο βρετανικού δημοψηφίσματος 2016 για την παραμονή στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	26
Εικόνα 3: Αποτέλεσμα βρετανικού δημοψηφίσματος	27

Συντομογραφίες

ΔΕΕ: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΑΚ: Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα

ΕΑΤ: Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών

ΕΓΤΠΕ: Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΖΕΣ: Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών

ΕΚ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα

ΕΚΑΕ/ ΕΥΡΑΤΟΜ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας

ΕΚΑΧ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΗΒ: Ηνωμένο Βασίλειο

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΚΕΠΠΑ: Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΠΔΠ: Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

ΣΕΕ: Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΕΣ: Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών

ΦΠΑ: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

Abbreviations

EEC: European Economic Community

EMA: European Medicines Agency

EU: European Union

G7: Group of Seven

IRA: Irish Republican Army

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NHS: National Health Service

P5+1: UN Security Council's five permanent members (China, France, Russia, the United Kingdom and the United States) plus Germany

SEUPB: Special EU Programmes Body

TCA: Trade & Cooperation Agreement

UK: United Kingdom

UKIP: United Kingdom Independence Party

VAT: Value Added Tax

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια μελέτη για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιχειρεί αρχικά να αναλύσει τις αιτίες που ώθησαν τους βρετανούς πολίτες να υποστηρίξουν την έξοδο της χώρας τους από την ευρωπαϊκή οικογένεια στο δημοψήφισμα της 23^{ης} Ιουνίου 2016. Η ημερομηνία αυτή αποτελεί ορόσημο για την αντίστροφη μέτρηση της βρετανικής συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εν συνεχεία, ερευνάται ο τρόπος με τον οποίο προετοιμάστηκε και πραγματοποιήθηκε η εν λόγω αποχώρηση, καθώς και οι θέσεις των διαπραγματευόμενων πλευρών. Η ανωτέρω διαδικασία οδήγησε σε συμφωνίες, οι οποίες αφενός ρυθμίζουν τα ζητήματα της αποδέσμευσης του αποχωρούντος κράτους – μέλους και αφετέρου αντικατοπτρίζουν τις μελλοντικές σχέσεις του με την Ένωση.

Ακολούθως, εξετάζεται ο αντίκτυπος της βρετανικής αποχώρησης στο ιρλανδικό ζήτημα. Το Brexit δημιούργησε δυσεπίλυτα προβλήματα, τα οποία αποτυπώνονται σε πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, από τη στιγμή που το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο σε πλήθος τομέων και καθημερινών δραστηριοτήτων με την Ένωση των κρατών – μελών.

Το Brexit ομολογουμένως έχει αφήσει το αποτύπωμά του στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι αξιοσημείωτο, κυρίως λόγω της μοναδικότητάς του ως γεγονός, καθώς αφ' ης στιγμής ξεκίνησε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα να διευρύνεται, αποδεχόμενη την είσοδο όλο και περισσότερων κρατών – μελών, δεν σημειώθηκε αντίστοιχο περιστατικό. Η μελέτη των αιτιών που οδήγησαν στην αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου μας βοηθά να κατανοήσουμε τις προσδοκίες του εταίρου, που επέλεξε να διαπραγματευτεί τη θέση του κατά μόνας στη διεθνή σκηνή. Ακόμη, η αποχώρηση ενός κράτους – μέλους καταδεικνύει την ανάγκη επαναδιάρθρωσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, εντοπισμού και διόρθωσης των τρωτών σημείων του εν είδει απολογισμού.

Η έρευνα βασίστηκε στη συστηματική μελέτη τόσο πρωτογενών πηγών, των θεσμικών αφενός εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφετέρου των κυβερνητικών εγγράφων του Ηνωμένου Βασιλείου, όσο και δευτερογενών, συμπεριλαμβανομένων των βιβλίων, των επιστημονικών άρθρων, των ιστοτόπων και των άρθρων σε ηλεκτρονικές εφημερίδες. Τέλος, στο πλαίσιο της έρευνας διεξήχθη συνέντευξη με τον

πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Λονδίνο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά. Ο συνδυασμός των ανωτέρω πηγών συνέβαλε στην ιστορική ερμηνεία των πεπραγμένων του υπό εξέταση θέματος.

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μελετά ιστορικά τη σχέση του Ηνωμένου Βασιλείου με τη νεοσύστατη ΕΟΚ, την ανεξαρτησία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας ως παγκόσμιας ναυτικής δύναμης, την βαθιά χαραγμένη στην κοινωνική συνείδηση του βρετανικού λαού διάθεση απομόνωσης, τις προσπάθειες συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και εν συνεχεία τα αιτήματα ένταξης της χώρας σ' εκείνη. Μελετώνται εν τη γενέσει τους οι ενδοιασμοί της βρετανικής πλευράς απέναντι στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα και η σχέση της με την Κοινοπολιτεία. Όταν η βρετανική υποψηφιότητα έγινε αποδεκτή από τους ιδύνοντες της Κοινότητας άρχισαν να διαφαίνονται τα πρώτα σημάδια έλλειψης κοινού στόχου.

Το δεύτερο κεφάλαιο διερευνά τις απαρχές του βρετανικού ευρωσκεπτικισμού. Πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαφορές εντοπίζονται ως σημεία σύγκρουσης. Το Ηνωμένο Βασίλειο κλήθηκε να κάνει βασικές αλλαγές για τα δεδομένα της οικονομίας του, κυρίως λόγω του διαφορετικού συστήματος φορολόγησης και της ΚΑΠ. Στον πολιτικό τομέα μελετάται η θεμελιώδης εναντίωση στον υπερεθνικό χαρακτήρα των ευρωπαϊκών θεσμών. Αυτές οι διαφορές, σε συνδυασμό με το αίσθημα της βρετανικής διαφορετικότητας σε σχέση με τους λαούς της ηπειρωτικής Ευρώπης, υπαγόρευαν την βρετανική διεκδίκηση διορθωτικών μηχανισμών και εξαιρέσεων από συγκεκριμένες ευρωπαϊκές πολιτικές. Η επίτευξη ορισμένων διεκδικήσεων οδήγησε στην παραμονή του Ηνωμένου Βασιλείου στην ΕΟΚ κατά τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος του 1975 όπως αναλύεται. Ένα ακόμη σημείο αναφοράς του βρετανικού ευρωσκεπτικισμού αποτελεί η άνοδος του κόμματος UKIP, που επιθυμούσε την απαγκίστρωση από το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει τους λόγους που οδήγησαν στο δημοψήφισμα του 2016, την εξαγγελία και το αποτέλεσμά του. Μελετά το θεσμικό πλαίσιο της διαδικασίας αποχώρησης, την ενεργοποίηση του άρθρου 50 της ΣΕΕ και την εκκίνηση της διαπραγματευτικής περιόδου. Το τέλος της περιόδου αυτής επισφραγίστηκε με την επίτευξη Συμφωνιών τόσο για την αποχώρηση, όσο και για τη μελλοντική σχέση.

Το τέταρτο κεφάλαιο μελετά ιστορικά το ζήτημα των ιρλανδικών συνόρων, τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να βοηθήσει στην εγκαθίδρυση της ειρήνης στην πληττόμενη περιοχή, κυρίως μέσω χρηματοδοτικών προγραμμάτων, καθώς και

το πρόβλημα που δημιούργησε το Πρωτόκολλο για την Βόρειο Ιρλανδία στην περιοχή με τις διαστάσεις που έχει λάβει επί του παρόντος.

Το παράρτημα περιέχει τη συνέντευξη που παραχωρήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας από τον πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Λονδίνο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά και στόχο έχει να ερμηνεύσει ιστορικά τα αίτια του Brexit, να αποτιμήσει τη διαδικασία της διαπραγμάτευσης, να διερευνήσει τον αντίκτυπο της αποχώρησης στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, αλλά και την ίδια τη χώρα, να εξετάσει το ενδεχόμενο απόσχισης από το Ηνωμένο Βασίλειο της Σκωτίας και της Βορείου Ιρλανδίας και εν κατακλείδι να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το Ηνωμένο Βασίλειο & η ΕΟΚ

1.1 Η ίδρυση της ΕΟΚ & η Βρετανική Αυτοκρατορία

Στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πρώην εμπόλεμα κράτη πήραν την πρωτοβουλία, με την οικονομική αρωγή των ΗΠΑ, να συνεργαστούν με απώτερο στόχο την παγίωση της ειρήνης και τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς. Η Συνθήκη των Παρισίων το 1951 εγκαινίασε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Το εγχείρημα αυτό εκκινώντας από τη Γαλλία, βρήκε ανταπόκριση στις χώρες της Μπενελούξ (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο), καθώς επίσης στην Ιταλία και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, κάτι που δεν συνέβη με το Ηνωμένο Βασίλειο, ούτε το 1957 με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ / ΕΥΡΑΤΟΜ) και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ).

Οι διαπραγματεύσεις που ξεκίνησε η Γαλλία με την Γερμανία και τις υπόλοιπες χώρες, που έλαβαν μέρος στην ΕΚΑΧ, για την ίδρυση της κοινής αγοράς, δεν συμπεριέλαβαν το ΗΒ. Η Γαλλία ενδιαφερόταν να αποτρέψει το ξέσπασμα ενός ακόμη παγκοσμίου πολέμου και η πολιτική που ακολούθησε για να πετύχει αυτόν τον σκοπό ήταν η σταδιακή ενσωμάτωση της Γερμανίας στην ψυχολογία και τα οφέλη της Κοινότητας. Η ΕΚΑΧ σηματοδότησε την έναρξη μιας περιόδου συλλογικής ασφάλειας και προοδευτικής ενοποίησης. Η γαλλική πλευρά πρότεινε την υπαγωγή της ΕΚΑΧ σε μια Ύπατη Αρχή που θα λαμβάνει αποφάσεις, οι οποίες θα ίσχυαν για όλες τις χώρες που συμμετείχαν στην κοινότητα. Τα μέλη της Ύπατης Αρχής θα διορίζονταν από τα κράτη μέλη, χωρίς όμως να τα εκπροσωπούν. Κύριο μέλημα των ενεργειών τους θα ήταν το κοινό ευρωπαϊκό συμφέρον.

Στον προαναφερθέντα σχεδιασμό μπορούμε να εντοπίσουμε συγκεκριμένους ενδοιασμούς της βρετανικής πλευράς. Ο πρώτος αφορά την περιθωριοποίηση του ΗΒ από τον πολεμικό σύμμαχό του, τη Γαλλία, η οποία συνεργάστηκε με την Γερμανία αναφορικά με την ίδρυση της κοινής αγοράς. Το ΗΒ εξέλαβε την κίνηση αυτή ως υποβιβασμό, καθώς η Γαλλία φάνηκε να ψάχνει νέους εταίρους και να ανατρέπει τις ισορροπίες ισχύος. Ένα δεύτερο σημείο είναι η Ύπατη Αρχή που θα αποφάσιζε εκ

μέρους των κρατών μελών και που σύμφωνα με τους σχεδιαστές, για να μπορέσει το ΗΒ να λάβει μέρος στις διαπραγματεύσεις, θα έπρεπε να την έχει αποδεχτεί ως θεμελιώδη. Ο βασικός προβληματισμός επί του θέματος ήταν ότι η αρχή αυτή θα διορίζεται από τα κράτη μέλη και δεν θα εκλέγεται, κάτι που όπως θεωρούσε εναντιώνεται στις αρχές της δημοκρατίας και προωθεί τον τεχνοκρατισμό. Με την ίδρυση της κοινής αγοράς, η ανησυχία που προκλήθηκε από την ένωση των έξι κρατών ήταν οικονομικής φύσεως, καθώς θα επέτρεπε το ελεύθερο εμπόριο μεταξύ των συγκεκριμένων χωρών και θα συνοδευόταν από ένα κοινό εξωτερικό δασμολόγιο, που θα μπορούσε να θέσει εμπόδια στις βρετανικές εξαγωγές.

1.2 Οι προστάθειες συμβιβασμού

Τα συμφέροντα του ΗΒ βρίσκονταν στην Κοινοπολιτεία. Εάν λάμβανε μέρος στην κοινή αγορά θα έπρεπε να εγκαταλείψει την πρακτική των φθηνών εισαγωγών από την Κοινοπολιτεία, διότι πλέον θα ανήκε στην κοινότητα των Έξι, η οποία θα είχε τη δικαιοδοσία να θέτει φόρους σε οποιονδήποτε εξωτερικό προμηθευτή, με τεχνητά υψηλές τιμές για τον καταναλωτή, ούτως ώστε να αποτρέψει τον εξωτερικό ανταγωνισμό και εν τέλει την αποδυνάμωσή της. Ήταν ξεκάθαρο ότι δεν θα επιτρέπονταν εξαιρέσεις και ειδικά προνόμια για κανένα κράτος μέλος. Ακόμη, η αύξηση των τιμών των προϊόντων, θα είχε ως συνέπεια την αύξηση του κόστους διαβίωσης. Ένα ακόμη βασικό πρόβλημα ήταν ότι το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) θα διαχειριζόταν τους φόρους από τα γεωργικά προϊόντα, διανέμοντάς τους με τη μορφή επιχορηγήσεων στα κράτη μέλη ανάλογα με το μέγεθος του γεωργικού τους τομέα. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε την οικονομική ενίσχυση χωρών με αναπτυγμένη γεωργική παραγωγή, όπως η Γαλλία και την φορολογική εξουθένωση χωρών όπως η Αγγλία. Παραμένοντας αναποφάσιστη απέναντι στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, συνέχιζε να διαπραγματεύεται όρους σχετικά με την εισαγωγή της, θεωρώντας ότι οι διαπραγματεύσεις θα οδηγούσαν σε κάποιας μορφής συμβιβασμό. Πίστευε ότι κάνοντας η ίδια κάποιες υποχωρήσεις, θα της παραχωρούσαν αντίστοιχα οι υπόλοιπες χώρες κάποια προνόμια.

Όταν η τακτική αυτή δεν έφερε αποτελέσματα, το ΗΒ αντέδρασε θέτοντας μια εναλλακτική πρόταση συνεργασίας με την ΕΟΚ, η οποία περιελάμβανε μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου με τις δεκαεπτά ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ. Το λεγόμενο Plan - G πρότεινε τη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου βιομηχανικών αγαθών, χωρίς κοινό εξωτερικό δασμολόγιο, αποκλείοντας επίσης το ελεύθερο εμπόριο

αγροτικών προϊόντων. Έτσι, το ΗΒ θα υπερασπιζόταν τα εθνικά του συμφέροντα στις περιοχές όπου η στερλίνα κατείχε προνομιακή θέση. Τα γεωργικά προϊόντα του τα παρείχε η Κοινοπολιτεία. Ο φόβος του αποκλεισμού από την ηπειρωτική Ευρώπη δεν ήταν το μοναδικό κίνητρο για την δημιουργία μιας τέτοιας ζώνης. Αρχικά, θα διατηρούσε δεσπόζουσα θέση στον ΟΟΣΑ και επιπλέον θα είχε τη δυνατότητα, μέσω του συνδέσμου της ζώνης ελεύθερων συναλλαγών και της ΕΟΚ, να επιδρά στην εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η πρόταση αυτή απερρίφθη από την Γαλλία, επειδή δεν ήταν προσοδοφόρα για τα ευρωπαϊκά κράτη μια συμφωνία που επιτρέπει την ελεύθερη εισαγωγή των βρετανικών βιομηχανικών αγαθών στα κράτη, αλλά ταυτόχρονα ο ανταγωνισμός των γεωργικών προϊόντων της Κοινοπολιτείας δεν θα έδινε περιθώρια εισαγωγής των ηπειρωτών στην βρετανική αγορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι διαπραγματεύσεις διεκόπησαν.

Το 1960 η Βρετανία και έξι χώρες που δεν ανήκαν στην ΕΟΚ, οι Σκανδιναβικές Δανία, Νορβηγία, Σουηδία και τρεις ακόμη, Αυστρία, Πορτογαλία, Ελβετία, ίδρυσαν, στον αντίποδα της ΕΟΚ, που περιθωριοποιούσε τη βρετανική αγορά, την Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ), μια ζώνη διακυβερνητικού χαρακτήρα, η οποία φιλοδοξούσαν να λειτουργήσει ως κανάλι εμπορικής επικοινωνίας με την ΕΟΚ και να ρυθμίζει τυχόν μελλοντικές αντιπαραθέσεις, εξασφαλίζοντας την προώθηση του ελεύθερου εμπορίου για τα συμβαλλόμενα μέρη και την οικονομική τους ανάπτυξη. Η ΕΖΕΣ είχε την ίδια νοοτροπία με το Plan - G, δηλαδή επέτρεπε το ελεύθερο εμπόριο βιομηχανικών αγαθών μεταξύ των χωρών, δεν συμπεριελάμβανε γεωργικά αγαθά, δεν υπήρχε κοινό εξωτερικό δασμολόγιο, ούτε πρόβλεψη για περαιτέρω ενοποίηση. Οι βασικοί στόχοι που θα εξυπηρετούσε περιελάμβαναν μεταξύ άλλων την ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών με δίκαιους όρους ανταγωνισμού και κανόνες με ίδια ισχύ για όλους, το ελεύθερο εμπόριο αγαθών και σταδιακά το ελεύθερο εμπόριο υπηρεσιών, κεφαλαίων και κυκλοφορίας προσώπων, καθώς επίσης και την προστασία δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας σύμφωνα με διεθνή πρότυπα¹.

1.3 Η υπέροχη απομόνωση

Τη βρετανική αυτοκρατορία απάρτιζε ένας ευρύς και πολυπληθής χώρος εκτός Ευρώπης, που την καθιστούσε ισχυρή παγκόσμια ναυτική δύναμη. Τα ευρωπαϊκά

1. Troitiño, D. R., et. al. 2018, σ. 71

τεκταινόμενα άρχισαν να την επηρεάζουν όταν ξέσπασαν οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι. Τότε αναγκάστηκε να εμπλακεί στα ευρωπαϊκά ζητήματα και να χάσει πολύτιμους για την αυτοκρατορία πόρους. Τα τεκταινόμενα της ηπειρωτικής Ευρώπης πίεζαν το ΗΒ να εμπλακεί, εγκαταλείποντας τη νησιωτική απομόνωσή του και την αποκλειστική ενασχόληση με την παγκόσμια αυτοκρατορία του, διεκδικώντας μια θέση στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Το ΗΒ δρούσε μέσα στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας που είχε δημιουργήσει, η οποία επεκτεινόταν σε όλο τον κόσμο μέσω των πολυάριθμων αποικιακών της κτήσεις, καθιστώντας την υπέρτατη δύναμη, όπου «ο ήλιος δεν δύει ποτέ», ακριβώς επειδή ο ήλιος ανέτειλε πάντα σε τουλάχιστον ένα από τα εδάφη της. Ακόμα και όταν ανεξαρτητοποιήθηκαν τα περισσότερα από τα εδάφη της βρετανικής επικράτειας, το ΗΒ θεωρούσε εαυτόν αποκομμένο από την ηπειρωτική Ευρώπη, με ένα ιστορικό υπόβαθρο που προσδιόριζε την κοινωνική συνείδηση και τον πολιτισμό του ως μιας νησιωτικής οικονομικής υπερδύναμης με κομβική θέση στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Οραματιζόταν τον εαυτό του εξίσου σημαντικό με τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση. Αυτό το αίσθημα περιόριζε τις πιθανότητες συμμετοχής της Αγγλίας στη συγκρότηση των Κοινοτήτων και ευνοούσε τις διακυβερνητικές συνεργασίες, σε βάρος των υπερεθνικών. Η απώλεια των υπερπόντιων κτήσεών της όμως σήμαινε και την οικονομική της συρρίκνωση, εφόσον δεν είχε πλέον στη διάθεσή της τόσο φθηνές πρώτες ύλες, δυνατότητες επιχειρηματικής υπερεθνικής δραστηριότητας και τόσο μεγάλο αγοραστικό κοινό για τα βρετανικά προϊόντα.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε προκαλέσει διχογνωμία στην βρετανική πολιτική σκηνή, τόσο μεταξύ των κομμάτων όσο και μέσα στα ίδια τα κόμματα, καθώς υπήρχαν μερικοί πολιτικοί που πίστευαν ότι η ΕΚ έχει προοπτικές που μπορούν να συνδεθούν με την Βρετανία. Η εισχώρηση των υπολοίπων κρατών - μελών στην ΕΟΚ χαρακτηρίστηκε από περισσότερη ομαλότητα, σε αντίθεση με το ΗΒ, όπου η εθνική συνείδηση που αφορά την ταυτότητα δημιούργησε² σημαντικό πολιτικό πρόβλημα. Εάν ιδωθεί από γεωγραφική σκοπιά, το ΗΒ είναι μέρος της Ευρώπης, αλλά η ιστορία του επιτάσσει πιο αποστασιοποιημένη θεώρηση. Πριν από τους παγκόσμιους πολέμους, το ΗΒ βρισκόταν σε μια κατάσταση «υπέροχης απομόνωσης» από την υπόλοιπη Ευρώπη, ενώ χώρες που μιλούσαν αγγλικά εντοπιζόνταν στα διάφορα μέρη της Αυτοκρατορίας και αυτά ακριβώς είναι τα σημεία σύνδεσής του. Όσον αφορά την οικονομία, διέφερε σε πολλούς τομείς δράσης από τις ηπειρωτικές χώρες, καθώς η νησιωτική τοποθεσία του

2. Κοτζιάς, Ν. 2008, σ.128

επέτρεπε την ανάπτυξη του ελεύθερου εμπορίου, σε αντίθεση με την ηπειρωτική Ευρώπη που είχε υψηλούς δασμούς, καθώς επίσης και την προμήθεια φαγητού με ελάχιστο κόστος από τις αποικίες, διότι το ξέσπασμα της βιομηχανικής επανάστασης στη Μεγάλη Βρετανία επιβράδυνε την αγροτική παραγωγή, που συνέχισε να υφίσταται σε μεγαλύτερο βαθμό στην ηπειρωτική Ευρώπη. Πριν από τους πολέμους ιστορικά το ΗΒ δεν υπήρξε στρατιωτική, αλλά μεγάλη ναυτική δύναμη. Οι στρατιωτικές υποχρεώσεις του περιορίζονταν στην προστασία της αυτοκρατορίας. Η ψυχολογία των Βρετανών αντικατοπτρίζεται στα λόγια του Ουίνστον Τσώρτσιλ το 1930 για τη σχέση μεταξύ της Βρετανίας και της ηπειρωτικής Ευρώπης: «Είμαστε με την Ευρώπη, αλλά όχι από αυτή. Είμαστε συνδεδεμένοι, αλλά όχι συμβιβασμένοι. Ενδιαφερόμαστε και συνδεόμαστε, αλλά δεν απορροφούμαστε»³.

Μετά τους δύο παγκοσμίους πολέμους η ηπειρωτική Ευρώπη αποτελούσε για τους Άγγλους το χώρο που κείτονται οι συγγενείς τους. Οι δεσμοί τους βρίσκονταν στην Κοινοπολιτεία, ακόμη και την περίοδο που ήταν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαχώριζαν τη θέση τους, αναφερόμενοι ξεχωριστά στην Βρετανία και την Ευρώπη. Στη μεταπολεμική εποχή πολλές Ευρωπαϊκές χώρες βίωναν πολιτική αστάθεια, ευρισκόμενες σε φασιστικά και ναζιστικά καθεστώτα, εν αντιθέσει με το ΗΒ, το πολιτικό καθεστώς του οποίου είναι εδραιωμένο από την Ένδοξη Επανάσταση του 1688, που καθιέρωσε την σύγχρονη Αγγλική Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, αφού μέσω της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του 1689 (Bill of Rights), εγκαινιάστηκε η πρωτοκαθεδρία του Κοινοβουλίου απέναντι στον Μονάρχη.

Από την άλλη πλευρά η ΕΟΚ διέθετε ανεπτυγμένη αγορά κρατών, στην οποία μπορούσε να διεισδύσει. Μετά την κρίση του Σουέζ το 1957, ο συντηρητικός Πρωθυπουργός Χάρολντ Μακμίλαν διέκρινε οικονομικά συμφέροντα, που θα ήταν δυνατό να αποκομίσει από την εισοδό του το αποδυναμωμένο ΗΒ στην ΕΟΚ, σε τομείς όπως η βιομηχανία, που ήταν ήδη αναπτυγμένη. Εκτός από τα οικονομικά, υπήρχαν και τα πολιτικά οφέλη μιας τέτοιας κίνησης.

1.4 Brentry: Το Ηνωμένο Βασίλειο στην ΕΟΚ

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε δυσχερής για την πορεία του αιτήματος ένταξης του ΗΒ στην ΕΟΚ. Η πρώτη υποψηφιότητα που υπέβαλε για να ενταχθεί στην ΕΟΚ, γνωστή

3. Ratcliffe, S. 2018, Oxford Essential Quotations, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191866692.001.0001/q-oro-ed6-00002969>

και ως κοινή αγορά, πραγματοποιήθηκε στις 9 Αυγούστου 1961 και συνάντησε τη σθεναρή αντίσταση του Σαρλ Ντε Γκωλ, στις 14 Ιανουαρίου 1963. Η αιτιολόγηση του βέτο του Γάλλου Προέδρου, όπως φαίνεται στα ίδια τα λόγια του, στηρίχθηκε στην εσωστρέφεια του ΗΒ και την εκ διαμέτρου αντίθετη φύση του προς εκείνη της ηπειρωτικής Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα είπε: «Η Αγγλία στην πραγματικότητα είναι απομονωμένη, είναι ναυτική, συνδέεται μέσω των ανταλλαγών της, των αγορών της, τις γραμμές εφοδιασμού της στις πιο διαφορετικές και συχνά στις πιο απομακρυσμένες χώρες· ασχολείται ουσιαστικά με βιομηχανικές και εμπορικές δραστηριότητες και πολύ λίγες αγροτικές. Σε όλες της τις δραστηριότητες έχει πολύ ιδιαίζουσες και πολύ πρωτότυπες συνήθειες και παραδόσεις. Συνοπτικά, η φύση, η δομή, αυτή ακριβώς η κατάσταση που βρίσκονται οι Άγγλοι διαφέρουν θεμελιωδώς από εκείνες των ηπειρωτικών. Τι πρέπει να γίνει προκειμένου η Αγγλία, όπως ζει, παράγει και εμπορεύεται, να μπορέσει να ενσωματωθεί στην κοινή αγορά, όπως έχει σχεδιαστεί και όπως λειτουργεί; Για παράδειγμα, οι τρόποι με τους οποίους τρέφονται οι άνθρωποι της Μεγάλης Βρετανίας και που στην πραγματικότητα είναι η εισαγωγή τροφίμων που αγοράστηκαν φθηνά στις δύο Αμερικές⁴ και στις πρώην αποικίες, ενώ την ίδια στιγμή χορηγούν σημαντικές επιδοτήσεις σε Άγγλους αγρότες; Αυτοί οι τρόποι είναι προφανώς ασυμβίβαστοι με το σύστημα το οποίο οι Έξι έχουν καθιερώσει φυσικά για τους εαυτούς τους»⁵. Απαραίτητο συστατικό της ΕΚ για τους Γάλλους ήταν η Κοινή Αγροτική Πολιτική, στην αντίθετη κατεύθυνση της οποίας βρισκόταν η Αγγλία. Ομοίως απερρίφθη και η δεύτερη αίτηση ένταξης του επιφυλακτικού απέναντι στην ΕΟΚ Πρωθυπουργού Χάρολντ Ουίλσον του Εργατικού Κόμματος, στις 27 Νοεμβρίου του 1967.

Η περίοδος του βέτο ολοκληρώθηκε έπειτα από δύο αποτυχημένες απόπειρες μόλις ανέλαβε ο διάδοχος του Ντε Γκωλ, Ζωρζ Πομπιντού, ο οποίος αποδέχτηκε την πρώτη διεύρυνση με τυπική ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 1973, σύμφωνα με την οποία το ΗΒ, ταυτόχρονα με την Ιρλανδία και την Δανία, αποτέλεσε επίσημα μέλος της ΕΟΚ. Την πολιτική αυτή επιτυχία καρπώθηκε η Συντηρητική Κυβέρνηση του Έντουαρντ Χιθ. Το βρετανικό Κοινοβούλιο υπερψήφισε την εισχώρηση του ΗΒ στην ΕΟΚ με 358 ψήφους έναντι των 244 που την καταψήφισαν. Η Μάργκαρετ Θάτσερ υπήρξε Υπουργός της Κυβέρνησης Χιθ και υποστηρίκτρια της εισόδου της χώρας στην ΕΟΚ. Ο Χιθ πίστευε ότι η ΕΚ έθετε την οικονομική βάση για τη δημιουργία μιας ευρύτερης πολιτικής συνεργασίας των κρατών - μελών σε πλήθος τομέων. Ο τομέας της άμυνας φερ' ειπείν

4. ΗΠΑ και Καναδάς

5. International Security Network (ISN), French President Charles DeGaulle's Veto on British Membership of the EEC, https://www.files.ethz.ch/isn/125401/1168_DeGaulleVeto.pdf, σ. 2

θα μπορούσε να αποτελέσει εφιαλτήριο της ανεξαρτητοποίησής τους από την Αμερική. Τη σκέψη αυτή είχαν ήδη προσπαθήσει να υλοποιήσουν μερικά χρόνια νωρίτερα, το 1950, με την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα (European Defence Community), γνωστή και ως Pleven Plan, ως μια διακυβερνητική στρατιωτική συμμαχία στο πρότυπο του NATO, για να αποτρέψουν τυχόν αρνητικές συνέπειες που θα προέρχονταν από τον επανεξοπλισμό της Δυτικής Γερμανίας. Το σχέδιο αυτό αποτελούσε εναλλακτική πρόταση στην είσοδο της Γερμανίας στο NATO, καθώς θα υπήρχε ένας πανευρωπαϊκός στρατός, που θα αποτελείτο από εθνικά στρατεύματα, τα οποία θα λογοδοτούσαν στις εθνικές τους κυβερνήσεις, εκτός από τα γερμανικά στρατεύματα που θα έδιναν αναφορά στην ηγεσία της ΕΑΚ, θα είχαν κοινό προϋπολογισμό και θεσμούς. Η συνθήκη για την ίδρυση της ΕΑΚ υπεγράφη το 1952, αλλά δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ, καταδεικνύοντας ότι η ΕΚ δεν ήταν ακόμη στο σημείο που θα μπορούσε να επιδιώξει μια εμβάθυνση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο βρετανικός ευρωσκεπτικισμός

2.1 Οι πρώτες δυσκολίες της συμμετοχής

Τη στιγμή που το ΗΒ έγινε μέλος της ΕΟΚ άρχισαν να διαπιστώνονται τα πρώτα προβλήματα συνύπαρξης. Συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, το ΗΒ ήταν αναγκασμένο να προβεί στις περισσότερες μεταρρυθμίσεις του τρόπου λειτουργίας του προκειμένου να προσαρμοστεί στη δομή της ΕΟΚ. Προβληματική περιοχή αποτέλεσε το οικονομικό σύστημα έμμεσης φορολογίας, καθώς έπρεπε να αντικατασταθεί ο φόρος αγοράς (Purchase Tax) επί της χονδρικής τιμής των πολυτελών αγαθών και να εισαχθεί ο ΦΠΑ (VAT). Επιπροσθέτως, υπήρχε διαφορετικό σύστημα για τις αγροτικές επιδοτήσεις, εφόσον η γεωργία του δεν είχε την ίδια ανάπτυξη με τις ηπειρωτικές χώρες. Τα αγαθά προέρχονταν από τις χώρες της Κοινοπολιτείας με πολύ μικρό κόστος. Από την άλλη πλευρά η ΚΑΠ εγγυόταν τιμές πιο χαμηλές στις χώρες που συμμετείχαν από εκείνες που δεν ήταν μέλη.

Διαφορές εντοπίζονταν και στο πολιτικό σύστημα του ΗΒ. Τα συντάγματα των κρατών - μελών και οι θεσμοί τους ήταν συγκριτικά νεότερα, γεγονός που τους επέτρεπε να τα

αναθεωρήσουν και να τα προσαρμόσουν ευκολότερα. Η κοινοβουλευτική υπεροχή του ΗΒ έναντι οιασδήποτε άλλης μορφής εξουσίας, δεν επέτρεπε τον ετεροκαθορισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επιβολή των νόμων της ΕΚ επί των εθνικών. Τα κράτη - μέλη αποδέχτηκαν την υπερίσχυση των νόμων που απορρέουν από τις Συνθήκες στους νόμους που παράγουν τα εθνικά τους κοινοβούλια και έχουν άμεση επίδραση τόσο στα κράτη εν συνόλω όσο και μεμονωμένα στους πολίτες. Επιπλέον, ο τρόπος λειτουργίας των θεσμών, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δεν ήταν αποδεκτός. Στη βρετανική σκοπιά η πρακτική της μη εκλογής των Επιτρόπων, των λειτουργών που λάμβαναν πολιτικές αποφάσεις, αποτελούσε στοιχείο δημοκρατικού ελλείμματος.

Τα δεδομένα θα ήταν πολύ διαφορετικά αν το ΗΒ ήταν ανάμεσα στα ιδρυτικά μέλη της ΕΟΚ και είχε καταφέρει σε κάποιο βαθμό να προσαρμόσει τους θεσμούς σύμφωνα με τον δικό του τρόπο λειτουργίας, αντί να λάβει εκ των υστέρων μέρος σε μία ήδη δομημένη κοινότητα.

2.2 Το δημοψήφισμα του 1975

Στις γενικές εκλογές που διενεργήθηκαν το 1974 ο βρετανικός λαός ψήφισε υπέρ της επαναφοράς του Εργατικού Κόμματος με αρχηγό τον Χάρολντ Ουίλσον, ο οποίος είχε δεσμευτεί προεκλογικά να επαναδιαπραγματευτεί τους όρους συμμετοχής του ΗΒ στην ΕΚ. Η Βουλή του ΗΒ εξέδωσε το Referendum Act 1975, διάταξη η οποία θέσπιζε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος μη δεσμευτικού χαρακτήρα περί της παραμονής ή μη της χώρας στην ΕΚ. Αυτό ήταν το πρώτο δημοψήφισμα του ΗΒ, ενώ το δεύτερο πραγματοποιήθηκε το 2011 με θέμα την εναλλακτική ψήφο. Το δημοψήφισμα του 1975 διεξήχθη από το Εργατικό Κόμμα, με κρατική χρηματοδότηση επί ίσοις όροις και για τις δύο εκστρατείες και έλαβε χώρα στις 5 Ιουνίου 1975. Το κείμενο του δημοψηφίσματος εκκινούσε με την ακόλουθη δήλωση: “Η Κυβέρνηση έχει ανακοινώσει τα αποτελέσματα της επαναδιαπραγμάτευσης των όρων συμμετοχής του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.” και συνέχιζε θέτοντας στους βρετανούς πολίτες την εξής ερώτηση: “Θεωρείτε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο πρέπει να παραμείνει στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (την Κοινή Αγορά);”. Σε ποσοστό εθνικής συμμετοχής 64%, υπερίσχυσε το Ναι με ποσοστό 67,23% του εκλογικού σώματος, επιβεβαιώνοντας την παραμονή του ΗΒ στην ΕΚ.

Εικόνα 1: Ψηφοδέλτιο βρετανικού δημοψηφίσματος (1975) για την παραμονή στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Referendum 51379

SCHEDULE

FORM OF BALLOT PAPER

The Government have announced the results of the renegotiation of the United Kingdom's terms of membership of the European Community.

DO YOU THINK THAT THE UNITED KINGDOM SHOULD STAY IN THE EUROPEAN COMMUNITY (THE COMMON MARKET)?

YES

NO

Πηγή: *The 1975 European Community Referendum: The First of Two ... or of Three?*, Arch Linda, 25/01/2019. Available at: <https://unireadinghistory.com/2019/01/25/the-1975-european-community-referendum-the-first-of-two-or-of-three/>

Όσον αφορά τα αποτελέσματα διαπραγμάτευσης των όρων συμμετοχής, η βρετανική κυβέρνηση τον Μάρτιο του 1975 στην Σύνοδο του Δουβλίνου είχε πετύχει μερικές παραχωρήσεις προς όφελος της Κοινοπολιτείας, πιο συγκεκριμένα σε προϊόντα γαλακτοκομικής παραγωγής της Νέας Ζηλανδίας, που αποτελούσε μέρος της, καθώς και ορισμένα οικονομικά πλεονεκτήματα, με τη μορφή ενός διορθωτικού μηχανισμού, που αφορούσε τη συμβολή του ΗΒ στη χρηματοδότηση της ΚΑΠ. Το ΗΒ διαθέτοντας έναν περιορισμένο πρωτογενή τομέα, δαπανούσε πολλά χρήματα για την υποστήριξη του προϋπολογισμού της ΕΚ, λαμβάνοντας μόνο ένα πενιχρό μερίδιο για τη χρηματοδότηση των κοινών πολιτικών. Ο συγκεκριμένος διορθωτικός μηχανισμός που πέτυχε η κυβέρνηση του Χάρολντ Ουίλσον προέβλεπε την επιστροφή ενός μέρους των καταβληθέντων χρημάτων.

Μολονότι το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος δεν ήταν νομικά δεσμευτικό, η επίσημη κυβερνητική γραμμή ήταν ξεκάθαρη, όπως χαρακτηριστικά δήλωνε ο Πρωθυπουργός σε φυλλάδια που διανέμονταν την περίοδο προ της διεξαγωγής του, πως η Κυβέρνηση θα ακολουθήσει τη λαϊκή ετυμηγορία. Το φυλλάδιο εξηγούσε τους λόγους που η Κυβέρνηση έπειτα από πολλές διαπραγματεύσεις με την ΕΚ, παρότι δεν απέκτησε όσα ζητούσε, πέτυχε σημαντικές βελτιώσεις στους προηγούμενους όρους και ως εκ τούτου

προέτρεπε τους πολίτες να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής της χώρας. Μεταξύ άλλων ανέφερε ότι «Σας ζητώ να χρησιμοποιήσετε την ψήφο σας. Διότι η ψήφος σας θα αποφασίσει τώρα. Η Κυβέρνηση θα αποδεχτεί την απόφασή σας», εξηγώντας παράλληλα τι μέλλει γενέσθαι εάν το αποτέλεσμα είναι θετικό ή αρνητικό, τόσο για την Αγγλία όσο και για την Κοινοπολιτεία⁶.

Στο συγκεκριμένο δίλημμα οι Βρετανοί πολίτες κλήθηκαν να εκτιμήσουν και να αξιολογήσουν τα κόστη και τα οφέλη τόσο σε οικονομικό επίπεδο της παραμονής τους στην κοινή αγορά, που προετοίμαζε τη διεύρυνσή της σε πολλούς τομείς με στόχο την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, όσο και σε επίπεδο ταυτότητας. Κατά πόσο δηλαδή ένιωθαν οι ίδιοι, εκτός από Βρετανοί, και ευρωπαίοι πολίτες, σε συνδυασμό με την πολιτική ιδεολογία που ασπάζονταν⁷ και την ανοχή τους σε ξένες κουλτούρες. Φυσικά το αίσθημα του ευρωπαίου πολίτη δεν είχε προλάβει να καλλιεργηθεί, καθώς η είσοδός τους στην ΕΟΚ ήταν ακόμη πολύ πρώιμη.

Η ατομική υπόσταση που βασίζεται στην εκπαίδευση και την εργασία υποδεικνύει και την οπτική τους γωνία. Άτομα με υψηλή εκπαίδευση τείνουν να είναι περισσότερο φιλικά διακείμενα στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθότι είτε δεν τα επηρεάζει σημαντικά ο εισερχόμενος ανταγωνισμός είτε ανοίγονται για εκείνα νέοι ορίζοντες με την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων εντός της ΕΚ, από τα άτομα χαμηλότερης κοινωνικής κατάστασης που βλέπουν τις δουλειές τους να απειλούνται από φθηνότερα εργατικά χέρια. Το ζήτημα της ταυτότητας αποτελεί το έναυσμα δημιουργίας πολιτικών ομάδων, όπως το ευρωσκεπτικιστικό UKIP, που ειδικά τη δεκαετία του 2010 απέκτησε τόσο μεγάλη δημοτικότητα, ώστε αποτέλεσε το μεγαλύτερο συνδυασμό που εκπροσωπούσε το ΗΒ στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

2.3 Τα πρώτα χρόνια του βρετανικού ευρωσκεπτικισμού

Οι προσδοκίες των εκάστοτε κυβερνήσεων περί πλεονεκτημάτων που θα μπορούσαν να αποκομίσουν, από τις υπάρχουσες ή καινούριες ευρωπαϊκές πολιτικές, με την είσοδό τους στην ΕΟΚ άρχισαν να διαφεύδονται. Επιπλέον προστέθηκε και ο γερμανικός βιομηχανικός ανταγωνισμός, που απεδείχθη ταχέως αναπτυσσόμενος. Όσον αφορά τις συμφέρουσες πολιτικές που ανέμενε υπήρχαν συγκεκριμένες δυσκολίες για τον σχηματισμό τους, δηλαδή μια πολιτική που αποδεικνύεται επικερδής

6. HM Government 1975, Britain's New Deal in Europe, <http://civitas.org.uk/content/files/1975ReferendumGov.pdf>

7. Clarke, H. D., et. al. 2017, σ. 113

για το ΗΒ, δεν είναι απαραίτητα κερδοφόρα για κάποιο άλλο κράτος μέλος. Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε χώρα αντιληφθεί ότι πρόκειται να επωμιστεί το βάρος μιας πολιτικής που πιθανώς θα βοηθήσει αποκλειστικά το ΗΒ να αντλήσει κέρδη, έχει το δικαίωμα να ασκήσει βέτο. Η αρνησικυρία ως δυνατότητα των κρατών μελών αποτελεί πολιτική την οποία υποστήριξε εξαρχής σθεναρά το ΗΒ, σε αντιπαράθεση με την πλειοψηφική αρχή, καθώς αποτελούσε έναν τρόπο συνεργασίας και όχι ολοκλήρωσης, διατηρώντας ταυτόχρονα την εθνική κυριαρχία, όπου αυτόνομα μέλη λαμβάνουν αποφάσεις συναινετικά. Η δυνατότητα αυτή υπήρξε αποτέλεσμα της «κρίσης της άδειας καρέκλας»⁸ του 1965. Συνεπώς θα ήταν πολύ δύσκολο να παρακάμψει αυτή τη διαδικασία και να αναζητήσει συμμάχους πρόθυμους να υποστηρίξουν αποκλειστικά τα δικά του συμφέροντα.

Το πρώτο βήμα των διορθωτικών μηχανισμών για τα καταβληθέντα χρήματα στην ΕΟΚ έγινε επί κυβερνήσεως Χάρολντ Ουίλσον. Το 1979 ανέλαβε πρωθυπουργικά καθήκοντα η Μάργκαρετ Θάτσερ, διάδοχος του Χιθ στην ηγεσία του κόμματος των Συντηρητικών, εγκαινιάζοντας μια μακρά περίοδο διαπραγματεύσεων για τη συνεισφορά τους στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Η εν λόγω περίοδος διήρκεσε πέντε χρόνια και αποτέλεσε την απαρχή των διορθωτικών μηχανισμών που ίσχυαν μέχρι και την αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ.

Στις 30 Νοεμβρίου του ίδιου έτους η Θάτσερ γνωστοποίησε τα αιτήματα του ΗΒ στους ηγέτες της ΕΟΚ, ζητώντας έκπτωση στη συνεισφορά της Μεγάλης Βρετανίας στον κοινοτικό προϋπολογισμό, κυρίως λόγω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, το αντίτιμο της οποίας ήταν επαχθές για την εθνική οικονομία. Οι πολύχρονες και δύσκολες διαπραγματεύσεις προκάλεσαν την δυσφορία και άλλων εθνικών κυβερνήσεων, μια εξ αυτών και η ελληνική επί πρωθυπουργίας του Ανδρέα Παπανδρέου. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων διατύπωσε την ιστορική φράση “θέλουμε τα χρήματά μας πίσω”⁹. Η Θάτσερ ήταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει στην υπερεθνική δύναμη που ασκεί εξουσία από τις Βρυξέλλες να επιβάλλει την κυριαρχία της στο ΗΒ. Μολονότι φιλικά διακείμενη προς την ΕΚ στην αρχή, η μετέπειτα στάση της την κατέστησε

8. Η Γαλλία έχοντας εναντιωθεί σε αποφάσεις που θα προωθούσαν την ενδυνάμωση του ρόλου των ευρωπαϊκών θεσμών, θα ενίσχυαν την λήψη αποφάσεων σε επίπεδο πλειοψηφίας και θα την εξανάγκαζαν να δεχτεί όρους που θα έπλητταν τα συμφέροντά της, απουσίασε για έξι ολόκληρους μήνες από τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου, εφαρμόζοντας την πολιτική των «κενών εδρών». Επανήλθε το 1966 με τον «Συμβιβασμό του Λουξεμβούργου», κερδίζοντας ως αντάλλαγμα τη διατήρηση ενός συστήματος ομοφωνίας, με δικαίωμα στο βέτο για κάθε κράτος μέλος, αναφορικά με τη λήψη αποφάσεων που αφορούν εθνικά συμφέροντα μείζονος σημασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο όλα τα κράτη - μέλη διατηρούσαν το δικαίωμα της αρνησικυρίας σε περιπτώσεις που μια απόφαση επηρέαζε σημαντικά εθνικά θέματα. Ο «Συμβιβασμός του Λουξεμβούργου» απεδείχθη ότι καθιστούσε τις διαδικασίες της ΕΚ αργές και αναποτελεσματικές, διαρκώντας τελικά έως το 1986 οπότε υπεγράφη η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία διέυρνε τον αριθμό των περιστάσεων στις οποίες μπορεί να ισχύσει η απλή πλειοψηφία. Troitiño, D. R., ό.π., σ. 92-3.

9. Bet, M. 2018, 'I want my money BACK!' How Margaret Thatcher's rebate is TODAY's symbol of EU resistance, <https://www.express.co.uk/news/uk/1054720/brexit-news-eu-uk-margaret-thatcher-rebate-budget-gunther-oettinger-spt>

σύμβολο του ευρωσκεπτικισμού, θεωρώντας ότι επί πολλούς αιώνες τα κράτη απολαμβάνουν την αφοσίωση των ατόμων που τα απαρτίζουν και αντίστοιχα τα άτομα επωφελούνται από την προστασία που τους παρέχει το κράτος στο οποίο διαβιούν. Θα ήταν μη βιώσιμη για τα κράτη η μεταβίβαση ζωτικών εξουσιών τους και συνεπώς της πίστης των πολιτών σε μια υπερεθνική κοινότητα¹⁰.

Στα τέλη του Ιουνίου του 1984 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στη Γαλλία, ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις, με τη Συμφωνία του Fontainebleau. Η συμφωνία περιελάμβανε ένα περίπλοκο σύστημα οικονομικών μηχανισμών διόρθωσης (UK rebate / UK correction), οι οποίοι ελάττωναν τη συνεισφορά του ΗΒ στον κοινοτικό προϋπολογισμό, αμβλύνοντας τις υπάρχουσες δημοσιονομικές ανισότητες. Κάθε κράτος μέλος που υφίσταται «δημοσιονομικό βάρος δυσανάλογο με τη σχετική ευημερία του θα δικαιούται, εφόσον παραστεί ανάγκη, μια ορισμένη διόρθωση»¹¹. Πιο συγκεκριμένα, από το 1985 η εισφορά του ΗΒ καθορίστηκε μειούμενη κατά 66 % στο ΦΠΑ κατ' έτος. Ήταν φανερό ότι η Ευρώπη εμφανίστηκε αρκετά ελαστική και ευπροσάρμοστη στην επίλυση του προβλήματος.

Ένας ακόμη τομέας του βρετανικού ενδιαφέροντος πραγματώθηκε με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1986 και την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς, που αποσκοπούσε στην δημιουργία ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα, που θα διασφάλιζε μείωση του κόστους σε πολλούς τομείς μέσω της ελεύθερης κυκλοφορίας ατόμων, εμπορευμάτων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Το αντίτιμο για την δημιουργία αυτής της εσωτερικής αγοράς ήταν η συναίνεση στην εδραίωση της αρχής της πλειοψηφίας έναντι της αρνησικυρίας περί λήψεως αποφάσεων στην Κοινότητα.

Η βρετανή Πρωθυπουργός μολονότι υποστήριξε την εσωτερική αγορά, δεν ήταν φιλικά διακείμενη στον επόμενο στόχο των ηγετών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, που δεν ήταν άλλος από την δημιουργία της νομισματικής ένωσης, με ενιαίο νόμισμα το ευρώ. Βασικός υποστηρικτής της νομισματικής ένωσης εντός της εσωτερικής αγοράς υπήρξε ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζακ Ντελόρ. Η Θάτσερ έχοντας ήδη εναντιωθεί στην δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ERM) το 1979, αντιτέθηκε ομοίως και στο ενιαίο νόμισμα. Οι προτάσεις της Επιτροπής Ντελόρ αναφορικά με την νομισματική ένωση ώθησαν την πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης σε μια περισσότερο ευρωσκεπτικιστική κατεύθυνση, η οποία

10. Troitiño, D. R., ό.π., σ. 124

11. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 1984, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Φονταινμπλώ: Συμπεράσματα της Προεδρίας, https://www.consilium.europa.eu/media/20669/1984_june_-_fontainebleau_gr_.pdf

αποτυπώθηκε στην ομιλία της στην Μπριζ το 1988. Η αντίθεσή της στη σταδιακή μεταβολή του ευρωπαϊκού οικοδομήματος σε ομοσπονδία ήταν το κύριο στοιχείο της διάλεξής της.

Τον Οκτώβριο του 1990 το ΗΒ προσχώρησε στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών από τη Συντηρητική Κυβέρνηση της Μάργκαρετ Θάτσερ, ενώ έπειτα από την παραίτησή της, ανέλαβε πρωθυπουργικά καθήκοντα ο Τζον Μέιτζορ. Δύο χρόνια αργότερα, στις 16 Σεπτεμβρίου 1992, τη λεγόμενη Μαύρη Τετάρτη, το ΗΒ αναγκάστηκε να προβεί σε απόσυρση του νομίσματός του από τον μηχανισμό, λόγω της υποτίμησης της στερλίνας, που καθιστούσε τη συναλλαγματική ισοτιμία επιζήμια.

Την ίδια χρονιά ο Μέιτζορ προέβη για ακόμη μία φορά σε διαπραγματεύσεις με τους ηγέτες της ΕΚ σχετικά με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση που υπεγράφη στο Μάαστριχτ το 1992. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ προσδιόρισε το πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως το γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, ενισχύοντας τη συνεργασία των κρατών - μελών τόσο στους υπάρχοντες, όσο και σε νέους τομείς. Αποτέλεσε σημείο αιχμής για την οικονομική συνεργασία στην Ευρώπη, καθώς έθεσε τα θεμέλια για την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος, του ευρώ. Οι διαπραγματεύσεις του βρετανού Πρωθυπουργού εξασφάλισαν για το ΗΒ ρήτρα εξαίρεσης (opt-out) όσον αφορά την νομισματική ένωση.

2.4 Η βρετανική διαφορετικότητα

Για τους Βρετανούς, όντας ιστορικά παγκόσμια αυτοκρατορική δύναμη, η έννοια της συνεργασίας αποτελούσε το κλειδί που πρέπει να διέπει τη σχέση τους με την ηπειρωτική Ευρώπη. Η βρετανική προσέγγιση πάνω στο θέμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης χαρακτηρίζεται από προτάσεις ενίσχυσης του ελεύθερου εμπορίου μεταξύ των κρατών και όχι πολιτικών ενοποίησης.

Σε αυτό το πλαίσιο είχε εκφραστεί ο Τσώρτσιλ στην ομιλία του στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης το 1946 όταν, προασπιζόμενος το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, υποστήριξε ότι «πρέπει να οικοδομήσουμε ένα είδος Ηνωμένων Εθνών της Ευρώπης», τοποθετώντας τη Βρετανία σε θέση μέλους της «Ευρωπαϊκής οικογένειας», γιατί «μόνο με αυτόν τον τρόπο εκατοντάδες εκατομμύρια σκληρά εργαζόμενοι μπορούν να ανακτήσουν τις

απλές χαρές και ελπίδες που κάνουν τη ζωή ν' αξίζει να τη ζεις»¹². Το όραμά του περιελάμβανε θεσμούς λειτουργικούς, με προτεραιότητα τις ανάγκες και εν τέλει την ευημερία όλων των ανθρώπων των συμμετεχόντων κρατών - μελών.

Μολονότι υπήρξαν πολιτικοί που τηρούσαν θετική στάση προς το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, ανεξαρτήτως πολιτικού κόμματος, ένα κοινό χαρακτηριστικό που συνδέει τις ιδεολογίες τους ήταν η θεώρηση του ΗΒ ως ενός έθνους εξαιρετικού, σπάνιου και πολύ διαφορετικού από τα υπόλοιπα. Η θεωρία αυτή συνδέεται άμεσα με την αμερικανική πολιτική, η οποία ανέπτυξε το δόγμα της ανωτερότητας του έθνους της απέναντι στα υπόλοιπα. Η οπτική της βρετανικής διαφορετικότητας από την ηπειρωτική Ευρώπη είχε καθοριστική σημασία στην ανάπτυξη του ευρωσκεπτικισμού και την εναντίωση σε οποιαδήποτε υπερεθνική εξουσία ή ακόμη και σε διαδικασίες που θα περιόριζαν την ελευθερία τόσο του κράτους σε παγκόσμια κλίμακα, όσο και των ίδιων των πολιτών της βρετανικής κοινωνίας στο δικαίωμα της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων.

Η εποχή του “New Labour” εγκαινιάστηκε το 1997 με την εκλογή του Τόνι Μπλερ στην κυβέρνηση. Πρόκειται για έναν συμβιβασμό στοιχείων του καπιταλισμού και του σοσιαλισμού. Η ιδεολογία του ήταν επηρεασμένη από τον Τρίτο Δρόμο του συμβούλου του, Άντονι Γκίντενς. Το συγκεκριμένο κράμα ιδεολογιών πρέσβευε την κοινωνική δικαιοσύνη και τις ίσες ευκαιρίες για τους πολίτες, σε συνδυασμό με στοιχεία νεοφιλελευθερισμού και στήριξη της ελεύθερης αγοράς. Σε πολλές ομιλίες του ο τότε Πρωθυπουργός είχε αναφερθεί στην ανάγκη εκσυγχρονισμού με αφετηρία τις αξίες, που σύμφωνα με τη λογική της βρετανικής υπεροχής, η Αγγλία είχε τα εχέγγυα να αποτελέσει πρότυπο και για τα υπόλοιπα κράτη. Σε ομιλία του στο Κοινοβούλιο της Αγγλίας το 2000 απεικονίζεται τόσο η φιλο-ευρωπαϊκή στάση του, όσο και η αναγκαιότητα κρατικού εκσυγχρονισμού, που θα μπορούσε να επιτευχθεί στο πλαίσιο της Ευρώπης, όπως χαρακτηριστικά επισήμανε ότι «Στην Ευρώπη, το να υπερασπίζεσαι τη Βρετανία δεν σημαίνει ότι τηρείς αντιευρωπαϊκή στάση. Δεν είναι υπέρ της Βρετανίας η αντιευρωπαϊκή στάση. Η ΕΕ είναι μέρος του σύγχρονου κόσμου. Η Βρετανία είναι μέρος της ΕΕ. Το να υπερασπίζεσαι τη Βρετανία σημαίνει ότι αγωνίζεσαι για τις βρετανικές αξίες, παίρνοντας το καλύτερο για τη Βρετανία, είτε αυτό είναι οικονομική μεταρρύθμιση, φέρνοντας την Ευρώπη εγγύτερα στις ΗΠΑ ή προστατεύοντας τις βρετανικές εκπτώσεις. [...] Η Βρετανία δεν βρίσκεται πλέον σε άρνηση. Ανακαλύπτουμε ξανά τη δύναμη και τις αξίες μας. Ενώνουμε αυτές τις αξίες με

12. European Parliament 2010, Britain and Europe in 10 speeches, https://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/resource/static/files/publications_researches/ep_speeches_dps_final.pdf

έναν κοινό σκοπό: τον εκσυγχρονισμό του έθνους για τον 21ο αιώνα. Εάν το πετύχουμε, η Βρετανία θα είναι πιο ισχυρή και πιο δίκαιη, με στόχο την παροχή ευκαιριών και ασφάλειας για όλους»¹³.

Ο Μπλερ θεωρούσε ότι η εξωτερική παρέμβαση, με την ανάμειξη στρατιωτικών δυνάμεων, αποτελεί ορθή πρακτική στην περίπτωση που παραβιάζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο τομέας της ασφάλειας αποτέλεσε τη βρετανική συνεισφορά στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, κατά την περίοδο της βρετανικής προεδρίας στο Συμβούλιο της ΕΕ το πρώτο εξάμηνο του 1998, οπότε και υπέγραψε την Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας στη Σύνοδο στο Σαν Μαλό της Γαλλίας. Παρ' όλα αυτά, η κυβέρνηση Μπλερ επέλεξε να εξαιρεθεί από πολυάριθμες πολιτικές ολοκλήρωσης, όπως είναι η Ευρωζώνη και ζώνη Σένγκεν.

Η οικονομική κρίση της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα αποτέλεσε το εφελτήριο της καθοδικής πορείας της κυβέρνησης του Εργατικού Κόμματος, με Πρωθυπουργό τον Γκόρντον Μπράουν, με τη συνεπαγόμενη κρίση της Ευρωζώνης και την μετέπειτα μεταναστευτική κρίση, αυξάνοντας τη δημοτικότητα του ευρωσκεπτικιστικού κόμματος UKIP, το οποίο βρέθηκε στη δεύτερη θέση στο ΗΒ στις ευρωεκλογές του 2009 με ποσοστό 16 % των ψήφων και οδηγώντας στην εκλογή του συντηρητικού κόμματος υπό τον Ντέιβιντ Κάμερον στις εθνικές εκλογές του 2010, το οποίο σχημάτισε την πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με τους Φιλελεύθερους Δημοκράτες.

2.5 Η άνοδος του UKIP

Τα επόμενα χρόνια παρατηρήθηκε μια τάση ανόδου του βρετανικού ευρωσκεπτικισμού, που δίχασε τα πολιτικά κόμματα και οδήγησε στη δημιουργία νέων, όπως το καθαρά ευρωσκεπτικιστικό UKIP. Το συγκεκριμένο κόμμα ιδρύθηκε το 1993 με βασικό ιδεώδες την έξοδο του ΗΒ από την ΕΕ.

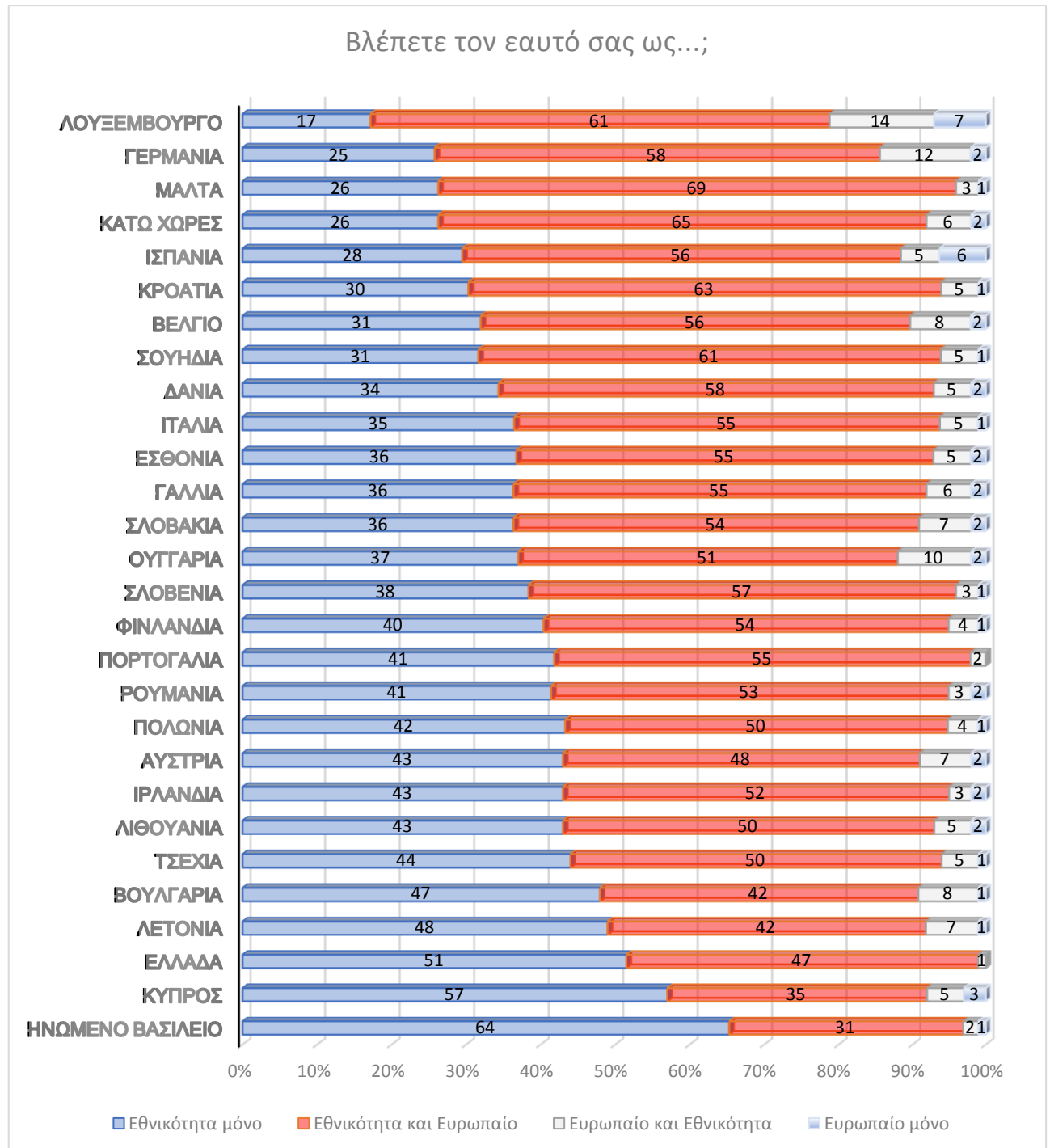
Από τις έρευνες του Ευρωβαρόμετρου που πραγματοποιήθηκαν σε Βρετανούς πολίτες σχετικά με την ευρωπαϊκή ταυτότητα, στο ερώτημα κατά πόσο αισθάνονται περισσότερο Βρετανοί ή Ευρωπαίοι, διαπιστώνεται ότι η κοινή γνώμη αισθάνεται λιγότερο ευρωπαϊκή συγκριτικά με άλλες χώρες¹⁴. Το 2015 το 64 % των ερωτηθέντων

13. Tony Blair's Britain speech 2000, <https://www.theguardian.com/uk/2000/mar/28/britishidentity.tonyblair>

14. Spiering, M. 2015, σ. 22

απάντησαν ότι αισθάνονται αποκλειστικά Βρετανοί, ενώ το 2014 το αντίστοιχο ποσοστό ανερχόταν στο 58 %. Μέσα σε ένα χρόνο παρατηρείται αύξηση της τάξεως των έξι ποσοστιαίων μονάδων.

Διάγραμμα 1: Ευρωπαϊκή ιθαγένεια

Πηγή: *EUROPEAN CITIZENSHIP: REPORT, Eurobarometer, Spring 2015. Available at: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/53edcfb6-f7ea-11e5-b1f9-01aa75ed71a1/language-en>*, σ. 22

Σε διάστημα είκοσι ετών το UKIP κατάφερε να μετατραπεί από μια ομάδα άσκησης πίεσης για την έξοδο του ΗΒ από την ΕΕ σε ένα κόμμα με ολοκληρωμένο και περιεκτικό μανιφέστο. Η ίδρυσή του στηρίχτηκε στην εναντίωση στην Συνθήκη του Μάαστριχτ σε ολοκληρωτικό βαθμό. Αποτέλεσε έκφραση άρνησης συνολικά στο οικοδόμημα της ΕΕ, τόσο στην πολιτική όσο και στην οικονομική εμβάθυνση, καταδεικνύοντας ότι το ΗΒ θα πρέπει να παύσει την συμμετοχή του. Κατηγοριοποιώντας τα διαφορετικά στάδια του ευρωσκεπτικισμού στα ακόλουθα τρία πρότυπα¹⁵, το απορριπτικό, το υπό όρους και το συμβιβαστικό, το UKIP κατατάσσεται στην πρώτη κατηγορία. Το μοτίβο αυτό επιβάλλει τη διαχείριση όλων των ζητημάτων σε εθνικό επίπεδο, χωρίς εξωτερικές παρεμβολές. Προασπίζεται την εθνική κυριαρχία, με την κυρίαρχη εξουσία να προέρχεται αποκλειστικά από το κράτος και αρνείται οποιαδήποτε υπερεθνική εξουσία απορρέει από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Για το UKIP η έξοδος από την ΕΕ αποτελεί μονόδρομο για την αποκατάσταση της εθνικής κυριαρχίας, η οποία έχει παραβιαστεί από τους αντιδημοκρατικούς, όπως τους χαρακτηρίζει, θεσμούς της ΕΕ.

Στη διακήρυξη του 2010 δήλωνε χαρακτηριστικά ότι «θα ξεκινήσουμε από την ανάκτηση της δημοκρατίας μας από τις Βρυξέλλες»¹⁶, απορρίπτοντας την οποιαδήποτε νομιμοποίηση των ευρωπαϊκών θεσμών στην διακυβέρνηση του ΗΒ και τόνιζε την ανάγκη ενίσχυσης της Βουλής των Κοινοτήτων. Στην προσπάθειά του να διαδραματίσει έναν ευρύτερο ρόλο στην πολιτική σκηνή του ΗΒ, το UKIP διεύρυνε τους τομείς της ρητορικής του σε περισσότερα θέματα που αφορούσαν τους πολίτες της χώρας. Η μετανάστευση, η οποία προέκυπτε από την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών εντός ΕΕ, αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα θέματα που αντιμετώπιζε η βρετανική κοινωνία. Καλούσε τους βρετανούς πολίτες να το στηρίξουν στις επερχόμενες εκλογές για να επανακτήσουν τρεις ουσιώδεις ελευθερίες: την ελευθερία της δράσης, την ελευθερία διαχείρισης των πόρων και την ελευθερία των ανθρώπων, για μια περισσότερο δημοκρατική άσκηση πολιτικής, προερχόμενη από εκλεγμένους αντιπροσώπους και μέσα από συγκεκριμένες «πολιτικές κοινής λογικής»¹⁷ δεσμευόταν να φέρει την αλλαγή στη ζωή τους.

15. Tournier-Sol, K. 2015, σ. 135

16. UKIP 2010, Empowering the People, General Election Manifesto, <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/UKIP-Party-Manifesto-2010.pdf> σ. 13

17. UKIP ό.π. <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/UKIP-Party-Manifesto-2010.pdf> σ. 3

Στις ευρωεκλογές του 2014 κέρδισε το 27,5 %, το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων από όλα τα βρετανικά κόμματα και εξασφάλισε 24 έδρες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Στη διακήρυξή του ο αρχηγός του κόμματος Νάιτζελ Φάρατζ καλούσε τους ψηφοφόρους να στηρίξουν τη δύναμη που θα αποτρέψει την περαιτέρω καταστρατήγηση της δημοκρατίας και τους έθετε το εξής ερώτημα «Θέλουμε τη χώρα μας πίσω. Εσείς όχι;»¹⁸. Το ίδιο έτος ακολούθησε και η εκλογή του πρώτου Βουλευτή προερχόμενου από το UKIP στη Βουλή των Κοινοτήτων.

Η άνοδος του UKIP, όπως διαφαινόταν στο διάστημα των είκοσι χρόνων της ύπαρξής του, θορύβησε τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα και κατέδειξε την ανάγκη η πολιτική ατζέντα να στραφεί στην κατεύθυνση των μεταρρυθμίσεων όσον αφορά τη σχέση της χώρας και της ΕΕ. Η αντίδραση αυτή αποτυπώθηκε στην προεκλογική δέσμευση του Ντέιβιντ Κάμερον να διεξαγάγει δημοψήφισμα σχετικό με την παραμονή του ΗΒ στην ΕΕ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου & το θεσμικό πλαίσιο

3.1 Το δημοψήφισμα του 2016

Η οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008, σε συνδυασμό με τη διεθνή αστάθεια στον τομέα της ασφάλειας, δημιούργησε ένα κλίμα αβεβαιότητας στους Βρετανούς πολίτες. Μολονότι το ΗΒ δεν ήταν μέλος της Ευρωζώνης, τα αποτελέσματα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης είχαν αντίκτυπο και στην Βρετανία. Η λιτότητα και οι περικοπές μισθών των εργαζομένων, υπηρεσιών και επιδομάτων προκάλεσαν την βαθιά απογοήτευση των πολιτών απέναντι στο πολιτικό σύστημα, το οποίο δεν ακολουθούσε πολιτικές που θα βελτίωναν την κατάστασή τους, τουναντίον την χειροτέρευαν, κυρίως λόγω της ανεξέλεγκτης μετανάστευσης. Επιπλέον, η περίοδος εκείνη χαρακτηριζόταν από την έκρηξη πολέμων στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, όπως επίσης και από την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Όταν η ασφάλεια ενός κράτους απειλείται, οι πολίτες τείνουν να εκτιμούν τις κρατικές εγγυήσεις που θα προασπίσουν την εθνική

18. UKIP 2014, Create an Earthquake, <http://www.manifesto.com/wp-content/uploads/2015/09/UKIP-2014-EuroManifesto.pdf>

τους ταυτότητα, παρά πολιτικές περαιτέρω ολοκλήρωσης στο πλαίσιο μιας ένωσης που υφίσταται νομισματική κρίση.

Η ροπή όλο και περισσότερων πολιτών στον εθνικισμό, και συνάμα στον ευρωσκεπτικισμό, αποτυπώθηκε στα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων. Η εκλογή του Ντέιβιντ Κάμερον το 2010 κατέστησε εμφανή την προσδοκία των πολιτών να απομακρυνθούν από φιλοευρωπαϊκές πολιτικές και να διεκδικήσουν περισσότερες εξαιρέσεις. Στην προεκλογική του εκστρατεία ο Κάμερον είχε υποσχεθεί ότι θα διεξαγάγει δημοψήφισμα σχετικά με την Συνθήκη της Λισαβόνας, το οποίο όμως δεν πραγματοποιήθηκε. Παρ' όλα αυτά, στα χρόνια που ακολούθησαν ο Βρετανός Πρωθυπουργός υποστήριζε την απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς, σε βάρος της πολιτικής ολοκλήρωσης, όπως ακριβώς είχαν προσπαθήσει να πετύχουν και οι προκάτοχοί του Ουίνστον Τσώρτσιλ και Μάργκαρετ Θάτσερ.

Στην ομιλία του στο Bloomberg το 2013¹⁹ ο Κάμερον ανακοίνωσε την απόφασή του να διεξαγάγει δημοψήφισμα σχετικά με την παραμονή ή μη του ΗΒ στην ΕΕ, με την προϋπόθεση ότι θα κερδίσει τις εκλογές του 2015. Το θέμα της ομιλίας του ήταν το μέλλον της Ευρώπης και η θέση του ΗΒ μέσα σε εκείνη. Η Ευρώπη τότε βρισκόταν αντιμέτωπη με τρεις προκλήσεις, το μέλλον της Ευρωζώνης, την ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα και το δημοκρατικό έλλειμμα. Για την Βρετανία, η οποία δεν αποτελούσε μέλος της Ευρωζώνης, ήταν ζωτικής σημασίας η ευημερία της κοινής αγοράς και συνεπώς η κρίση της Ευρωζώνης θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί και να θεσπιστούν μέτρα που θα προστάτευαν τα κράτη που δεν αποτελούσαν μέλος. Η ανταγωνιστικότητα αποτελούσε έναν τομέα που θα έπρεπε να τονωθεί και να σταματήσει να περιορίζεται από περίπλοκους κανόνες, όπως επίσης και οι αποφάσεις των θεσμικών οργάνων θα έπρεπε να προσανατολίζονται στην ευημερία των πολιτών και όχι στην μείωση του βιοτικού τους επιπέδου. Το όραμά του για την ΕΕ αποτελείτο από πέντε βασικές αρχές. Η πρώτη αφορούσε στην ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας στο πλαίσιο της κοινής αγοράς, όπου το ΗΒ διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο και τη μείωση της γραφειοκρατίας. Η δεύτερη αρχή, άμεσα συνδεδεμένη με την πρώτη, αφορούσε στην ευελιξία της Ένωσης ως προς την αποδοχή και ενσωμάτωση της διαφορετικότητας των εθνών. Η Ένωση θα έπρεπε να επιδέχεται προσαρμογών, ούτως ώστε να φιλοξενεί και να συνεργάζεται αρμονικά με τα ετερόκλητα μέλη της. Η τρίτη βασική αρχή αποτελούσε το χρόνιο αίτημα του ΗΒ για επιστροφή της εξουσίας στη λήψη των αποφάσεων στα κράτη - μέλη και συνδεόταν με

19. EU speech at Bloomberg, <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>

την τέταρτη αρχή κατά την οποία τα εθνικά κοινοβούλια θα πρέπει να αποκτήσουν περισσότερες αρμοδιότητες και να διαδραματίζουν πιο σημαντικό ρόλο. Η πέμπτη και τελευταία αρχή ήταν η δίκαιη αντιμετώπιση των κρατών που βρίσκονταν είτε εντός είτε εκτός της Ευρωζώνης όσον αφορά τις μελλοντικές ρυθμίσεις.

Η Βρετανία χαρακτηριζόταν από συναισθήματα απογοήτευσης και διάψευσης των προσδοκιών της, διότι η παραμονή στην κοινή αγορά το 1975 δεν σήμαινε και τη συναίνεση σε όλους τους κανονισμούς που της έχουν επιβληθεί μέχρι σήμερα και επηρεάζουν τον τρόπο ζωής της. Όπως χαρακτηριστικά είπε ο Βρετανός Πρωθυπουργός «η δημοκρατική συγκατάθεση για την ΕΕ στη Βρετανία είναι πολύ λεπτή». Πολλοί υποστήριζαν ότι η διαπίστωση αυτή προκαλούσε έντονα αισθήματα αβεβαιότητας τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για την ίδια τη θέση του ΗΒ στην ΕΕ. Ο Κάμερον ήταν διατεθειμένος να αντιμετωπίσει το πρόβλημα κατά πρόσωπο. Αυτός ήταν ο λόγος που δεσμεύτηκε να διεξαγάγει το δεύτερο δημοψήφισμα περί της παραμονής ή μη στην Ένωση, κερδίζοντας έτσι την απόλυτη πλειοψηφία στην Βουλή των Κοινοτήτων στις εκλογές του 2015. Στην ομιλία του είχε τονίσει ότι δεν ήταν ακόμα η σωστή στιγμή για την πραγμάτωση του δημοψηφίσματος, διότι αφενός τα πράγματα στην Ευρώπη ήταν ρευστά και αφετέρου θα χρειαζόταν χρόνος για να προηγηθούν διαπραγματεύσεις. Διευκρίνισε ότι στο ενδεχόμενο της εξόδου του ΗΒ από την «γειτονική», όπως τη χαρακτήριζε, Ευρώπη θα συνεχίσουν να ισχύουν νομικές δεσμεύσεις, όπως επίσης και αποφάσεις που θα λαμβάνονται και θα τους επηρεάζουν, ενώ το ΗΒ δε θα έχει πλέον το δικαίωμα να συμμετάσχει στις διαδικασίες αυτές και να ασκήσει βέτο. Κατέληξε επισημαίνοντας ότι «το εθνικό συμφέρον της Βρετανίας εξυπηρετείται καλύτερα σε μια ευέλικτη, ευπροσάρμοστη και ανοιχτή Ευρωπαϊκή Ένωση και μια τέτοια Ευρωπαϊκή Ένωση είναι καλύτερη με τη Βρετανία μέσα σε αυτήν».

Στις γενικές εκλογές που διεξήχθησαν τον Μάιο του 2015 αναδείχθηκε νικητής ο Ντέιβιντ Κάμερον και το αυτοδύναμο πλέον Συντηρητικό Κόμμα είχε στη διάθεσή του συγκεκριμένη προθεσμία για να πραγματοποιήσει το δημοψήφισμα. Βασιλική συγκατάθεση για την νόμιμη διεξαγωγή του απέκτησε τον Δεκέμβριο του 2015 και σύμφωνα με την συγκεκριμένη νομοθεσία προβλεπόταν ότι θα πρέπει να έχει πραγματοποιηθεί πριν το τέλος του 2017, καθώς επίσης να μην συμπίπτει χρονικά με τις εκλογές που επρόκειτο να πραγματοποιηθούν τον Μάιο του 2016 αναφορικά με τις

τοπικές κυβερνήσεις της Ουαλίας, της Σκωτίας και της Βορείου Ιρλανδίας και με τις δημοτικές εκλογές του Μαΐου 2017²⁰.

Ένα μήνα μετά την εκλογή του, τον Ιούνιο του 2015, παρουσίασε το πλάνο του για τη διενέργεια δημοψηφίσματος στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, εγκαινιάζοντας μια περίοδο κρίσιμων για τον σχεδιασμό της καμπάνιας του επαναδιαπραγματεύσεων των όρων συμμετοχής του ΗΒ με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Βρετανός Πρωθυπουργός κοινοποίησε στον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Ντόναλντ Τουσκ, επιστολή²¹ στην οποία παρουσίαζε τους τέσσερις τομείς που χρήζουν μεταρρύθμισης: η οικονομική διακυβέρνηση, η ανταγωνιστικότητα, η κυριαρχία και τέλος, οι κοινωνικές παροχές και η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων. Τον Δεκέμβριο συμφωνήθηκε η από κοινού προσπάθεια εξεύρεσης λύσεων και στους τέσσερις τομείς.

Ο πρώτος τομέας αφορούσε την οικονομική διακυβέρνηση και αίτημά του ήταν η ύπαρξη θεμελιωδών αρχών στα μέτρα που λαμβάνονται για τις χώρες της Ευρωζώνης και σκοπό έχουν τη βιωσιμότητα του νομίσματός τους. Οι αρχές αυτές προσανατολίζονταν στη λογική του σεβασμού όλων των νομισμάτων που υπάρχουν εντός της ΕΕ και της απουσίας διακρίσεων μεταξύ των εθνικών οικονομιών. Επεσήμανε ότι θα πρέπει να υπάρχουν θεσμοθετημένες δικλίδες ασφαλείας που θα προστατεύουν τα κράτη εκτός Ευρωζώνης από την επιβολή φόρων και αλλαγών που θα αφορούν το κοινό νόμισμα.

Ο επόμενος τομέας ήταν η ανταγωνιστικότητα, όπου το ΗΒ αποτελούσε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της ΕΕ. Αίτημά του ήταν η απλούστευση των γραφειοκρατικών διαδικασιών για τις επιχειρήσεις, στο πλαίσιο της ευρύτερης ψηφιακής ανάπτυξης και της επικείμενης ενίσχυσης των εμπορικών συμφωνιών με την Αμερική, την Κίνα, την Ιαπωνία και την Ένωση των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας.

Υπέβαλε τρεις προτάσεις αναφορικά με την εθνική κυριαρχία, πρωτεύον θέμα διαλόγου για πολλά χρόνια στο ΗΒ σχετικά με την ΕΕ. Η πρώτη πρόταση του Κάμερον ήταν η εξαίρεση του ΗΒ από την φιλοδοξία των Ευρωπαίων για μια όλο και πιο στενή ένωση. Ζητούσε την αποδέσμευση της χώρας από τη συγκεκριμένη υποχρέωση με τρόπο θεσμοθετημένο και αμετάβλητο. Η δεύτερη πρόταση αφορούσε την ενίσχυση του

20. Glencross, A. 2016, σ. 23

21. PM letter to President of the European Council Donald Tusk, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/475679/Donald_Tusk_letter.pdf

ρόλου των εθνικών κοινοβουλίων μέσω μιας καινούριας ρύθμισης, σύμφωνα με την οποία ομάδες εθνικών κοινοβουλίων θα έχουν τη δυνατότητα να αποτρέψουν ευρωπαϊκές νομοθεσίες, η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως «κόκκινη κάρτα». Η συγκεκριμένη ρύθμιση διαφέρει από την υπάρχουσα «διαδικασία της πορτοκαλί κάρτας», η οποία επιτρέπει στα εθνικά κοινοβούλια να αμφισβητήσουν από κοινού νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²². Μια ενδεχόμενη παραχώρηση ανατροπής του δικαίου της ΕΕ σε ένα μόνο κράτος θα ήταν ανέφικτη, καθότι θα ερχόταν σε αντίθεση με βασικές αρχές της Ένωσης. Η θέσπιση του επαρκούς αριθμού των εθνικών κοινοβουλίων διευκρίνιζε ότι θα μπορούσε να τεθεί προς διαπραγμάτευση. Καταλήγοντας, η τρίτη πρόταση του Κάμερον ήταν η εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας στις περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητη, με σαφείς εισηγήσεις από την ΕΕ για τον τρόπο επίτευξης αυτής.

Ο τέταρτος τομέας του βρετανικού ενδιαφέροντος σχετιζόταν με την ενδοκοινοτική μετανάστευση και αφορούσε σε τρόπους περιορισμού των κινήτρων έλευσης μεταναστών στο ΗΒ. Βλέποντας τη ροή μεταναστών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες να αυξάνεται με την πάροδο των χρόνων, το ΗΒ αποφάσισε να ασκήσει πιο συστηματικό έλεγχο και απαγορεύσεις στην είσοδό τους, καθώς επίσης και να τεθούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις στη συμμετοχή των κοινοτικών μεταναστών σε επιδόματα πρόνοιας, παροχές εργασίας και στέγαση σε εργατικές κατοικίες, όπως για παράδειγμα η διαβίωση και η συνεισφορά στο ΗΒ για χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών, προτού να αποκτήσουν το δικαίωμα διεκδίκησής τους από τη χώρα υποδοχής. Ακόμη, επιθυμούσε να τερματίσει την παροχή επιδόματος τέκνων σε μετανάστες που δεν είχαν φέρει τα παιδιά τους στη χώρα.

Ο Τουσκ είχε την εκτίμηση ότι τα εμπόδια στη συνεργασία των χωρών μπορούν να ξεπεραστούν και τα κράτη μέλη να καταλήξουν σε μια συμφωνία, ακόμα και για τα πιο δύσκολα θέματα όπως ήταν η μετανάστευση, με γνώμονα το κοινό συμφέρον και τη διάθεση συμβιβασμού, με αμοιβαίες υποχωρήσεις εκατέρωθεν. Έθετε ως στόχο την εξέταση των πολιτικών ζητημάτων και την κατάρτιση συγκεκριμένης πρότασης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δεκεμβρίου, με σκοπό την τελική της έγκριση τον Φεβρουάριο του 2016. Η πρόταση του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, που υπεβλήθη στις 2 Φεβρουαρίου 2016 αποτέλεσε τη βάση των διαπραγματεύσεων για τη συμβιβαστική λύση μεταξύ των κρατών μελών, υπογράμμισε την ανάγκη πλήρους τήρησης των Συνθηκών όπως αυτές ισχύουν και καλούσε την Επιτροπή να προτείνει

22. Glencross, A. ό.π., σ. 25

αλλαγές στην ευρωπαϊκή νομοθεσία σχετικά με ορισμένους τομείς ανησυχίας του ΗΒ, όπως ήταν η εξαγωγή επιδομάτων τέκνου και η δημιουργία ενός μηχανισμού διασφάλισης του κράτους στο οποίο υπεισέρχονται εργαζόμενοι από άλλα κράτη μέλη για την αντιμετώπιση εξαιρετικών καταστάσεων, όπου η εισροή των εργαζομένων προκαλεί αρνητικές συνέπειες στις χώρες προορισμού. Δύο εβδομάδες αργότερα οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν σε νομικά δεσμευτική συμφωνία των 28 ηγετών, οι ρυθμίσεις της οποίας βρίσκονταν σε απόλυτη συμβατότητα με τις ισχύουσες Συνθήκες και αποτελούσαν κατάλληλη ανταπόκριση στα αιτήματα του ΗΒ. Οι εν λόγω ρυθμίσεις θα άρχιζαν «να παράγουν αποτελέσματα από την ημερομηνία κατά την οποία η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου θα ενημερώσει τον Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου ότι το Ηνωμένο Βασίλειο έχει αποφασίσει να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης»²³.

3.2 Η εξαγγελία του δημοψηφίσματος

Ο Βρετανός Πρωθυπουργός, που υποστήριζε την παραμονή του ΗΒ σε μια μεταρρυθμισμένη ΕΕ, ανακοίνωσε την επομένη των διαπραγματεύσεων ότι η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος θα πραγματοποιηθεί στις 23 Ιουνίου 2016. Η δέσμευση της διεξαγωγής του χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο διαχείρισης των εντάσεων που είχαν δημιουργηθεί στο εσωτερικό του Συντηρητικού Κόμματος²⁴ και είχαν διχάσει τα στελέχη της Κυβέρνησης και τα μέλη του Κόμματος, το οποίο τήρησε επισήμως ουδέτερη στάση. Ως εκ τούτου το δημοψήφισμα προκάλεσε μεγαλύτερη σύγχυση γύρω από την ΕΕ και δεν συνεισέφερε ιδιαίτερα στην ανάπτυξη φιλοευρωπαϊκών αισθημάτων. Όσον αφορά τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα, υπέρ της παραμονής στην ΕΕ τάχθηκαν οι Εργατικοί, οι Φιλελεύθεροι Δημοκράτες, οι Πράσινοι και το Σκωτικό Εθνικό Κόμμα. Την αποχώρηση υποστήριξαν κυρίως το Κόμμα Ανεξαρτησίας και κάποια μικρότερα κόμματα. Οι μετέπειτα Πρωθυπουργοί τήρησαν διαφορετική στάση μεταξύ τους, με την Τερέζα Μέι, εκείνη την εποχή στη θέση της Υπουργού Εσωτερικών, να έχει ταχθεί υπέρ της παραμονής και τον Μπόρις Τζόνσον, τη δεδομένη στιγμή βρισκόταν στη θέση του δημάρχου του Λονδίνου, υπέρ της αποχώρησης.

Η εκστρατεία υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, η pro-EU campaign, επικεντρώθηκε στους τρόπους που η συμμετοχή στην ΕΕ ωφελεί την οικονομία του ΗΒ. Το φυλλάδιο που

23. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2016, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (18 και 19 Φεβρουαρίου 2016) – Συμπεράσματα, <https://www.consilium.europa.eu/media/21771/st00001el16.pdf>, σ. 1

24. Troitiño, D. R., ό.π., σ. 105

μοιράστηκε στα βρετανικά νοικοκυριά τον Απρίλιο του 2016, αποτέλεσε διαφημιστική δράση 9 εκατομμυρίων λιρών, όπου διαβεβαίωνε τους ψηφοφόρους ότι το ΗΒ «εξασφάλισε ένα ειδικό καθεστώς σε μία μεταρρυθμισμένη ΕΕ». Η αναγγελία του δημοψηφίσματος αποτέλεσε ένα μέσο άσκησης πίεσης προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς²⁵, ώστε να γίνουν περισσότερο δεκτικοί στις μεταρρυθμίσεις που αξίωνε το ΗΒ και προς την κατεύθυνση της αναδιαμόρφωσης, όπως ανέφερε ο Κάμερον στο εισαγωγικό σημείωμα του φυλλαδίου, εξηγώντας ότι «υπάρχουν ακόμα πολλοί τρόποι με τους οποίους πρέπει η Ευρώπη να βελτιωθεί. Το έργο της μεταρρύθμισης της ΕΕ δεν τελειώνει με αυτή τη συμφωνία και θα συνεχίσω να επιδιώκω την περαιτέρω μεταρρύθμιση που χρειάζεται η Ευρώπη και την οποία οι Βρετανοί εξακολουθούν να θέλουν να δουν»²⁶. Το αναθεωρημένο καθεστώς συμμετοχής του ΗΒ στην ΕΕ βασιζόταν σε αρκετές προϋπάρχουσες εξαιρέσεις, αλλά και νέες, νομικά δεσμευτικές και μη αναστρέψιμες ρυθμίσεις, που σκοπό είχαν να προστατέψουν τα βρετανικά ενδιαφέροντα εντός του πλαισίου της κοινής αγοράς, των πεντακοσίων εκατομμυρίων αποδεκτών δηλαδή του 44 % των εξαγωγών της χώρας²⁷. Επιπλέον, η παραμονή θα ενδυνάμωνε την δυνατότητα συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας. Σε αντίθετη περίπτωση οι διπλωματικές σχέσεις του ΗΒ με την ΕΕ θα ενείχαν αμφιβολίες στη μάχη ενάντια στο έγκλημα και την τρομοκρατία, καθώς επίσης και η θέση της χώρας στο διεθνές στερέωμα θα ήταν ασταθής.

Η επίσημη εκστρατεία υπό τον τίτλο «Βρετανία Ισχυρότερη στην Ευρώπη» έλαβε την υποστήριξη πλήθους οργανώσεων, ομάδων συμφερόντων, επιχειρηματικών ομάδων και δημοσιογράφων, υπογραμμίζοντας τα πλεονεκτήματα που οι πολίτες αποκομίζουν από την παραμονή τους στους τομείς της εργασίας, του εμπορίου, των δικαιωμάτων, της ασφάλειας, της δημοκρατίας και την ειρήνης. Ακαδημαϊκές ομάδες τόνιζαν τον θετικό αντίκτυπο της ευρωπαϊκής συμμετοχής στην προαγωγή της ποιότητας της εκπαίδευσης, περιβαλλοντικές ομάδες υποστήριζαν τη σημασία της συνεργασίας απέναντι στις περιβαλλοντικές προκλήσεις, ακόμη και κινήματα απλών πολιτών, όπως το NHS against Brexit, εξέφραζαν τον προβληματισμό μελλοντικής ανεπάρκειας φαρμάκων, τα οποία εντός ΕΕ διασφαλιζόνταν μέσω της ελεύθερης κίνησης και της απουσίας δασμών στα σύνορα και πίστευαν ότι το ΗΒ είναι περισσότερο υγιές ως μέλος της ΕΕ. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους, ο Αμερικανός Πρόεδρος Μπάρακ Ομπάμα,

25. Troitiño, D. R., ό.π., σ. 178

26. HM Government 2016, The best of both worlds: the United Kingdom's special status in a reformed European Union, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502291/54284_EU_Series_No1_Web_Accessible.pdf σ. 5

27. HM Government 2016, The best of both worlds: the United Kingdom's special status in a reformed European Union, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502291/54284_EU_Series_No1_Web_Accessible.pdf σ. 11

επισκέφθηκε το ΗΒ με σκοπό να ενισχύσει την φιλοευρωπαϊκή εκστρατεία, επισημαίνοντας ότι σε περίπτωση αποχώρησης η σύναψη εμπορικής συμφωνίας με τις ΗΠΑ θα αποτελέσει μακροχρόνια διαδικασία. Ο δήμαρχος του Λονδίνου, Μπόρις Τζόνσον, χαρακτήρισε τους ισχυρισμούς του Αμερικανού Προέδρου ως αποτέλεσμα εχθρικών αισθημάτων προς τη Βρετανία, εξαιτίας της κενυάτικης καταγωγής του.

Η εκστρατεία υπέρ του Brexit, η pro-leave campaign, διεξήχθη από ευρωσκεπτικιστικές ομάδες και μέλη του Κοινοβουλίου και επικεντρώθηκε στη δημιουργία ενός κλίματος ανησυχίας σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των ατόμων εντός της ΕΕ, την μετανάστευση²⁸, καθώς επίσης και την περαιτέρω διεύρυνση με πιθανά μέλη της ΕΕ την Αλβανία, την Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, το Μαυροβούνιο, την Σερβία και την Τουρκία. Υποστήριζε ότι τα τελευταία δέκα χρόνια σχεδόν 2 εκατομμύρια άτομα μετανάστευσαν στο ΗΒ και προέβλεπε δυσοίωνα συνέχεια αυτής της πρακτικής με την είσοδο ακόμη φτωχότερων χωρών στην ΕΕ. Επιπλέον, έκριναν ότι τα 350 εκατομμύρια λίρες τη βδομάδα που τους κόστιζε η συμμετοχή τους στην ΕΕ, θα μπορούσαν να διατεθούν για την ενίσχυση του Εθνικού Συστήματος Υγείας (NHS)²⁹, των νοικοκυριών, του εκπαιδευτικού συστήματος και της επιστημονικής έρευνας. Η εθνική κυριαρχία ήταν ακόμη ένα φλέγον ζήτημα σύμφωνα με τους ευρωσκεπτικιστές, καθώς η ευρωπαϊκή νομοθεσία υπερίσχυε της εθνικής, γι' αυτό το λόγο καλούσαν τους πολίτες να ψηφίσουν υπέρ του Brexit και να ανακτήσουν τον έλεγχο³⁰.

Στις 16 Ιουνίου, λίγες μέρες πριν τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, δολοφονήθηκε η Βουλευτής του Εργατικού Κόμματος Τζο Κοξ, η οποία υποστήριζε την παραμονή της χώρας στην ΕΕ. Ο κατηγορούμενος φέρεται να φώναξε κατά τη διάρκεια της επίθεσης «Πρώτα η Βρετανία». Το δικαστήριο καταδίκασε την αποτρόπαια πράξη του, καθώς παραβίασε την πεμπτοσύνη της δημοκρατίας. Το εν λόγω συμβάν προκάλεσε την αναστολή της προεκλογικής εκστρατείας για διάστημα τριών ημερών, ενώ παρατηρήθηκε μια αλλαγή υπέρ της pro-EU πλευράς³¹, ωστόσο δεν ήταν αρκετή για να διατηρήσει το ΗΒ εντός της ΕΕ.

3.3 Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος

28. Hobolt, S. 2016, σ. 1260

29. Lamond, I. et. al. 2017, σ. 56

30. Walsh, C. 2019, σ. 141

31. Troitiño, D. R., ό.π., σ. 107

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 23^{ης} Ιουνίου 2016 αντικατοπτρίζει την μακροχρόνια ευρωσκεπτικιστική τάση, που άρχισε να δημιουργείται στην πολιτική σκηνή του ΗΒ από την περίοδο της υπογραφής της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Όταν δηλαδή άρχισαν να αντιλαμβάνονται το μέγεθος της οικονομικής ένωσης, με τις επακόλουθες πολιτικές προεκτάσεις, που οι ηγέτες της ΕΕ ήθελαν να δημιουργήσουν και δεν ταίριαζε στην ψυχρότητα του ανεξάρτητου έθνους - κράτους του ΗΒ, στα χίλια χρόνια ιστορίας, στα οποία αντιστάθηκε μόνη της ενάντια σε διάφορες μορφές τυραννικών δυνάμεων³².

Οι πολίτες του ΗΒ κλήθηκαν να ψηφίσουν εάν συμφωνούν με το αναθεωρημένο καθεστώς της συμμετοχής της χώρας τους στην ΕΕ. Το ερώτημα που τέθηκε στα ψηφοδέλτια βάσει του Νόμου του 2015 ήταν το εξής: «Πρέπει το Ηνωμένο Βασίλειο να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση;». Στη συνέχεια ακολουθούσαν δύο επιλογές εκ των οποίων έπρεπε να επισημάνουν με ένα «X» την προτίμησή τους, ανάμεσα στο «Να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης» ή «Να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση».

Εικόνα 2: Ψηφοδέλτιο βρετανικού δημοψηφίσματος 2016 για την παραμονή στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Referendum on the United Kingdom's membership of the European Union	
Vote only once by putting a cross ☒ in the box next to your choice	
Should the United Kingdom remain a member of the European Union or leave the European Union?	
Remain a member of the European Union	☐
Leave the European Union	☐

Πηγή: 2016 United Kingdom European Union membership referendum, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/2016_United_Kingdom_European_Union_membership_referendum

Την επόμενη μέρα ανακοινώθηκε το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, σύμφωνα με το οποίο το 51,9 % (17,410,742 ψήφοι) του ΗΒ τηρούσε θετική στάση απέναντι στο

32. Wall, S. 2020, σ. 9

Brexit. Στον αντίποδα, υπέρ της παραμονής στην Ένωση βρισκόταν το 48,1 % (16,141,241 ψήφοι) των πολιτών του ΗΒ. Πιο συγκεκριμένα, στην Αγγλία το αποτέλεσμα των ψήφων διαμορφώθηκε σε 53,4 % υπέρ της αποχώρησης και σε 46,6 % υπέρ της παραμονής. Στη Βόρεια Ιρλανδία το 44,2 % ψήφισε υπέρ της αποχώρησης και το 55,8 % υπέρ της παραμονής. Στη Σκωτία το 38 % επιθυμούσε να αποχωρήσει, ενώ το 62 % ήθελε να παραμείνει στην ΕΕ. Τέλος, στην Ουαλία το 52,5 % των πολιτών διάλεξε την αποχώρηση και το υπόλοιπο 47,5 % την παραμονή³³.

Εικόνα 3: Αποτέλεσμα βρετανικού δημοψηφίσματος

Πηγή: 2016 United Kingdom European Union membership referendum, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/2016_United_Kingdom_European_Union_membership_referendum

Το αποτέλεσμα δημιούργησε ένα κλίμα ανασφάλειας λόγω του οικονομικού κόστους και των κινδύνων που θα ακολουθούσαν την απόφαση αποχώρησης της δεύτερης μεγαλύτερης οικονομίας της ΕΕ, τόσο για την ίδια την χώρα όσο και για τον αντίκτυπο που θα είχε η απόφαση αυτή στην παγκόσμια οικονομία. Το κλίμα αβεβαιότητας

33. EU Referendum: Results, https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results

διευρύνθηκε στο ΗΒ, διότι τα γεωγραφικά αποτελέσματα του δημοψηφίσματος έδειξαν ότι, παρόλο που η Αγγλία και η Ουαλία είχαν ψηφίσει υπέρ της αποχώρησης του ΗΒ, η Βόρεια Ιρλανδία και η Σκωτία είχαν ψηφίσει υπέρ της παραμονής στην ΕΕ. Το γεγονός αυτό ήταν πολύ πιθανό να προκαλέσει αντιδράσεις και νέο δημοψήφισμα σχετικά με την παραμονή ή μη των χωρών αυτών εντός του ΗΒ.

Το δημοψήφισμα του Brexit αποτελεί την κατάφωρη απόδειξη ότι μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης του ΗΒ θεωρεί πως η συμμετοχή της χώρας στην Ένωση επηρεάζει αρνητικά την οικονομική της κατάσταση, συνεπώς αποτελεί εμπόδιο στην ευημερία της και ευθύνεται για την άμβλυνση του βιοτικού της επιπέδου. Η άποψη αυτή σε συνδυασμό με την έξαρση των μεταναστευτικών ροών τα τελευταία χρόνια, αποτελούν αιτίες εκδήλωσης του ευρωσκεπτικισμού και ευρύτερα εναντίωσης στην παγκοσμιοποίηση. Επακόλουθο αυτών των συνθηκών είναι η αύξηση του εθνικισμού και η επιθυμία των πολιτών να επιστραφεί η εξουσία στο κράτος τους.

Την εξέλιξη αυτή ακολούθησε διάγγελμα του Κάμερον στις 24 Ιουνίου, στο οποίο ανακοίνωσε την παραίτησή του μέσα σε διάστημα τριών μηνών. Η πράξη του κρίθηκε αναγκαία εφόσον οι πολίτες αποφάσισαν να διαλέξουν άλλη κατεύθυνση από εκείνη που πρότεινε ο ίδιος. Το Συνέδριο των Συντηρητικών τον Οκτώβριο του ίδιου έτους θα ήταν αρμόδιο να αναδείξει τον νέο Πρωθυπουργό, ο οποίος θα ήταν υπεύθυνος για την ενεργοποίηση του άρθρου 50 της ΣΕΕ και τη διεκπεραίωση των διαπραγματεύσεων με την ΕΕ. Παράλληλα, καθυσύχασε τις αγορές και τους επενδυτές ότι η βρετανική οικονομία είναι σταθερή, το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών δεν θα διακοπεί, ούτε και θα υπάρξουν αλλαγές άμεσα για τους πολίτες του ΗΒ που ζουν στο εξωτερικό. Κατόπιν τούτων, το ΗΒ αποφάσισε να παραιτηθεί από την ευθύνη της εξαμηνιαίας εκ περιτροπής Προεδρίας του Συμβουλίου της ΕΕ, η οποία ήταν προγραμματισμένη να ξεκινήσει την 1^η Ιουλίου 2017, κατά τη διάρκεια της οποίας θα καθόριζε την ημερήσια διάταξη και μακροπρόθεσμους στόχους της Ένωσης.

Ταυτόχρονα, ο Τουσκ διαβεβαίωσε σε δήλωσή του στον Τύπο ότι, κατόπιν επικοινωνίας με τις κυβερνήσεις των 27 κρατών – μελών και τους αρχηγούς των θεσμικών οργάνων, η ΕΕ παραμένει ενιαία, είναι προετοιμασμένη γι' αυτό το αρνητικό σενάριο και δεν θα υπάρξει νομικό κενό³⁴. Το δίκαιο της Ένωσης θα συνεχίσει να εφαρμόζεται στο ΗΒ, με τα υπάρχοντα δικαιώματα και υποχρεώσεις, έως ότου εκείνο αποφασίσει να προβεί σε επίσημη αποχώρηση. Τέλος, καλούσε τους ηγέτες των

34. European Council 2016, Press statement by President Donald Tusk on the outcome of the referendum in the UK, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/06/24/tusk-statement-uk-referendum/>

κρατών – μελών να θέσουν επί τάπητος τα ζητήματα που αφορούσαν σε ευρύτερους προβληματικούς τομείς σχετικά με το μέλλον της Ένωσης.

3.4 Η ενεργοποίηση του άρθρου 50

Στις 13 Ιουλίου του 2016 ανέλαβε κυβερνητικά καθήκοντα η διάδοχος του απερχόμενου Πρωθυπουργού Ντέιβιντ Κάμερον, Τερέζα Μέι. Τους πρώτους μήνες της πρωθυπουργικής της περιόδου, προέβη σε σαρωτικό ανασχηματισμό, με τοποθέτηση σε θέσεις - κλειδιά νέων Υπουργών, όπως ο Μπόρις Τζόνσον στο Υπουργείο Εξωτερικών και ο Ντέιβιντ Ντέιβις στο Υπουργείο Εξόδου από την ΕΕ, ενώ ταυτόχρονα ξεκίνησε τις διαδικασίες για τη σύσταση διπλωματικής ομάδας, που είχε ως αρμοδιότητα τη διαπραγμάτευση της αποχώρησης του ΗΒ από την ΕΕ. Στις 29 Μαρτίου του 2017 η βρετανική κυβέρνηση γνωστοποίησε και επίσημα πλέον την πρόθεση του ΗΒ να αποχωρήσει από την Ένωση. Στην επιστολή που απέστειλε η Μέι στον Πρόεδρο Τουσκ περιέχονταν θεμελιώδεις αξίες, με βάση τις οποίες πρότεινε να εκκινήσουν οι δύο πλευρές τις διαπραγματεύσεις για το μέλλον της σχέσης τους, ούτως ώστε να καταστήσουν τη διαδικασία όσο το δυνατόν ομαλή και επιτυχημένη. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές, θα έπρεπε και οι δύο πλευρές να συνδιαλεχθούν εποικοδομητικά και με σεβασμό, στο πνεύμα μιας ειλικρινούς συνεργασίας, λαμβάνοντας αποφάσεις πρωτίστως προς το συμφέρον των πολιτών, εξασφαλίζοντας μια περιεκτική συμφωνία και ελαχιστοποιώντας τις πιθανότητες κάποιου αδιεξόδου για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια της διαπραγματευτικής περιόδου. Επιπλέον, τόνιζε ιδιαίτερα τη σημασία που έχει η ιδιαίτερη σχέση του ΗΒ με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας, η οποία είναι το μόνο κράτος – μέλος της ΕΕ που μοιράζεται εδαφικό σύνορο με το ΗΒ. Η βρετανική πλευρά επιθυμούσε να αποφύγει την επιστροφή σε κάποιου τύπου «σκληρό σύνορο» μεταξύ των δύο κρατών και να διασφαλιστεί η ειρηνευτική Συμφωνία του Μπέλφαστ με την Βόρειο Ιρλανδία. Ακόμη πρότεινε να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για κάθε έναν τομέα πολιτικής, δίνοντας προτεραιότητα στους πιο κρίσιμους όπως είναι το εμπόριο και εν κατακλείδι προστατεύοντας τις κοινές ευρωπαϊκές δημοκρατικές αξίες³⁵. Η βρετανική κυβέρνηση επιθυμούσε παράλληλη διαπραγμάτευση, από τη μια πλευρά για την αποχώρηση και από την άλλη για τους όρους της μελλοντικής σχέσης ΗΒ - ΕΕ. Στόχος της, κυρίως για την μελλοντική σχέση, ήταν η αποχώρηση του ΗΒ από την Ενιαία Αγορά, η παύση τόσο της ελεύθερης κυκλοφορίας πολιτών της ΕΕ στο έδαφός του, όσο και της

35. General Secretariat of the Council 2017, United Kingdom notification under Article 50 TEU, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-20001-2017-INIT/en/pdf>

δικαιοδοσίας του ΔΕΕ και η συνομολόγηση μιας νέας περιεκτικής εμπορικής συμφωνίας ελευθέρων συναλλαγών με την ΕΕ για αγαθά και υπηρεσίες. Ωστόσο θεσμικοί λόγοι υπαγόρευαν τη διαπραγματευτική μέθοδο που πρότεινε η ΕΕ.

3.5 Το άρθρο 50 της ΣΕΕ

Μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή κανένα άλλο κράτος – μέλος της ΕΕ δεν είχε αποφασίσει να εφαρμόσει το άρθρο 50 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η συγκεκριμένη διαδικασία είχε θεσπιστεί με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το 2007 και δεν είχε υλοποιηθεί ποτέ έως τότε. Η ρήτρα αυτή προβλέπει τη δυνατότητα μονομερούς και οικειοθελούς αποχώρησης ενός κράτους – μέλους από την ΕΕ. Η δημιουργία αυτής της διάταξης ορίστηκε για πρώτη φορά στο Άρθρο I–60 του Ευρωπαϊκού Συντάγματος με τίτλο «Εθελούσια Αποχώρηση από την Ένωση». Η Συνθήκη για το εν λόγω Σύνταγμα υπεγράφη στην Ρώμη το 2004, αλλά τελικά δεν ευοδώθηκε, καθώς συνάντησε αντιδράσεις, κυρίως από την Γαλλία και τις Κάτω Χώρες, όπου οι Κυβερνήσεις διεξήγαγαν δημοψήφισμα, το αποτέλεσμα του οποίου ήταν αρνητικό. Οι Γάλλοι το απέρριψαν με 54 % των ψήφων και οι Ολλανδοί με 61,7 %³⁶.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας, που αποτελείται από την Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από την Συνθήκη για τη Θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης σε πολλά σημεία, όπως είναι το Άρθρο 50 της ΣΕΕ, που διατηρήθηκε αυτούσιο και αποτέλεσε επίμονη διεκδίκηση της Βρετανίας. Το άρθρο 50 ορίζει την ακολουθητέα διαδικασία ενός κράτους – μέλους της ΕΕ στην περίπτωση που η Κυβέρνησή του επιλέξει να ακολουθήσει την κατεύθυνση της αποχώρησης, σύμφωνα με τις επιταγές του Συντάγματός του. Τη στιγμή που το κράτος – μέλος ενεργοποιήσει το άρθρο 50, τα δύο συμβαλλόμενα μέρη έχουν στη διάθεσή τους δύο χρόνια για να προβούν σε διαπραγματεύσεις σχετικά με την συμφωνία των μελλοντικών τους σχέσεων, εκτός και αν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφασίσει με ομοφωνία να παρατείνει την περίοδο αυτή. Η επίτευξη της συμφωνίας είναι η βασική επιδίωξη, ωστόσο η μη ύπαρξη μιας τέτοιας συμφωνίας είναι πάντα ένα ενδεχόμενο. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, οι υπάρχουσες Συνθήκες ισχύουν για το αποχωρούν κράτος – μέλος, με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους.

36. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Σύνταγμα της Ευρώπης - περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20050819FCS00974+0+DOC+PDF+V0//EL&language=EL>

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Άρθρο 50 της ΣΕΕ³⁷ προβλέπεται ότι:

1. Κάθε κράτος μέλος μπορεί να αποφασίσει να αποχωρήσει από την Ένωση, σύμφωνα με τους εσωτερικούς συνταγματικούς του κανόνες.
2. Το κράτος μέλος που αποφασίζει να αποχωρήσει γνωστοποιεί την πρόθεσή του στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Υπό το πρίσμα των προανατολισμών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η Ένωση προβαίνει σε διαπραγματεύσεις και συνάπτει με το εν λόγω κράτος συμφωνία που καθορίζει τις λεπτομερείς ρυθμίσεις για την αποχώρησή του, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο των μελλοντικών του σχέσεων με την Ένωση. Η διαπραγμάτευση της συμφωνίας αυτής γίνεται σύμφωνα με το άρθρο 218, παράγραφος 3, της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συμφωνία συνάπτεται εξ ονόματος της Ένωσης από το Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία, μετά από την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
3. Οι Συνθήκες παύουν να ισχύουν στο εν λόγω κράτος από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της συμφωνίας αποχώρησης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δύο έτη μετά τη γνωστοποίηση που μνημονεύεται στην παράγραφο 2, εκτός εάν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, σε συμφωνία με το εν λόγω κράτος μέλος, αποφασίσει ομόφωνα την παράταση της προθεσμίας αυτής.
4. Για τους σκοπούς των παραγράφων 2 και 3, το μέλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου που αντιπροσωπεύει το αποχωρούν κράτος - μέλος δεν συμμετέχει ούτε στις συζητήσεις ούτε στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή του Συμβουλίου που το αφορούν.

Η ειδική πλειοψηφία ορίζεται βάσει του άρθρου 238, παράγραφος 3, στοιχείο β), της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως τουλάχιστον το 72 % των μελών του Συμβουλίου που εκπροσωπούν τα συμμετέχοντα κράτη - μέλη, τα οποία αποτελούν τουλάχιστον το 65 % του πληθυσμού αυτών των κρατών.

37. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2016, Ενοποιημένη έκδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση — Τίτλος VI — Τελικές διατάξεις — Άρθρο 50, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016M050>

Στην περίπτωση του ΗΒ, το οποίο δεν δύναται να ψηφίσει στο Συμβούλιο για τις αποφάσεις που το αφορούν, αυτό σημαίνει πλειοψηφία των είκοσι από τα εικοσιεπτά κράτη - μέλη. Η σύναψη της συμφωνίας αποχώρησης χρειάζεται την απλή πλειοψηφία του Κοινοβουλίου, συμπεριλαμβανομένων των μελών του ΗΒ³⁸.

5. Εάν το κράτος που αποχώρησε από την Ένωση ζητήσει την εκ νέου προσχώρησή του, η αίτηση αυτή υπόκειται στη διαδικασία του άρθρου 49.

Ένα ενδεχόμενο που δεν προβλέπεται ρητά στην ΣΕΕ, είναι μια πιθανή περίπτωση ανάκλησης της απόφασης του αποχωρούντος κράτους κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Η ενεργοποίηση του άρθρου 50 θεωρείται οριστική.

3.6 Η μακρά περίοδος των διαπραγματεύσεων

Σύμφωνα με το προαναφερθέν άρθρο η εφαρμοστέα πολιτική περί της διαδικασίας αποχώρησης εντός του χρονικού διαστήματος δύο ετών με δυνατότητα παράτασης, όπως συμφωνήθηκε σε άτυπη σύνοδο των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των 27 κρατών – μελών, καθώς και των Προέδρων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες στις 15 Δεκεμβρίου 2016³⁹, είναι η ακόλουθη:

- I. Κατόπιν της γνωστοποίησης από την πλευρά του ΗΒ της πρόθεσής του να ενεργοποιήσει το άρθρο 50 της ΣΕΕ, το πρώτο στάδιο από την πλευρά της ΕΕ είναι η έγκριση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των κατευθυντήριων γραμμών που θα καθορίζουν το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων σύμφωνα με το προαναφερθέν άρθρο και θα προβλέπουν τη στάση και τις αρχές που θα προβάλλονται από την ΕΕ κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα εποπτεύει τη διαδικασία και θα επικαιροποιεί ανάλογα με τις περιστάσεις τις κατευθυντήριες γραμμές.
- II. Στο δεύτερο στάδιο της διαδικασίας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα καλέσει το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων να προβεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην έκδοση της απόφασης που επιτρέπει την έναρξη διαπραγματεύσεων και να αναλάβει τη διαχείριση των επόμενων σταδίων της διαδικασίας. Το Συμβούλιο

38. Tell Cremades, M. et. al. 2017, Brexit and the European Union: General Institutional and Legal Considerations, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU\(2017\)571404_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU(2017)571404_EN.pdf), σ. 17

39. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, Άτυπη σύνοδος των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των 27 κρατών μελών, καθώς και των Προέδρων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, <https://www.consilium.europa.eu/media/24156/15-euco-statement-el.pdf>

θα εκδίδει ακόμη οδηγίες διαπραγμάτευσης τόσο επί της ουσίας όσο και επί των λεπτομερών ρυθμίσεων που θα διέπουν τη σχέση μεταξύ του Συμβουλίου και των προπαρασκευαστικών του οργάνων αφενός, και του διαπραγματευτή της Ένωσης αφετέρου. Οι εν λόγω οδηγίες θα τροποποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες καθ' όλη τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης, ώστε να αντικατοπτρίζουν τις κατευθυντήριες γραμμές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, όπως θα διαμορφώνονται.

- III. Το Συμβούλιο θα ορίσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως διαπραγματευτή της Ένωσης. Για την εξασφάλιση διαφάνειας και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης, η διαπραγματευτική ομάδα της Ένωσης θα είναι διατεθειμένη να δεχτεί τη συμμετοχή ενός εκπροσώπου της εκ περιτροπής Προεδρίας του Συμβουλίου. Σε όλες τις διαπραγματευτικές συνόδους, εκτός από τους εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θα παρίστανται και θα συμμετέχουν υποστηρικτικά εκπρόσωποι του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Ο διαπραγματευτής της Ένωσης θα είναι επιφορτισμένος με την αρμοδιότητα της συστηματικής υποβολής εκθέσεων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο και τα προπαρασκευαστικά όργανα του δεύτερου.
- IV. Το Συμβούλιο και η Επιτροπή των Μονίμων Αντιπροσώπων θα διασφαλίζουν ότι οι διαπραγματεύσεις διεξάγονται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και θα παρέχουν καθοδήγηση στον διαπραγματευτή.
- V. Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Συμβουλίου και των προπαρασκευαστικών οργάνων του τελευταίου που εκπροσωπούν το ΗΒ δεν θα δύνανται να συμμετάσχουν στις συζητήσεις ή στις αποφάσεις που το αφορούν, ενώ οι εκπρόσωποι των 27 κυβερνήσεων θα συμμετέχουν στις προπαρασκευαστικές εργασίες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, τέλος, θα καλείται με την έναρξη των συνόδων του για ακρόαση.

Η Σύνοδος της 15^{ης} Δεκεμβρίου συμφώνησε, τέλος, με την επιλογή, εκ μέρους της Επιτροπής, του Γάλλου πολιτικού Μισέλ Μπαρνιέ για τον ορισμό στη θέση του επικεφαλής των διαπραγματεύσεων. Οι διαπραγματεύσεις για την Συμφωνία Αποχώρησης διεξήχθησαν στις Βρυξέλλες, ενώ οι διαπραγματεύσεις για την Συμφωνία

μελλοντικής συνεργασίας λάμβαναν χώρα εναλλάξ σε Βρυξέλλες και Λονδίνο. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενημερωνόταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα από τον επικεφαλής διαπραγματευτή για την εξέλιξη των συζητήσεων για το Brexit. Επιπλέον, διέθετε ειδική επιτροπή παρακολούθησης του θέματος και υιοθετούσε ψηφίσματα που λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν από το Συμβούλιο και την διαπραγματευτική ομάδα της ΕΕ, κυρίως για τα δικαιώματα των πολιτών.

Το πακέτο της συμφωνίας αποτελείται από δύο επιμέρους συμφωνίες. Η πρώτη ορίζει τις ρυθμίσεις αποχώρησης του ΗΒ και καλύπτει ζητήματα όπως τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στη Βρετανία, τα δικαιώματα των Βρετανών πολιτών στην ΕΕ, τις οικονομικές υποχρεώσεις που ανέλαβε η Βρετανία ως κράτος - μέλος, την έδρα των ευρωπαϊκών οργανισμών, τις διεθνείς δεσμεύσεις που έλαβε η Βρετανία ως κράτος - μέλος της Ένωσης, όπως είναι για παράδειγμα η συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα και συνοριακά ζητήματα, κυρίως μεταξύ Ιρλανδίας και Βόρειας Ιρλανδίας⁴⁰, για τα οποία ο Πρόεδρος Τουσκ δεσμεύτηκε σε δήλωσή του να αναζητήσει ευέλικτες και δημιουργικές λύσεις, ούτως ώστε να αποφευχθεί η δημιουργία δυσπροσπέλαστων συνόρων μεταξύ των δύο κρατών⁴¹. Η δεύτερη συμφωνία διευκρινίζει τις προϋποθέσεις για τη συνεργασία των δύο πλευρών σε ζητήματα, όπως η άμυνα, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας, η προστασία του περιβάλλοντος, η έρευνα, η εκπαίδευση και οι μελλοντικές εμπορικές σχέσεις.

Ακριβώς ένα μήνα από την ενεργοποίηση του άρθρου 50, στις 29 Απριλίου 2017, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθόρισε τους προσανατολισμούς και τις κατευθυντήριες γραμμές, που θα πρέπει να διέπουν τις διαπραγματεύσεις⁴². Οι βασικές αρχές όριζαν ότι:

- I. Είναι επιθυμητή η διατήρηση της στενής εταιρικής σχέσης με το Ηνωμένο Βασίλειο μελλοντικά και ότι κάθε συμφωνία θα πρέπει να βασίζεται στην ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και να εξασφαλίζει ισοτιμία στις σχέσεις. Αποκλείει μια συμμετοχή στην ενιαία αγορά, η οποία θα στηρίζεται σε μια προσέγγιση ανά τομέα, ούτως ώστε να διατηρηθεί η ακεραιότητά της.

40. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2017, Γράφημα: Ενεργοποίηση του άρθρου 50 για την αποχώρηση της Βρετανίας από την ΕΕ, <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/eu-affairs/20170324STO68408/i-vretania-energopoiise-to-arthro-50-gia-tin-apochorisi-tis-apo-tin-ee>

41. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2017, Δηλώσεις του Προέδρου κ. Donald Tusk σχετικά με τα επόμενα βήματα μετά τη γνωστοποίηση του Ηνωμένου Βασιλείου, <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2017/03/31/tusk-remarks-meeting-muscat-malta/>

42. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2017α, Ειδική σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (Άρθρο 50) (29 Απριλίου 2017) - Κατευθυντήριες γραμμές, <https://www.consilium.europa.eu/media/21747/29-euco-art50-guidelines-el.pdf>

Άλλωστε, η Βρετανική Κυβέρνηση αναγνωρίζει την αδιαιρετότητα των τεσσάρων ελευθεριών. Ακόμη, η Ένωση είναι αποφασισμένη να διατηρήσει την αυτονομία της όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων, καθώς και το ρόλο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

- II. Οι διαπραγματεύσεις θα χαρακτηρίζονται από διαφάνεια και ενιαίες θέσεις. Σύμφωνα με την αρχή ότι δεν γίνεται να υπάρξει συμφωνία σε τίποτα έως ότου επιτευχθεί συμφωνία σε όλα, επιμέρους στοιχεία δεν μπορούν να διευθετούνται ξεχωριστά. Απαγορεύονται επίσης οι χωριστές διαπραγματεύσεις μεταξύ μεμονωμένων κρατών - μελών και του ΗΒ σε θέματα που αφορούν την αποχώρησή του από την Ένωση,
- III. Τα ανωτέρω θα έχουν ισχύ εξίσου στις διαπραγματεύσεις για ομαλή αποχώρηση, σε οποιοσδήποτε προκαταρκτικές και προπαρασκευαστικές συζητήσεις επί του πλαισίου της μελλοντικής σχέσης, καθώς και στις μεταβατικές συμφωνίες οποιασδήποτε μορφής,
- IV. Θα υπάρξουν δύο στάδια διαπραγματεύσεων. Το πρώτο θα φροντίσει να παρασχεθεί όσο το δυνατόν περισσότερη σαφήνεια και ασφάλεια δικαίου στους πολίτες, τις επιχειρήσεις, τους ενδιαφερόμενους φορείς και τους διεθνείς εταίρους, όσον αφορά τις άμεσες συνέπειες της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση και να διευθετηθεί η αποδέσμευση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση και από όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν για τη χώρα αυτή από τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει ως κράτος μέλος. Το δεύτερο στάδιο αποτελεί μια προετοιμασία για τη συμφωνία της μελλοντικής σχέσης μεταξύ της ΕΕ και του ΗΒ, η οποία μπορεί να συναφθεί μόνον αφότου το ΗΒ καταστεί τρίτη χώρα. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο του δεύτερου σταδίου των διαπραγματεύσεων είναι εφικτό να ξεκινήσουν προκαταρκτικές και προπαρασκευαστικές συζητήσεις για το πλαίσιο αυτής της μελλοντικής σχέσης,
- V. Οι μεταβατικές ρυθμίσεις για την μελλοντική σχέση μπορούν να προβλεφθούν, αλλά θα πρέπει να είναι σαφείς, με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα και να υπόκεινται σε αποτελεσματικούς μηχανισμούς επιβολής τους,
- VI. Η προθεσμία των δύο ετών που προβλέπει το άρθρο 50 της ΣΕΕ εκπνέει στις 29 Μαρτίου 2019,

- VII. Είναι υψίστης σημασίας η διασφάλιση των δικαιωμάτων τόσο των πολιτών που πλήττονται από το Brexit, όσο και των επιχειρήσεων. Εξαιρετική σημασία κατέχει η διατήρηση της Συμφωνίας της Μεγάλης Παρασκευής και η ειρηνευτική διαδικασία στη Βόρεια Ιρλανδία. Ζητήματα όπως η διαμετακόμιση εμπορευμάτων θα πρέπει να επιλυθούν. Κρίνεται, ακόμη, αναγκαία η δημιουργία ενός ενιαίου δημοσιονομικού διακανονισμού σχετικά με τον προϋπολογισμό της Ένωσης και την παύση της συμμετοχής του ΗΒ στα όργανα ή στους οργανισμούς που έχουν ιδρυθεί βάσει των Συνθηκών, καθώς και της συμμετοχής του Ηνωμένου Βασιλείου σε συγκεκριμένα ταμεία και χρηματοδοτικά μέσα που σχετίζονται με τις πολιτικές της Ένωσης⁴³ και τέλος,
- VIII. Θα πρέπει να τηρείται η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας.

Στις 22 Μαΐου, το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων ενέκρινε την έναρξη των διαπραγματεύσεων. Ο πρώτος γύρος ξεκίνησε στις 19 Ιουνίου 2017. Τέθηκαν ημερομηνίες σχετικά με την πρόοδο των συνομιλιών, ζητήματα οργάνωσης και προτεραιοτήτων. Στο περιθώριο της συζήτησης, αποφασίστηκε η μετεγκατάσταση δύο ευρωπαϊκών οργανισμών που είχαν έδρα το Λονδίνο.

Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Φαρμάκων (EMA), ο οποίος ιδρύθηκε το 1995 και είναι αρμόδιος για την επιστημονική αξιολόγηση, την εποπτεία, την παρακολούθηση της ασφάλειας των φαρμάκων και την ομαλή λειτουργία της ενιαίας αγοράς φαρμάκων στην ΕΕ, μεταφέρθηκε στο Άμστερνταμ. Ο δεύτερος οργανισμός είναι η Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών (EAT). Αρμοδιότητά του είναι η εξασφάλιση αποτελεσματικής και συνεκτικής προληπτικής ρύθμισης και εποπτείας στο σύνολο του ευρωπαϊκού τραπεζικού τομέα, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στη δημιουργία του ευρωπαϊκού ενιαίου εγχειριδίου κανόνων για τις τραπεζικές δραστηριότητες, το οποίο έχει ως στόχο την παροχή ενός ενιαίου συνόλου εναρμονισμένων κανόνων προληπτικής εποπτείας για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε ολόκληρη την ΕΕ, με σκοπό τη δημιουργία ισότιμων όρων ανταγωνισμού και την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταθετών, των επενδυτών και των καταναλωτών. Ακόμη, αξιολογεί τους κινδύνους και τα τρωτά σημεία του τραπεζικού τομέα της ΕΕ, μέσω της εκπόνησης τακτικών

43. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017, Σύσταση για ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ με την οποία εξουσιοδοτείται η Επιτροπή να αρχίσει διαπραγματεύσεις για συμφωνία με το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας που καθορίζει τις λεπτομερείς ρυθμίσεις για την αποχώρησή του από την Ευρωπαϊκή Ένωση, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d053963b-3013-11e7-9412-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF

εκθέσεων αξιολόγησης κινδύνων και μέσω της διενέργειας πανευρωπαϊκών τεστ αντοχής⁴⁴. Η ΕΑΤ μεταφέρθηκε στο Παρίσι.

Στις 20 Ιουλίου 2017 ολοκληρώθηκε ο δεύτερος γύρος διαπραγματεύσεων. Ο γύρος αυτός είχε διάρκεια τεσσάρων ημερών και στόχος του ήταν να παρουσιαστούν και οι δύο θέσεις σχετικά με το θέμα των δικαιωμάτων κυρίως των ευρωπαϊών πολιτών που διαμένουν στο ΗΒ, για ζητήματα διαμονής, εργασίας και επιδομάτων, αλλά και Βρετανών πολιτών που διαβιούν σε χώρες της ΕΕ, για ζητήματα όπως είναι το δικαίωμα της ψήφου. Το δημοσιευθέν σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αντικατοπτρίζει τα σημεία σύγκλισης, διαφωνίας και περαιτέρω αποσαφήνισης⁴⁵.

Ένα μήνα μετά, στις 28 Αυγούστου ξεκίνησε ο τρίτος γύρος των διαπραγματεύσεων, κατά τη διάρκεια του οποίου συνεχίστηκαν οι συζητήσεις σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών, συγκρίνοντας τις θέσεις τους οι δύο πλευρές⁴⁶. Τέθηκαν ζητήματα που δεν είχαν καλυφθεί στον προηγούμενο γύρο, όπως είναι τα επαγγελματικά προσόντα και τα οικονομικά δικαιώματα. Η ατζέντα της εν λόγω συζήτησης συμπεριελάμβανε θέματα σχετικά με τον δημοσιονομικό διακανονισμό, την Βόρειο Ιρλανδία και άλλα θέματα που αφορούν την αποχώρηση, όπως είναι ζητήματα που σχετίζονται με την Ευρατόμ, ειδικά για τα πυρηνικά, η διασφάλιση της συνέχειας στη διαθεσιμότητα αγαθών που διατίθενται στην αγορά σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο προ της αποχώρησης, η δικαστική συνεργασία σε αστικές, εμπορικές και ποινικές υποθέσεις, οι ενωσιακές δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες που βρίσκονταν σε εξέλιξη και ζητήματα σχετικά με τη λειτουργία των θεσμικών οργάνων της Ένωσης⁴⁷.

Ο τέταρτος γύρος των διαπραγματεύσεων εγκαινιάστηκε με την ενημέρωση που παρέσχε ο επικεφαλής των διαπραγματεύσεων της ΕΕ Μισέλ Μπαρνιέ στο Συμβούλιο σχετικά με τις εν εξελίξει συνομιλίες. Από τις 25 έως τις 28 Σεπτεμβρίου οι συζητήσεις κατέληξαν σε μια συμφωνία⁴⁸ σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών, ενώ ο δημοσιονομικός διακανονισμός και το ζήτημα των συνόρων της Ιρλανδίας έχρηζαν

44. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Μετεγκατάσταση των οργανισμών της ΕΕ με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο, <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/relocation-london-agencies-brexit/>

45. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017c, Citizens' rights, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu-uk_table_cr.pdf

46. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017d, Citizens' rights, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_table_citizens_rights_-_third_round.pdf

47. European Commission 2017a, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN COUNCIL (ARTICLE 50) on the state of progress of the negotiations with the United Kingdom under Article 50 of the Treaty on European Union, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_communication.pdf

48. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017e, Citizens' rights, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/table_-_citizens_rights.pdf

περαιτέρω συζητήσεων. Τη βάση των διαπραγματεύσεων για το ζήτημα των Ιρλανδικών συνόρων είχε θέσει η Επιτροπή με σημείωμά της ήδη από τις 6 Σεπτεμβρίου⁴⁹, με ορισμένες βασικές αρχές, σύμφωνα με τις οποίες:

- I. Θα πρέπει να προστατευθεί η ελεύθερη μετακίνηση μεταξύ Βρετανίας και Ιρλανδίας (Common Travel Area) που έχει θεσπιστεί από το 1923, ένα χρόνο μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ιρλανδίας και
- II. Η ΕΕ και το ΗΒ θα πρέπει να συνεχίσουν να υποστηρίζουν την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή της Ιρλανδίας, που απορρέει από τη Συμφωνία του Μπέλφαστ (1998). Ακόμη, θα πρέπει να συνεχίσουν να υφίστανται τα θεσμικά όργανα, που έχουν καθιερωθεί με σκοπό την παροχή του πλαισίου συνεργασίας τόσο μεταξύ βορρά και νότου στο νησί της Ιρλανδίας, όσο και μεταξύ Ιρλανδίας και Μεγάλης Βρετανίας.

Ο πέμπτος γύρος ξεκίνησε στις 9 και ολοκληρώθηκε στις 12 Οκτωβρίου. Κατά τη διάρκεια αυτού του γύρου δεν σημειώθηκε σημαντική πρόοδος στις διαπραγματεύσεις. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που συνεδρίασε στις 20 Οκτωβρίου⁵⁰ συνέστησε να επισπευστεί η πρόοδος στους ακόλουθους τρεις τομείς: των δικαιωμάτων των πολιτών, της Ιρλανδίας και των χρηματοοικονομικών υποχρεώσεων του ΗΒ, ούτως ώστε να προωθηθεί η μετάβαση στο δεύτερο στάδιο των διαπραγματεύσεων.

Τεχνικές λεπτομέρειες εξέτασε ο έκτος γύρος στις 9 – 10 Νοεμβρίου, ενώ τα περιθώρια για την επίτευξη συμφωνίας είχαν στενέψει πολύ. Στις 8 Δεκεμβρίου η Επιτροπή δημοσίευσε την κοινή θέση ΕΕ και ΗΒ σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών⁵¹. Σύμφωνα με την κοινή έκθεση των διαπραγματευτών, οι Ευρωπαίοι και οι Βρετανοί πολίτες που απήλαυσαν του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης και εγκατάστασης, είτε για εργασία είτε για σπουδές, με τις οικογένειές τους στο βρετανικό και στο ευρωπαϊκό έδαφος αντίστοιχα πριν από την ημερομηνία αποχώρησης μπορούν να συνεχίσουν να διαβιούν στους τόπους που επέλεξαν σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο, χωρίς να υπόκεινται σε διακρίσεις. Ακόμη και όσοι δεν έχουν προλάβει να κλείσουν την αναγκαία πενταετία, στο πέρας της οποίας αποκτούν

49. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017f, Guiding principles transmitted to EU27 for the Dialogue on Ireland/Northern Ireland, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/guiding-principles-dialogue-ei-ni_en.pdf

50. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2017b, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (άρθρο 50) (20 Οκτωβρίου 2017) – Συμπεράσματα, <https://www.consilium.europa.eu/media/23495/20-euco-conclusions-art50-el.pdf>

51. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017g, Citizens' rights, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/citizens_rights_-_comparison_table.pdf

δικαιώματα μόνιμης διαμονής, θα προστατεύονται από την Συμφωνία Αποχώρησης. Στενά μέλη της οικογένειας που δεν ζουν στο ίδιο κράτος, θα μπορούν να μετακομίσουν στο μέλλον. Οι συζητήσεις για την Ιρλανδία συνεχίζονταν, ενώ συμφωνήθηκε η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί για τον δημοσιονομικό διακανονισμό. Αυτή η μεθοδολογία συμπεριελάμβανε μια λίστα της βρετανικής συμμετοχής στους ετήσιους προϋπολογισμούς της Ένωσης για τα έτη 2019 και 2020, αρχές για τον υπολογισμό του δημοσιονομικού διακανονισμού και τρόπους πληρωμής, ρυθμίσεις για την συμμετοχή του ΗΒ στα προγράμματα του ισχύοντος Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου (ΠΔΠ), καθώς και χρηματοοικονομικές ρυθμίσεις για την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, τα ταμεία της ΕΕ, την Διευκόλυνση για τους Πρόσφυγες στην Τουρκία, τις υπηρεσίες του Συμβουλίου και τέλος το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης⁵².

Δεν συζητήθηκαν θέματα που αφορούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένων των γεωγραφικών ενδείξεων, τις τρέχουσες διαδικασίες δημοσίων συμβάσεων, τα τελωνεία, όπως επίσης και τη χρήση δεδομένων και την προστασία των πληροφοριών⁵³. Ο Πρόεδρος Τουσκ σημείωσε ότι η πρόοδος είναι ικανοποιητική και ότι θα πρέπει να ξεκινήσουν οι συνομιλίες για την μεταβατική περίοδο και την μελλοντική σχέση των δύο πλευρών.

Κατά την μεταβατική περίοδο το κερτημένο της Ένωσης συνέχισε να ισχύει στο ΗΒ, αλλά ως τρίτη χώρα δεν δικαιούτο να συμμετέχει στα θεσμικά όργανα ούτε στη λήψη αποφάσεων, ενώ εάν παρευρεθεί κατ' εξαίρεση σε κάποια συνεδρίαση δεν θα έχει δικαίωμα ψήφου. Έχοντας ολοκληρώσει τις συζητήσεις για την αποχώρηση, η οδηγία σχετικά με την διάρκεια της μεταβατικής περιόδου προέβλεπε τη λήξη της στις 31 Δεκεμβρίου 2020⁵⁴.

Ο έβδομος γύρος των διαπραγματεύσεων έλαβε χώρα στις Βρυξέλλες μεταξύ 6 και 9 Φεβρουαρίου 2018 και αποτέλεσε τη βάση για την δημιουργία ενός σχεδίου συμφωνίας αποχώρησης⁵⁵, που αποτύπωνε με νομική ορολογία την κοινή έκθεση των

52. European Commission 2017b, Joint report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress during phase 1 of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_report.pdf

53. European Commission 2017a, ό.π., https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_communication.pdf

54. General Secretariat of the Council 2018, ANNEX to the COUNCIL DECISION supplementing the Council Decision of 22 May 2017 authorising the opening of the negotiations with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for an agreement setting out the arrangements for its withdrawal from the European Union - Supplementary directives for the negotiation of an agreement with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland setting out the arrangements for its withdrawal from the European Union, <https://www.consilium.europa.eu/media/32504/xt21004-ad01re02en18.pdf>

55. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018a, European Commission Draft Withdrawal Agreement on the withdrawal of the

διαπραγματευτών αναφορικά με το πρώτο στάδιο των διαπραγματεύσεων και πρότεινε κείμενο για ζητήματα που βρίσκονταν ακόμα σε εκκρεμότητα. Αποτελείτο από έξι μέρη, που κάλυπταν τους κάτωθι τομείς:

- εισαγωγικές διατάξεις,
- τα δικαιώματα των πολιτών,
- ζητήματα της αποχώρησης, όπως τα προϊόντα που κυκλοφόρησαν στην αγορά πριν από την ημερομηνία αποχώρησης,
- μεταβατικές ρυθμίσεις,
- δημοσιονομικές διατάξεις και
- θεσμικές διατάξεις.

Ακόμη συμπεριελάμβανε και ένα πρωτόκολλο για την Ιρλανδία και τη Βόρεια Ιρλανδία. Στις 19 Μαρτίου επετεύχθη μερική συμφωνία για τα δικαιώματα των πολιτών, τον δημοσιονομικό διακανονισμό, την μεταβατική περίοδο και θέματα που αφορούν την αποχώρηση. Το υπόλοιπο κείμενο αφορά σε κοινούς στόχους πολιτικής και προτάσεις της Ένωσης⁵⁶. Οι διαπραγματευτές εξέτασαν το ενδεχόμενο μιας προσωρινής λύσης “backstop” για το ζήτημα των συνόρων της Βορείου Ιρλανδίας, αν όλες οι υπόλοιπες προτάσεις αποβούν άκαρπες. Η συγκεκριμένη πολιτική ασφαλείας σχεδιάστηκε για να διασφαλίσει ότι δεν θα υπάρξει ένα «σκληρό σύνορο» με τελωνειακούς ελέγχους μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας, η οποία αποτελεί μέρος του ΗΒ, και της Ιρλανδίας, η οποία αποτελεί μέλος της ΕΕ, μετά το Brexit, με τρόπο ώστε να μην παραβιάζονται οι προβλέψεις της Συμφωνίας του Μπέλφαστ. Σύμφωνα με αυτή τη δικλείδα ασφαλείας, η απάντηση στο ενδεχόμενο μη εύρεσης άλλης λύσης είναι η παραμονή της Βρετανίας σε τελωνειακή ένωση με την ΕΕ, προκειμένου να διατηρηθούν ανοιχτά τα ιρλανδικά σύνορα.

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_withdrawal_agreement.pdf

56. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018b, Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community highlighting the progress made (coloured version) in the negotiation round with the UK of 16-19 March 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_agreement_coloured.pdf

Πιο συγκεκριμένα προέβλεπε ότι, εάν η ΕΕ και το ΗΒ δεν επιτύχουν τη σύναψη εμπορικής συμφωνίας μέχρι το τέλος της προβλεπόμενης μεταβατικής περιόδου, δηλαδή έως τις 31 Δεκεμβρίου 2020, το ΗΒ θα παρέμενε σε τελωνειακή ένωση με την ΕΕ και ταυτόχρονα η Βόρεια Ιρλανδία θα υπάγεται στο μεγαλύτερο μέρος του κανονιστικού και ρυθμιστικού πλαισίου της Ενιαίας Αγοράς. Η διευθέτηση αυτή, μολοντί προσωρινή, θα συνέχιζε να ισχύει μέχρι την αντικατάστασή της από την μελλοντική εμπορική συμφωνία. Αυτό σημαίνει ότι το ΗΒ δεν θα είχε τη δυνατότητα να λάβει κάποια απόφαση εγκατάλειψης αυτής της πρακτικής, παρά μόνο με τη συγκατάθεση της ΕΕ.

Στο ενδεχόμενο δημιουργίας ενός δύσκολου συνόρου υπάρχουν βασικά προβλήματα, πολιτικής και οικονομικής φύσεως. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, εφόσον το ΗΒ αποφάσισε να εγκαταλείψει την ενιαία αγορά της ΕΕ και την τελωνειακή ένωση θα πρέπει όλα τα αγαθά εντός και εκτός ΗΒ και από και προς την ΕΕ να υπόκεινται πλέον σε συννοριακούς ελέγχους. Το κυρίαρχο δομικό στοιχείο της ειρήνης στην Βόρεια Ιρλανδία, η Συμφωνία του Μπέλφαστ, αφαιρούσε τους ελέγχους ασφαλείας από τα σύνορα με την Ιρλανδία. Η περίοδος προτού υπογραφεί αυτή η Συμφωνία, από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, είναι γνωστή ως “The Troubles” και αποτέλεσε για τριάντα χρόνια μια περίοδο διαμάχης ανάμεσα στους Καθολικούς, που επιθυμούσαν την επανένταξη της Βορείου Ιρλανδίας στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας και τους Προτεστάντες, που επιθυμούσαν την παραμονή ως μέρος του ΗΒ. Με δεδομένη τη βία που επικράτησε εκείνη την περίοδο στην περιοχή και τις ανθρώπινες ζωές που χάθηκαν ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων, κανείς δεν μπορούσε να εγγυηθεί ότι η επιστροφή σε μια πολιτική «σκληρών συνόρων» δεν θα αναζωπύρωνε τον ίδιο εφιάλτη. Επιπλέον, υπήρχαν ανησυχίες ότι τα «σκληρά σύνορα» της στεριάς θα δημιουργούσαν «σκληρά σύνορα» και στην ιρλανδική θάλασσα, που θα δημιουργούσε πρόβλημα ανάμεσα στην Βόρεια Ιρλανδία και το υπόλοιπο ΗΒ.

Το επόμενο πρόβλημα είναι οικονομικό, με την έννοια ότι οι οικονομίες της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας είναι συνδεδεμένες, στο πλαίσιο της καθημερινής μεταφοράς προϊόντων και μετακίνησης ατόμων που δεν υπόκεινται σε ελέγχους. Η Κοινή Ταξιδιωτική Περιοχή είχε θεσπιστεί προτού οι δύο χώρες εισέλθουν στην ΕΕ.

Στις 25 Νοεμβρίου 2018 οι ηγέτες των 27 κρατών – μελών της ΕΕ ενέκριναν σχέδιο Συμφωνίας 585 σελίδων⁵⁷. Ωστόσο, η Βουλή των Κοινοτήτων αρχικώς καταψήφισε την Συμφωνία και σε δεύτερο χρόνο απέρριψε το ενδεχόμενο αποχώρησης χωρίς συμφωνία. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα δύο πιθανά σενάρια και οι συνέπειές τους⁵⁸:

Σενάριο I: Στην περίπτωση επικύρωσης της συμφωνίας αποχώρησης πριν από τις 30 Μαρτίου 2019, με σκοπό να τεθεί σε ισχύ την συγκεκριμένη ημερομηνία, το δίκαιο της ΕΕ θα έπαυε να ισχύει στο ΗΒ από την 1η Ιανουαρίου 2021, δηλαδή μετά από μεταβατική περίοδο 21 μηνών, οι όροι της οποίας καθορίζονται στη συμφωνία αποχώρησης.

Συνεπώς, το Ηνωμένο Βασίλειο θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως τρίτη χώρα. Το δίκαιο της ΕΕ θα εξακολουθούσε να εφαρμόζεται κατά τη μεταβατική περίοδο. Η έξοδος από τη θεσμική οργάνωση θα πραγματοποιείτο από τις 30 Μαρτίου 2019 και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν θα συμμετείχε πλέον στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της ΕΕ, ούτε στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, ούτε στη διακυβέρνηση των λοιπών οργάνων και οργανισμών της ΕΕ. Κατά τη μεταβατική περίοδο τα θεσμικά όργανα της ΕΕ θα είχαν δικαίωμα εποπτείας και επιβολής του δικαίου της ΕΕ στο ΗΒ. Τέλος, η διαπραγμάτευση για τη μελλοντική σχέση θα έπρεπε να έχει ολοκληρωθεί στο τέλος της μεταβατικής περιόδου και να τίθετο σε ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2021.

Σενάριο II: Στην περίπτωση που δεν επιτευχθεί συμφωνία αποχώρησης δεν θα υπήρχε μεταβατική περίοδος και η νομοθεσία της ΕΕ θα έπαυε να ισχύει από την 30ή Μαρτίου 2019.

Συνεπώς, το Ηνωμένο Βασίλειο θα εθεωρείτο αυτομάτως τρίτη χώρα και το δίκαιο της Ένωσης θα έπαυε να ισχύει. Δεν θα υπήρχε ειδικό καθεστώς για τους πολίτες της ΕΕ στο Ηνωμένο Βασίλειο, ούτε για τους πολίτες του Ηνωμένου Βασιλείου στην ΕΕ. Η ΕΕ θα έπρεπε να εφαρμόζει τις ρυθμίσεις και τα δασμολόγια της στα σύνορα με το ΗΒ ως τρίτη χώρα, συμπεριλαμβανομένων των τελωνειακών ελέγχων, των υγειονομικών και

57. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018c, Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, as agreed at negotiators' level on 14 November 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_withdrawal_agreement_0.pdf

58. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2018, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ: Προετοιμασία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 30 Μαρτίου 2019, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:cb76570b-a9c2-11e8-99ee-01aa75ed71a1.0007.02/DOC_1&format=PDF

φυτοϋγειονομικών προτύπων και της επαλήθευσης της συμμόρφωσης με τις προδιαγραφές της ΕΕ. Οι μεταφορές μεταξύ του ΗΒ και της ΕΕ θα επηρεάζονταν σοβαρά, καθώς οι έλεγχοι στα σύνορα θα μπορούσαν να προκαλέσουν σημαντικές καθυστερήσεις. Οι σχέσεις τους θα διέπονταν από το γενικό διεθνές δημόσιο δίκαιο και από τους κανόνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ).

Κατόπιν τούτων, η Μέι στις 20 Μαρτίου 2019 ζήτησε παράταση της αποχώρησης σύμφωνα με το άρθρο 50 έως τις 30 Ιουνίου προκειμένου να ολοκληρώσει την επικύρωση της συμφωνίας. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε να χορηγήσει παράταση έως τις 22 Μαΐου 2019, εφόσον το Βρετανικό Κοινοβούλιο ενέκρινε τη συμφωνία αποχώρησης μέσα στην επόμενη βδομάδα, δηλαδή έως τις 29 Μαρτίου. Ειδάλλως, η εν λόγω προθεσμία θα έληγε στις 12 Απριλίου και το ΗΒ θα έπρεπε να καταθέσει πρόταση για την μελλοντική πορεία προτού παρέλθει η ημερομηνία αυτή, προκειμένου να την εξετάσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Καθώς η συμφωνία δεν λάμβανε την απαραίτητη πλειοψηφία στη Βουλή των Κοινοτήτων, η Μέι επανήλθε με το αίτημα για καταληκτική ημερομηνία την 30ή Ιουνίου. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε να παρατείνει την προθεσμία έως τις 31 Οκτωβρίου, με την προϋπόθεση ότι το ΗΒ θα είχε διενεργήσει εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και θα είχε επικυρώσει τη συμφωνία αποχώρησης έως τις 22 Μαΐου 2019. Σε αυτό το διάστημα, η Πρωθυπουργός Μέι παραιτήθηκε των καθηκόντων της και βασίλισσα Ελισσάβετ διόρισε τον Μπόρις Τζόνσον στη θέση της. Ο Μπόρις Τζόνσον ήταν Υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Μέι έως το καλοκαίρι του 2018, όταν αποφάσισε να υποβάλει την παραίτησή του, εκφράζοντας στο σχετικό γράμμα τη δυσαρέσκειά του αναφορικά με το σχέδιο αποχώρησης και χαρακτηρίζοντάς το ως ημί - Brexit (semi - Brexit), με μεγάλα κομμάτια της οικονομίας να εξαρτώνται ακόμη από το σύστημα της ΕΕ και χωρίς το ΗΒ να μπορεί να ανακτήσει τον έλεγχο δύο ολόκληρα χρόνια μετά το δημοψήφισμα για του 2016. Εκτός αυτού, η αποδοχή του Ενωσιακού δικαίου για το καλό της οικονομίας, χωρίς δικαίωμα τροποποίησης ή συμμετοχής στις αποφάσεις, έμοιαζε να οδηγεί τη χώρα σε ένα αποικιακό καθεστώς⁵⁹.

Η κύρωση της Συμφωνίας από το βρετανικό Κοινοβούλιο απεδείχθη ανέφικτη για ακόμη μία φορά και ως εκ τούτου το ΗΒ ζήτησε εκ νέου παράταση. Το βρετανικό Κοινοβούλιο ψήφισε τον νόμο «European Union (Withdrawal) (No. 2) Act 2019», σύμφωνα με τον οποίο προτάθηκε η νέα ημερομηνία αποχώρησης να είναι η 31^η Ιανουαρίου 2020. Το αίτημα αυτό έγινε αποδεκτό από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Ο

59. Rawlinson, K. 2018, Full texts of Boris Johnson's resignation letter and PM's reply, <https://www.theguardian.com/politics/2018/jul/09/full-text-of-boris-johnsons-resignation-letter-to-the-pm>

νέος Πρωθυπουργός μόλις ανέλαβε το αξίωμά του ζήτησε από την ΕΕ επαναδιαπραγμάτευση της Συμφωνίας Αποχώρησης και συγκεκριμένα της δικλείδας ασφαλείας “backstop”, που προβλεπόταν στο Πρωτόκολλο για την Ιρλανδία. Στα τέλη του Ιανουαρίου 2020 υπεγράφη η Αναθεωρημένη Συμφωνία της Αποχώρησης⁶⁰, που περιελάμβανε το αναθεωρημένο Πρωτόκολλο για την Ιρλανδία, από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Charles Michel, την Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ursula von der Leyen και τον Πρωθυπουργό του ΗΒ, Boris Johnson. Η Ολομέλεια του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ενέκρινε τη Συμφωνία και το ΗΒ ολοκλήρωσε τις απαιτούμενες εσωτερικές διαδικασίες του με την ψήφιση του νόμου “European Union (Withdrawal Agreement) Act 2020” για την έναρξη ισχύος της. Το Συμβούλιο των 27 εξέδωσε την απόφαση για τη σύναψη της Συμφωνίας και με αυτόν τον τρόπο από τα μεσάνυχτα της 31^{ης} Ιανουαρίου το ΗΒ θεωρήθηκε τρίτη χώρα.

3.7 Η Συμφωνία Αποχώρησης & η μελλοντική σχέση

Η Συμφωνία της Αποχώρησης περιελάμβανε⁶¹:

- I. Κοινές διατάξεις, οι οποίες θέσπιζαν αναγκαίες ρήτρες για την ορθή εφαρμογή της συμφωνίας αποχώρησης. Επιδιώχθηκε εξ αρχής η προσαρμογή όλων των διατάξεων της Συμφωνίας με τέτοιο τρόπο ώστε να παράγουν τα ίδια έννομα αποτελέσματα τόσο στο ΗΒ όσο και στην ΕΕ και στα κράτη – μέλη της, πληρώντας τις προϋποθέσεις για άμεσο αποτέλεσμα βάσει του δικαίου της Ένωσης.
- II. Τα δικαιώματα των πολιτών, με ρυθμίσεις που προστατεύουν τις επιλογές ζωής εκατομμυρίων πολιτών της ΕΕ και του ΗΒ, κατοχυρώνοντας το δικαίωμά τους να παραμείνουν και να συνεχίσουν να προσφέρουν στις κοινότητες στις οποίες έχουν επιλέξει να ζουν, να εργάζονται ή να σπουδάζουν. Επιπλέον, προστατεύονται τα μέλη της οικογένειας στα οποία το ενωσιακό δίκαιο απονέμει δικαιώματα, όπως είναι οι σύζυγοι, οι γονείς, οι παππούδες και οι γιαγιάδες, τα παιδιά, τα εγγόνια και πρόσωπα σε υφιστάμενη σταθερή σχέση και τα οποία δεν ζουν ακόμη στο ίδιο κράτος υποδοχής με τον πολίτη της ΕΕ ή τον υπήκοο του ΗΒ, με σκοπό την μελλοντική επανένωση μαζί του.

60. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2019, Συμφωνία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-21054-2019-INIT/el/pdf>

61. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020a, Ερωτήσεις και απαντήσεις σχετικά με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 31 Ιανουαρίου 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/QANDA_20_104

- III. Τα ζητήματα διαχωρισμού ρυθμίζονται με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η ομαλή εκκαθάριση των υφιστάμενων διευθετήσεων. Ακόμη τίθενται οι όροι για μια εύτακτη αποχώρηση. Υπάρχουν ρυθμίσεις που επιτρέπουν τη συνέχιση της πορείας των εμπορευμάτων που θα έχουν διατεθεί στην αγορά πριν από τη λήξη της μεταβατικής περιόδου χωρίς να χρήζουν περαιτέρω προσαρμογών, ρυθμίσεις για την προστασία των υφιστάμενων δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, συμπεριλαμβανομένων των γεωγραφικών ενδείξεων, ρυθμίσεις για την εκκαθάριση των εν εξελίξει υποθέσεων αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις και άλλες διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες, ρυθμίσεις σχετικά με τη χρήση των δεδομένων και των πληροφοριών που θα έχουν ανταλλαχθεί πριν από τη λήξη της μεταβατικής περιόδου, ρυθμίσεις ζητημάτων που σχετίζονται με την Ευρατόμ και ρυθμίσεις δημοσίων συμβάσεων σε εκκρεμότητα.
- IV. Μια μεταβατική περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας το ΗΒ θα αντιμετωπίζεται ως κράτος μέλος, το δίκαιο της ΕΕ θα εξακολουθεί να ισχύει στο ΗΒ, με εξαίρεση τη συμμετοχή του στα θεσμικά όργανα και τις δομές διακυβέρνησης της ΕΕ. Η μεταβατική περίοδος, που είχε ως στόχο να προσφέρει περισσότερο χρόνο στους πολίτες και στις επιχειρήσεις προκειμένου να προσαρμοστούν στην νέα πραγματικότητα, προβλεπόταν να διαρκέσει έως τις 31 Δεκεμβρίου 2020. Η συγκεκριμένη περίοδος δύναται να παραταθεί μία μόνο φορά κατά ένα έως δύο έτη, αλλά αυτό θα πρέπει να αποφασιστεί με κοινή συμφωνία ΕΕ - ΗΒ πριν την 1η Ιουλίου 2020.

Ειδικότερα, το ΗΒ θα εξακολουθούσε να συμμετέχει στην τελωνειακή ένωση της ΕΕ και στην ενιαία αγορά, σεβόμενο τις τέσσερις ελευθερίες και εφαρμόζοντας όλες τις πολιτικές της ΕΕ. Ακόμη, θα συνέχιζε να εφαρμόζει την ενωσιακή πολιτική για τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις. Έπρεπε να τηρεί επίσης όλες τις διεθνείς συμφωνίες που έχει υπογράψει η ΕΕ. Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της ΕΕ (ΚΕΠΠΑ) θα συνέχιζε να εφαρμόζεται και στην περίπτωση που το ΗΒ επιθυμούσε να προετοιμαστεί και να θεσπίσει δικές του διεθνείς ρυθμίσεις, θα έπρεπε να λάβει ρητή έγκριση από την ΕΕ.

- V. Τον δημοσιονομικό διακανονισμό, με τον οποίο διασφαλίζεται ότι το ΗΒ θα εκπληρώσει όλες τις οικονομικές υποχρεώσεις που ανέλαβε ως μέλος της

Ένωσης και όλα τα ενωσιακά προγράμματα στο πλαίσιο του τρέχοντος ΠΔΠ (2014-2020) θα χρηματοδοτούνταν όπως είχε προβλεφθεί. Μια ενδεχόμενη παράταση της μεταβατικής περιόδου θα σήμαινε και την οικονομική συνεισφορά του ΗΒ και για το έτος 2021.

- VI. Τη γενική διαχειριστική δομή της συμφωνίας αποχώρησης, η οποία διασφαλίζει την αποτελεσματική διαχείριση, εφαρμογή και επιβολή της συμφωνίας, συμπεριλαμβανομένων κατάλληλων μηχανισμών επίλυσης διαφορών.

- VII. Το αναθεωρημένο πρωτόκολλο σχετικά με την Βόρεια Ιρλανδία, που αποτελεί μια θεσπισμένη λειτουργική λύση και μόνιμη διευθέτηση του θέματος, σύμφωνα με το οποίο αποτρέπεται η δημιουργία «σκληρών συνόρων» στη νήσο της Ιρλανδίας, προστατεύεται η οικονομία της και η Συμφωνία του Μπέλφαστ, διασφαλίζοντας και την ακεραιότητα της ενιαίας αγοράς της ΕΕ. Η εφαρμογή του θα εκκινούσε με τη λήξη της μεταβατικής περιόδου. Το ΗΒ δεν θα συνέχιζε να βρίσκεται σε τελωνειακή ένωση με την ΕΕ. Η Βόρεια Ιρλανδία όμως παρέμενε τμήμα του τελωνειακού εδάφους του ΗΒ, με αποτέλεσμα να μπορεί να επωφεληθεί από μελλοντικές συμφωνίες ελευθέρων συναλλαγών (ΣΕΣ) που ενδεχομένως συνάψει το ΗΒ με τρίτες χώρες, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα θίγεται η εφαρμογή του πρωτοκόλλου. Αναφορικά με τους τελωνειακούς δασμούς, αποφασίστηκε ότι οι δασμοί της ΕΕ θα ισχύουν για τα εμπορεύματα που εισέρχονται στη Βόρεια Ιρλανδία μόνο στην περίπτωση που υπάρχει κίνδυνος τα εν λόγω εμπορεύματα να εισέλθουν στην ενιαία αγορά της ΕΕ. Ωστόσο, δε θα υπόκεινται σε δασμούς εάν δεν υπάρχει κίνδυνος τα εμπορεύματα που εισέρχονται στη Βόρεια Ιρλανδία από το υπόλοιπο Ηνωμένο Βασίλειο να εισέλθουν στην ενιαία αγορά της ΕΕ. Η Βόρεια Ιρλανδία θα βρισκόταν στο ίδιο τελωνειακό καθεστώς με το υπόλοιπο ΗΒ και εκ παραλλήλου θα ευθυγραμμίζετο με το μεγαλύτερο μέρος του κανονιστικού και ρυθμιστικού πλαισίου της Ενιαίας Αγοράς για τα αγροτικά και τα βιομηχανικά αγαθά, ώστε να περιορίζονταν οι τελωνειακοί, υγειονομικοί, φυτοϋγειονομικοί και κτηνιατρικοί έλεγχοι στα σύνορα Βορείου Ιρλανδίας με την ΕΕ. Τέλος, το κείμενο προέβλεπε έναν μηχανισμό συγκατάθεσης της Βόρειας Ιρλανδίας, σύμφωνα με τον οποίο το καθεστώς της θα δύναται να αναθεωρηθεί ανά τετραετία, με έναρξη από το 2024, από την αποκεντρωμένη διοίκησή της με απλή πλειοψηφία, η οποία θα αποφασίζει για την συνέχιση του. Το συγκεκριμένο πρωτόκολλο σχεδιάστηκε με σκοπό να αποτελέσει μια βιώσιμη λύση και θα εφαρμόζεται παράλληλα με την μελλοντική συμφωνία.

- VIII. Ένα πρωτόκολλο σχετικά με τις Περιοχές των Κυρίαρχων Βάσεων στην Κύπρο, με το οποίο προστατεύονται τα συμφέροντα των Κυπρίων που ζουν και εργάζονται στις Περιοχές των Κυρίαρχων Βάσεων για το διάστημα μετά το Brexit.
- IX. Ένα πρωτόκολλο σχετικά με το Γιβραλτάρ, το οποίο προβλέπει διμερή συνεργασία μεταξύ της Ισπανίας και του ΗΒ για την εφαρμογή των διατάξεων της συμφωνίας αποχώρησης σχετικά με τα δικαιώματα των πολιτών και θέτει τις βάσεις για διοικητική συνεργασία μεταξύ των εκατέρωθεν αρμόδιων αρχών σε διάφορους τομείς πολιτικής.

Τον Μάρτιο του 2020 οι δύο πλευρές ξεκίνησαν εκ νέου διαπραγματεύσεις, αυτή τη φορά για την μελλοντική τους συνεργασία. Η επίτευξη μιας τέτοιας συμφωνίας ήταν επείγουσα, καθώς ελλείπει αυτής οι σχέσεις ΗΒ και ΕΕ θα διαταράσσονταν σημαντικά. Ως απότοκο, οι εμπορικές και οικονομικές συναλλαγές θα πραγματοποιούντο υπό τους όρους του ΠΟΕ και θα διέπονταν από δασμούς, ποσοτώσεις και άλλους εμπορικούς περιορισμούς. Στις 24 Δεκεμβρίου 2020 κατέληξαν εν πρώτοις σε Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας. Ακολούθησαν η Συμφωνία Ασφάλειας των Πληροφοριών και η Συμφωνία για την Ειρηνική Χρήση της Πυρηνικής Ενέργειας.

Η Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας⁶² (ΤΣΑ) καθορίζει προτιμησιακές ρυθμίσεις σε διάφορους τομείς, όπως είναι το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, το ψηφιακό εμπόριο, η διανοητική ιδιοκτησία, οι δημόσιες συμβάσεις, οι αεροπορικές και οδικές μεταφορές, η ενέργεια και η βιωσιμότητα, η αλιεία, ο συντονισμός της κοινωνικής ασφάλισης, η επιβολή του νόμου και η δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις, η θεματική συνεργασία και η συμμετοχή σε προγράμματα της Ένωσης, οι επενδύσεις, ο ανταγωνισμός και η φορολογική διαφάνεια. Δεν δύναται να υποκαταστήσει το επίπεδο της ολοκλήρωσης που είχε επιτευχθεί, κατά τη συμμετοχή του ΗΒ στην ΕΕ, όμως εγγυάται την διατήρηση της συνεργασίας των δύο πλευρών. Τέθηκε σε προσωρινή εφαρμογή, προς αποφυγή δημιουργίας εντάσεων, από την 1^η Ιανουαρίου 2021, έως την απόφαση έγκρισής της από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο λίγο πριν εκπνεύσει η προθεσμία ψήφισής της στα τέλη του Απριλίου. Από την 1^η Μαΐου προβλέπονται και επίσημα πλέον μηδενικοί δασμοί και ποσοτώσεις για όλες τις συναλλαγές προϊόντων ΕΕ και ΗΒ που ανταποκρίνονται στους ενδεδειγμένους κανόνες

62. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020b, Συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου, https://ec.europa.eu/info/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_el

προέλευσης. Ακόμη, υπάρχει η δέσμευση τήρησης ισότιμων όρων ανταγωνισμού και για τις δύο πλευρές.

Η Συμφωνία Ασφάλειας των Πληροφοριών⁶³ ρυθμίζει την ανταλλαγή διαβαθμισμένων πληροφοριών μεταξύ εταίρων και αποτελεί σημαντικό εργαλείο συνεργασίας για την αντιμετώπιση κοινών απειλών κατά της ασφάλειας. Ορισμένες διαβαθμισμένες πληροφορίες της ΕΕ μπορούν να ανταλλάσσονται με τρίτες χώρες, μόνο στη περίπτωση που μια κοινή απειλή για την ασφάλεια το καθιστά αναγκαίο και αποκλειστικά κατά περίπτωση. Ορίζεται ως σημαντική προϋπόθεση η σύναψη ειδικής συμφωνίας μεταξύ της ΕΕ και της τρίτης χώρας για την ασφάλεια των πληροφοριών.

Η Συμφωνία για την Ειρηνική Χρήση της Πυρηνικής Ενέργειας έχει ως στόχο να αποτελέσει το πλαίσιο συνεργασίας των δύο πλευρών για τις ειρηνικές χρήσεις της πυρηνικής ενέργειας, με γνώμονα το αμοιβαίο όφελος. Η Συμφωνία⁶⁴ αυτή εγγυάται τη συνεργασία για την ασφαλή και ειρηνική της χρήση, ενώ προβλέπει την προμήθεια και μεταφορά πυρηνικού υλικού, μη πυρηνικού υλικού, τεχνολογίας και εξοπλισμού, την εμπορική συνεργασία, την ασφαλή διαχείριση αναλωμένων καυσίμων και ραδιενεργών αποβλήτων, την πυρηνική ασφάλεια και ακτινοπροστασία, τη χρήση ραδιοϊσοτόπων και ακτινοβολίας στη γεωργία, τη βιομηχανία, την ιατρική και τη γεωλογική και γεωφυσική έρευνα. Η Συμφωνία κατοχυρώνει τη σαφή δέσμευση αμφοτέρων να μην προβούν σε υποβάθμιση των ισχυόντων προτύπων πυρηνικής ασφάλειας και να εφαρμόζουν τα διεθνή πρότυπα πυρηνικής ασφάλειας, συνεργαζόμενοι για την βελτίωσή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τα Ιρλανδικά σύνορα

4.1 Η ιστορία των Ιρλανδικών συνόρων

63. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020c, Η συμφωνία ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου για την ασφάλεια των πληροφοριών, https://ec.europa.eu/info/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement/eu-uk-security-information-agreement_el

64. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2020a, ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΙΡΛΑΝΔΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΣΦΑΛΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A1231\(04\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A1231(04)&from=EN)

Στις 23 Δεκεμβρίου 2020 συμπληρώθηκε ένας αιώνας από την ψήφιση του νόμου για την Κυβέρνηση της Ιρλανδίας στο κοινοβούλιο του ΗΒ στην αρχή της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αι. Εκκινώντας από τις Πράξεις της Ένωσης του 1800, εντοπίζεται η απόφαση της ένωσης του Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και του Βασιλείου της Ιρλανδίας δημιουργώντας ένα Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας. Τροποποιημένες πλέον οι Πράξεις παραμένουν σε ισχύ για το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, εντούτοις καταργήθηκαν για την Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Στα τέλη του 19^{ου} αι. ασκήθηκε σημαντική πίεση για την καθιέρωση μιας αυτόνομης διακυβέρνησης και διοίκησης στο νησί της Ιρλανδίας⁶⁵. Έπειτα από μερικές ανεπιτυχείς προσπάθειες, τελικώς νομοθετήθηκε η ίδρυση δύο αποκεντρωμένων νομοθετικών σωμάτων, των Κοινοβουλίων της Βόρειας και της Νότιας Ιρλανδίας, στις πρωτεύουσες του Μπέλφαστ και του Δουβλίνου αντίστοιχα. Η Βόρεια Ιρλανδία αποτελείται από τις έξι εκ των παραδοσιακών εννέα κομητειών της επαρχίας του Όλστερ. Το καθένα από αυτά τα κοινοβούλια θα ήταν αυτοδιοικούμενο και θα θέσπιζε νόμους που θα διασφάλιζαν την ειρήνη και τη χρηστή διακυβέρνηση, με εξαίρεση τους τομείς που θα παρέμεναν στη δικαιοδοσία του ΗΒ, οι οποίοι αφορούσαν κυρίως ζητήματα που σχετίζονταν με το στέμμα, τις αποφάσεις πολέμου και ειρήνης, τις εξωτερικές σχέσεις, την άμυνα, το διεθνές εμπόριο, το νόμισμα, τα ταχυδρομεία, τα ανώτατα δικαστήρια και τους φόρους. Οι δύο περιοχές της Ιρλανδίας θα συνέχιζαν να αποτελούν μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας, ενώ υπήρχε πρόβλεψη σχετικά με την μελλοντική τους επανένωση.

Ο νόμος του 1920, που προέβλεπε τη δημιουργία τους, ήταν μια προσπάθεια κατευνασμού των αντιτιθέμενων πλευρών, από τη μία των 5/6 του νησιού που επιθυμούσε αυτοδιοικητικό καθεστώς και από την άλλη του μέρους της περιοχής Όλστερ που υποστήριζε την διατήρηση της ένωσης με το βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας. Ο συμβιβασμός αυτός τελικά δεν πραγματοποιήθηκε στο μεγαλύτερο κομμάτι του νησιού, δηλαδή στο Νότιο, λόγω του Αγγλο-Ιρλανδικού πολέμου, που αποτέλεσε τον αγώνα των Ιρλανδών για να κερδίσουν την πλήρη ανεξαρτησία τους από τη Βρετανία και πραγματοποιήθηκε μεταξύ του Ιρλανδικού Δημοκρατικού Στρατού (IRA), με την στήριξη του πολιτικού κόμματος Σιν Φέιν, και των βρετανικών δυνάμεων ασφαλείας που ήταν εγκατεστημένες στην Ιρλανδία. Η Αγγλο-Ιρλανδική Συνθήκη, που υπεγράφη τον Δεκέμβριο του 1921 στο Λονδίνο για τον τερματισμό του πολέμου, κατοχύρωνε την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους της Ιρλανδίας, που αποτελούσε μέρος της βρετανικής Κοινοπολιτείας, υποκείμενης σε συμβολικό επίπεδο στον

65. Torrance, D. 2020, σ. 8

Βασιλιά, μετέπειτα Δημοκρατίας της Ιρλανδίας. Οι εδαφικοί της όροι πυροδότησαν τον Ιρλανδικό εμφύλιο πόλεμο των ετών 1922-23, μεταξύ του υπέρμαχου της Ιρλανδικής Δημοκρατίας IRA και της προσωρινής Κυβέρνησης του κράτους της Ιρλανδίας, η οποία τάχθηκε υπέρ της Συνθήκης ειρήνης και αναδείχτηκε νικήτρια, έχοντας λάβει βρετανική στρατιωτική βοήθεια, μέσω του Βασιλικού Ναυτικού.

Όταν η Δημοκρατία της Ιρλανδίας αποχώρησε από την βρετανική Κοινοπολιτεία το 1949, το σύνορο που τη χώριζε από την Βόρεια Ιρλανδία μετετράπη σε διεθνές σύνορο και συνεπακόλουθα το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών υπόκειται σε δασμούς. Ακόμη, δημιουργήθηκαν τελωνεία στα σημεία διέλευσης. Ωστόσο, από το 1923 η ανεξάρτητη Ιρλανδία και το ΗΒ είχαν συμφωνήσει στην ύπαρξη μιας Κοινής Ταξιδιωτικής Περιοχής, όπου δεν θα πραγματοποιούνταν έλεγχοι διαβατηρίων. Τα τελωνειακά στοιχεία απομακρύνθηκαν με τη δημιουργία της ευρωπαϊκής ενιαίας αγοράς το 1986 και με τη Συμφωνία του Μπέλφαστ το 1998 η κυβέρνηση του ΗΒ δεσμεύτηκε να αποσύρει τις εγκαταστάσεις ασφαλείας της.

Η τριακονταετία 1968 – 1998 στιγματίστηκε από συγκρούσεις στη Βόρεια Ιρλανδία, που εν συνεχεία εξαπλώθηκαν και στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας, την Αγγλία και την ηπειρωτική Ευρώπη και στοίχησαν τις ζωές άνω των 3.500 ανθρώπων. Οι αναταραχές ήταν κατά βάση πολιτικές και αφορούσαν το συνταγματικό καθεστώς της Βόρειας Ιρλανδίας, αλλά είχαν και μια θρησκευτική χροιά. Οι Ενωτικοί, ως επί το πλείστον Προτεστάντες του Όλστερ, ήθελαν την παραμονή της Βόρειας Ιρλανδίας στο ΗΒ, σε αντιπαράθεση με τους Ιρλανδούς εθνικιστές, κυρίως Καθολικούς, που επιθυμούσαν την προσάρτηση της Βόρειας Ιρλανδίας στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας και τη δημιουργία μιας ενωμένης Ιρλανδίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σημειώθηκαν πολλά περιστατικά βίας, όπως ήταν η Ματωμένη Κυριακή (Bloody Sunday), στις 30 Ιανουαρίου 1972 στην περιοχή Ντέρρυ της Βόρειας Ιρλανδίας. Εκείνη τη μέρα πολίτες προέβησαν σε πορεία διαμαρτυρίας, οργανωμένη από την Ένωση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Βόρειας Ιρλανδίας, σχετικά με τις φυλακίσεις χωρίς δίκη, ενώ δέχτηκαν αναπάντεχη επίθεση από τα μέλη του 1^{ου} Τάγματος του Βρετανικού Συντάγματος Αλεξιπτωτιστών. Οι πυροβολισμοί κρίθηκαν ως αδικαιολόγητοι, αφού κανένα από τα 14 θύματα δεν ήταν οπλισμένο ή συνιστούσε κάποιου είδους απειλή.

Στην προσπάθεια τερματισμού της περιόδου των αναταραχών, υπεγράφη η Sunningdale Agreement το 1973, η Anglo-Irish Agreement του 1985 και η Belfast

Agreement to 1998. Η Sunningdale Agreement⁶⁶ υπεγράφη στις 9 Δεκεμβρίου 1973 και εγκαθίδρυε τη σημερινή Εκτελεστική Εξουσία της Βόρειας Ιρλανδίας και την Εθνοσυνέλευση της Βόρειας Ιρλανδίας. Μέσα στο HB υπάρχει η αποκεντρωμένη κυβέρνηση της Βόρειας Ιρλανδίας, που αποτελείται από μια Εκτελεστική Εξουσία και μαζί με την Εθνοσυνέλευση απαρτίζονται από 108 μέλη, τα οποία είναι αρμόδια για την αντιμετώπιση των αποκεντρωμένων ζητημάτων σε συνεργασία με την Κυβέρνηση και το Κοινοβούλιο του HB, για τα θέματα που υπάγονταν στη δικαιοδοσία του HB. Δεν απέβλεπε μόνο σε μια διασυνοριακή οικονομική συνεργασία, αλλά και στην οικοδόμηση μιας βιώσιμης διασυνοριακής πολιτικής συνεργασίας. Η Συμφωνία που συνέστησε το διασυνοριακό Συμβούλιο της Ιρλανδίας (Council of Ireland), το οποίο θα προσπαθούσε να πετύχει την καλύτερη χρήση των πόρων και θα δρούσε αποτελεσματικά προς το συμφέρον της οικονομίας⁶⁷, συνάντησε αντιδράσεις και εν τέλει κατέρρευσε.

Η Αγγλο-Ιρλανδική Συμφωνία υπεγράφη στις 15 Νοεμβρίου 1985 μεταξύ της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και του HB⁶⁸. Είχε προηγηθεί στο Δουβλίνο το Φόρουμ της Νέας Ιρλανδίας (New Ireland Forum) στις 30 Μαΐου 1983 από την κυβέρνηση της Ιρλανδίας με θέμα τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους θα μπορούσε να επιτευχθεί ειρήνη και σταθερότητα και στα δύο μέρη της Ιρλανδίας. Προτάθηκαν οι ακόλουθες τρεις εναλλακτικές⁶⁹:

- Η δημιουργία ενός ενιαίου κράτους, με αναθεωρημένο και απελευθερωμένο σύνταγμα για τις 32 κομητείες του νησιού της Ιρλανδίας,
- Η δημιουργία μιας συνομοσπονδίας, με περιφερειακά κοινοβούλια στο Μπέλφαστ και το Δουβλίνο,
- Κοινή κυριαρχία μεταξύ του HB και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας πάνω στη Βόρεια Ιρλανδία.

Οι Ιρλανδοί υποστήριζαν την πρώτη επιλογή όπως φαίνεται από το Κεφάλαιο 5 της Έκθεσης⁷⁰ «5.7 Η συγκεκριμένη δομή της πολιτικής ενότητας που το Φόρουμ θα ήθελε να καθιερωθεί είναι ένα ενιαίο κράτος, το οποίο επιτυγχάνεται με συμφωνία και

66. Sunningdale Agreement (1973) 9 December 1973. <http://cain.ulst.ac.uk/events/sunningdale/agreement.htm>

67. Tannam, E. 1999, σ. 69

68. Anglo-Irish Agreement 1985 between THE GOVERNMENT OF IRELAND and THE GOVERNMENT OF THE UNITED KINGDOM, <http://cain.ulst.ac.uk/events/aia/aiadoc.htm>

69. Torrance, D. ό.π., σ. 156

70. New Ireland Forum Report 1984, ch.5, <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/nifr.htm#frame>

συναίνεση, αγκαλιάζει ολόκληρο το νησί της Ιρλανδίας και παρέχει αμετάκλητες εγγυήσεις για την προστασία και τη διατήρηση τόσο της ενωτικής όσο και της εθνικιστικής ταυτότητας. Ένα ενιαίο κράτος στο οποίο έχει επιτευχθεί συμφωνία θα παρέχει επίσης το ιδανικό πλαίσιο για την εποικοδομητική αλληλεπίδραση των διαφορετικών πολιτισμών και αξιών του λαού της Ιρλανδίας». Ακολούθησαν οι αλληπάλληλες απορρίψεις όλων των επιλογών από την Μάργκαρετ Θάτσερ στην συνέντευξη τύπου που ακολούθησε τη βρετανο-ιρλανδική διάσκεψη κορυφής στις 19 Νοεμβρίου 1984, που έμεινε γνωστή ως “out, out, out speech”⁷¹, λέγοντας χαρακτηριστικά «Το έχω καταστήσει αρκετά σαφές, το ίδιο επίσης έκανε και ο κ. Prior όταν ήταν Υπουργός για τη Βόρεια Ιρλανδία, ότι η ενοποιημένη Ιρλανδία ήταν μια λύση. Αυτό είναι έξω. Μια δεύτερη λύση ήταν η συνομοσπονδία δύο κρατών. Αυτό είναι έξω. Μια τρίτη λύση ήταν η κοινή κυριαρχία. Αυτό είναι έξω. Αυτή είναι μια παρέκκλιση από την κυριαρχία. Το καταστήσαμε αρκετά σαφές κατά τη δημοσίευση της Έκθεσης.

Η Βόρεια Ιρλανδία είναι μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου. Είναι μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου γιατί αυτή είναι η επιθυμία της πλειοψηφίας των πολιτών της. Η πλειοψηφία επιθυμεί να παραμείνει μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου.

Η Έκθεση του Φόρουμ επισήμαινε ότι συνειδητοποίησαν πως οποιαδήποτε αλλαγή στο καθεστώς της Βόρειας Ιρλανδίας θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη συγκατάθεση του λαού της Βόρειας Ιρλανδίας, οπότε αντιμετωπίζουμε μια κατάσταση όπου η Βόρεια Ιρλανδία είναι μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου επειδή η πλειοψηφία των πολιτών της επιθυμεί να είναι μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου και έχουμε μια μειονοτική κοινότητα».

Οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν στην υπογραφή της Συμφωνίας του 1985 όπου οι δύο κυβερνήσεις στο πρώτο άρθρο επιβεβαίωσαν ότι η πλειοψηφία των πολιτών της Βόρειας Ιρλανδίας θα ήταν η μόνη αρμόδια να αποφασίσει οποιαδήποτε αλλαγή στο καθεστώς της, αναγνώριζαν ότι προς το παρόν η πλειοψηφία των πολιτών επιθυμούσε να διατηρηθεί το status quo και συμφωνούσαν ότι στην περίπτωση που η πλειονότητα επιθυμούσε μελλοντικά τη δημιουργία μιας ενωμένης Ιρλανδίας, θα στήριζαν την επιλογή αυτή εμπράκτως και θα εισήγαγαν αντίστοιχη νομοθεσία στα κοινοβούλιά τους. Με το δεύτερο άρθρο συστάθηκε η Αγγλο-Ιρλανδική Διακυβερνητική Συνδιάσκεψη (Anglo-Irish Intergovernmental Conference), η οποία ασχολείτο κυρίως με ζητήματα ασφάλειας, πολιτικά και νομικά, προωθώντας τη διασυνοριακή

71. Arte Archives, Thatcher Rules Out A Unified Ireland 1984, <https://www.rte.ie/archives/2014/1118/660538-out-out-out/>

συνεργασία. Στην Ιρλανδική κυβέρνηση αποδίδεται ένας συμβουλευτικός ρόλος προς την κυβέρνηση της Βόρειας Ιρλανδίας.

Η Συμφωνία του Μπέλφαστ⁷², γνωστή και ως Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής, αποτέλεσε την κορύφωση των διαπραγματεύσεων και υπεγράφη στις 10 Απριλίου 1998, αντικαθιστώντας την Αγγλο-Ιρλανδική Συμφωνία. Η Συμφωνία που τερμάτισε την μακρόχρονη περίοδο αναταραχών είχε ως γνώμονα την ευημερία των πολιτών. Αναγνώριζε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και προέβλεπε την απαραίτητη συναίνεση του λαού της Βόρειας Ιρλανδίας για μια ενδεχόμενη ένωση με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας μέσω δημοψηφίσματος⁷³, εάν οι δημοσκοπήσεις έδειχναν ότι η πλειοψηφία των πολιτών θα υποστηρίξει την επανένωση του νησιού. Έδινε ακόμη τη δυνατότητα στους πολίτες της Βορείου Ιρλανδίας να επιλέγουν εάν θέλουν να έχουν Ιρλανδική ή Βρετανική υπηκοότητα ή ακόμη και τις δύο. Καθόριζε ένα πλαίσιο οργανισμών⁷⁴ που θα εξασφάλιζαν την ειρηνική διακυβέρνηση τόσο στο εσωτερικό της Βόρειας Ιρλανδίας, όσο και στις σχέσεις της με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας και τη Μεγάλη Βρετανία. Πρώτον, αναφορικά με το σύστημα διακυβέρνησης της Βόρειας Ιρλανδίας ως μέρος του ΗΒ προέβλεπε την δημοκρατική εκλογή 108 μελών της Βουλής του Ουέστμινστερ, σύμφωνα με ένα σύστημα αναλογικής εκπροσώπησης μέσω της ενιαίας μεταβιβάσιμης ψήφου και την δημιουργία μιας νέας Εκτελεστικής Εξουσίας της Βόρειας Ιρλανδίας. Δεύτερον, αναφορικά με τη σχέση της Βόρειας Ιρλανδίας και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας δημιουργήθηκε ένα Υπουργικό Συμβούλιο Βορρά - Νότου, μία Διακοινοβουλευτική Ένωση και ένα Συμβουλευτικό Φόρουμ. Τα θέματα για τα οποία θεσπιζόταν η συνεργασία τους περιελάμβαναν τη γεωργία, την εκπαίδευση, τις μεταφορές, την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνική ασφάλιση, τον τουρισμό, προγράμματα συνεργασίας με την ΕΕ, την εσωτερική αλιεία και την υγεία. Λίγο καιρό αργότερα ιδρύθηκαν οι έξι οργανισμοί που θα διαχειρίζονταν τα θέματα αυτά: το Waterways Ireland, αρμόδιο για τη διαχείριση και ανάπτυξη συγκεκριμένων εσωτερικών πλωτών οδών, το Συμβούλιο Προώθησης της Ασφάλειας των Τροφίμων (Food Safety Promotion Board), τον Οργανισμό Ανάπτυξης Εμπορίου και Επιχειρήσεων (Trade and Business Development Body), τον Ειδικό Οργανισμό Προγραμμάτων της ΕΕ (SEUPB), για την διαχείριση και εποπτεία των δημοσιονομικών προγραμμάτων της ΕΕ, όπως το Interreg και το PEACE, τον φορέα για την προώθηση της μελέτης και της διατήρησης των γλωσσών Βορρά / Νότου (The Language Body/An Foras Teanga/North-South Body o Leid) και την Επιτροπή Foyle, Carlingford & Irish

72. Torrance, D. ό.π., σ. 161

73. Walsh, C., ό.π., σ. 143

74. Ireland's Department of Foreign Affairs, The Good Friday Agreement, <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstimedia/ourrolesandpolicies/northernireland/good-friday-agreement-1.pdf>

Lights, αρμόδια για θέματα θαλάσσιων, αλιευτικών και υδατοκαλλιεργειών. Τρίτον, όσον αφορά τη σχέση μεταξύ της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και του ΗΒ προέβλεπε ένα Βρετανικό – Ιρλανδικό Συμβούλιο, τη Διακυβερνητική Σύνοδο Βρετανίας - Ιρλανδίας και ένα διακοινοβουλευτικό σώμα Βρετανίας - Ιρλανδίας. Η Συμφωνία εξέφραζε τον σεβασμό των μερών στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις πολιτικές και θρησκευτικές ελευθερίες και ίδρυε την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Βόρειας Ιρλανδίας. Στον τομέα της ασφάλειας ελήφθησαν σημαντικές αποφάσεις για την εξομάλυνση των ρυθμιστικών μέτρων. Η βρετανική κυβέρνηση δεσμεύτηκε να μειώσει τον αριθμό και τον ρόλο των Ενόπλων Δυνάμεων που είχαν τοποθετηθεί στη Βόρεια Ιρλανδία για τη διατήρηση της τάξης, να απομακρύνει τις εγκαταστάσεις ασφαλείας και να καταργήσει τις δυνάμεις έκτακτης ανάγκης στη Βόρεια Ιρλανδία. Ακόμη οι παραστρατιωτικοί κρατούμενοι θα απελευθερώνονταν και η Δημοκρατία της Ιρλανδίας θα απέσυρε την αξίωσή της για την προσάρτηση της Βόρειας Ιρλανδίας. Την Συμφωνία επικύρωσαν δύο δημοψηφίσματα. Το ένα έλαβε χώρα στην Βόρεια Ιρλανδία και ταυτόχρονα το άλλο στην Δημοκρατία της Ιρλανδίας, με πλειοψηφία 71,1 % και 94,4 % αντίστοιχα.

4.2 Ευρωπαϊκά ειρηνευτικά προγράμματα

Η λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε το εφελτήριο της απόρριψης της ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας, που χρησιμοποιούσε τον πόλεμο ως μέσο, και της οικοδόμησης της ειρήνης στις βάσεις που έθεταν τόσο η αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών όσο και η διασυνωριακή συνεργασία⁷⁵. Η ανάγκη της συνεργασίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο δημιουργήθηκε μέσα σε συγκρουσιακό πλαίσιο. Ομοίως, η σύγκρουση για τα 250 μίλια, που καταλαμβάνουν τα σύνορα μεταξύ Ιρλανδίας - Βόρειας Ιρλανδίας και αντικατοπτρίζουν τον πολιτικό διχασμό της εποχής εκείνης στην συγκεκριμένη περιοχή, δημιούργησε την ανάγκη για τη θεμελίωση της ειρήνης μέσω της συνεργασίας. Ο κυρίαρχος τομέας συνεργασίας δεν ήταν ο πολιτικός, αλλά ο οικονομικός, καθώς τα κράτη δεν ήταν μόνο οι κυβερνήσεις και οι κρατικές επιχειρήσεις τους, αλλά όλοι οι φορείς της οικονομίας, όπως οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, που στο πλαίσιο της ορθολογικής δράσης στόχο είχαν να μεγιστοποιήσουν τα συμφέροντά τους. Οι κοινές πολιτικές και οι θεσμοί που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της ΕΚ αποτέλεσαν ενθαρρυντικό παράγοντα όσον αφορά τη συνεργασία μεταξύ της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και της Βόρειας Ιρλανδίας και την εδραίωση της ειρήνης.

75. Lagana, G. 2021, σ. 105

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η Έκθεση Haagerup⁷⁶, που εκπονήθηκε από την Επιτροπή Πολιτικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1984 και αποτέλεσε την πρώτη σημαντική πρωτοβουλία που έλαβε η ΕΚ για την αντιμετώπιση της παραχώδους κατάστασης στη Βόρεια Ιρλανδία. Η Έκθεση υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές ταυτότητες που καθορίζονται με βάση τα σύνορα, είναι ανταγωνιστικές μεταξύ τους και ο τρόπος τερματισμού των συγκρούσεων είναι η κοινή κυριαρχία και η συνεργασία. Ακόμη, διερευνεί τους τρόπους με τους οποίους τα θεσμικά όργανα της ΕΚ θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην αποκλιμάκωση των εντάσεων. Ο εισηγητής συνέστησε την δημιουργία μιας κοινής βρετανικής και ιρλανδικής ιδεολογίας και ενός πολιτικού συστήματος που οι κυβερνήσεις θα είχαν κοινές αρμοδιότητες, με δίκαιη κατανομή ευθυνών, θέτοντας τη βάση για την ανάπτυξη μιας σχέσης διακυβερνητικής συνεργασίας. Θέλησε να εμφυσήσει στους πολίτες την αξία της ειρήνης και του σεβασμού, απορρίπτοντας κάθε βίαιη πρακτική. Επίσης καλούσε την ΕΚ να υποστηρίξει κοινωνικά και οικονομικά την πληττόμενη περιοχή, όπου οι χρόνιες συγκρούσεις είχαν ως αποτέλεσμα την εύθραυστη οικονομία, την ανεργία και την αποθάρρυνση των επενδύσεων. Ένας ακόμη τομέας που έπρεπε να ενισχυθεί ήταν το διασυνοριακό εμπόριο.

Τον επόμενο χρόνο υπεγράφη η Αγγλο-Ιρλανδική Συμφωνία (1985) που απηχούσε τις αξίες της Έκθεσης Haagerup, για την εγκαθίδρυση της ειρήνης και την ανάπτυξη της συνεργασίας στο πλαίσιο της ΕΚ. Ακολούθως, το 1986 συστάθηκε από τις κυβερνήσεις του ΗΒ και της Ιρλανδίας το Διεθνές Ταμείο για την Ιρλανδία (International Fund for Ireland - IFI) ως ανεξάρτητος οργανισμός για την ανάκαμψη και την ενθάρρυνση του διαλόγου εθνικιστών - ενωσιακών στην Βόρειο Ιρλανδία και τις νότιες παραμεθόριες κομητείες Cavan, Donegal, Leitrim, Louth, Monaghan και Sligo, με οικονομικές συνεισφορές από τις ΗΠΑ, την ΕΕ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία⁷⁷. Οι συνολικοί πόροι του Ταμείου μέχρι σήμερα είναι 914 εκατομμύρια ευρώ/ 728 εκατομμύρια λίρες.

Η υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1986 προώθησε την εγκαινίαση της ενιαίας αγοράς το 1993, η οποία κατ' επέκταση οδήγησε στη σταδιακή απελευθέρωση της διασυνοριακής οικονομικής συνεργασίας και του εμπορίου, καταργώντας τους δασμούς μεταξύ των κρατών – μελών, ούτως ώστε να διευκολυνθεί η κυκλοφορία

76. Haagerup, N. J. 1984, Report drawn up on behalf of the Political Affairs Committee on the situation in Northern Ireland, <http://aei.pitt.edu/id/eprint/89466>

77. International Fund For Ireland, <https://www.internationalfundforireland.com/?layout=item>

αγαθών και υπηρεσιών, προετοιμάζοντας ταυτόχρονα το έδαφος της νομισματικής ένωσης. Η συμμετοχή της Ιρλανδίας και του ΗΒ στην ΕΚ σήμαινε και την μεταξύ τους ελεύθερη κυκλοφορία ατόμων, αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων στο σύνορο της Βόρειας Ιρλανδίας.

Στο πλαίσιο της ενίσχυσης της οικονομικής ανάπτυξης η ΕΚ έλαβε χρηματοοικονομικές πρωτοβουλίες, όπως το Interreg, το βασικό κοινοτικό εργαλείο που σχεδιάστηκε το 1990 για την στήριξη της διασυνοριακής συνεργασίας μέσω της χρηματοδότησης έργων. Οι πόροι του διατίθενται για την αντιμετώπιση προκλήσεων και την εξεύρεση λύσεων από κοινού σε τομείς όπως η υγεία, το περιβάλλον, η έρευνα, η καινοτομία, η εκπαίδευση και οι μεταφορές⁷⁸. Το πρόγραμμα για την συνεργασία ΗΒ και Ιρλανδίας, καλύπτει τις περιοχές της Βόρειας Ιρλανδίας, της Ιρλανδίας και της Σκωτίας. Από το 1991 έχουν διατεθεί περίπου 1,13 δισεκατομμύρια ευρώ στην περιοχή⁷⁹, ενδυναμώνοντας την τοπική οικονομία. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού η Ιρλανδία και η Βόρεια Ιρλανδία απέκτησαν κίνητρο συνεργασίας. Άλλωστε, μοιράζονταν κοινά συμφέροντα, σε αντίθεση με τα συμφέροντα της Μεγάλης Βρετανίας, που σε αρκετούς τομείς απέκλιναν. Ως μέρος του ΗΒ, η Βόρεια Ιρλανδία δεν συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις του Συμβουλίου των Υπουργών, έτσι την έλλειψη εκπροσώπησης κάλυπτε η διεκδίκηση των συμφερόντων της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ΚΑΠ. Ιρλανδία και Βόρεια Ιρλανδία επωφελούνταν από την πολιτική της ΕΟΚ, ενώ η Βρετανία υποστήριζε ότι το ποσό που την υποχρέωναν να πληρώνει ήταν υπέρογκο σε σχέση με όσα χρήματα τελικά της επιστρέφονταν και συνεχώς ασκούσε πίεση για μείωση των δαπανών της. Εν αντιθέσει, η ανεπίσημη στήριξη των συμφερόντων της Βόρειας Ιρλανδίας από τους πολιτικούς της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας αποτέλεσε κίνητρο για περαιτέρω διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ τους⁸⁰.

Το Πρόγραμμα για την Ειρήνη και τη Συμφιλίωση στη Βόρεια Ιρλανδία και την περιοχή των συνόρων της Ιρλανδίας προέκυψε έπειτα από την Κοινή Διακήρυξη για την Ειρήνη (Joint Declaration on Peace, πιο συχνά συναντάται ως Downing Street Declaration) του 1993, μεταξύ των Πρωθυπουργών του ΗΒ και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, όπου συμφωνήθηκε ότι μια πιθανή ένωση της Βορείου Ιρλανδίας με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας θα πραγματοποιείτο μόνο εάν το επιθυμούσε η πλειοψηφία των πολιτών της, όπως ακριβώς διατυπώθηκε στην Συμφωνία του Μπέλφαστ πέντε χρόνια αργότερα και

78. About Interreg, <https://interreg.eu/about-interreg/>

79. Interreg Northern Ireland – Ireland – Scotland (UK – Ireland), <https://interreg.eu/programme/interreg-uk-ireland/>

80. Tannam, E. ό.π., σ. 111

ότι απορρίπτεται κάθε μορφή βίας. Ακολούθησε η εκχειρία του 1994 και η έγκριση του Προγράμματος για την Ειρήνη και τη Συμφιλίωση στην Βόρεια Ιρλανδία (EU Programme for Peace and Reconciliation in Northern Ireland, συναντάται ως Peace) το 1995. Στόχος του Προγράμματος είναι η διατήρηση της συνοχής μεταξύ των συγκρουόμενων κοινοτήτων και της σταθερότητας σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, δίνοντας το έναυσμα της δημιουργίας εποικοδομητικών δικτύων συνεργασίας τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τους απλούς πολίτες και προωθώντας την αναζωογόνηση των αστικών και αγροτικών περιοχών. Για τα τέσσερα προγράμματα Peace έως σήμερα έχουν διατεθεί περίπου 2 δισεκατομμύρια ευρώ.

Μετά την αποχώρηση του ΗΒ από την ΕΕ, τα προγράμματα συνεχίζουν να εφαρμόζονται στην περιοχή. Το Interreg VA έχει χρονικό ορίζοντα από το 2017 έως το 2022, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε το Peace Plus 2021 – 2027 με στόχο να συμβάλλει στην ευημερία και την ανάπτυξη της περιοχής, διατηρώντας ταυτόχρονα την σταθερότητα και την ειρήνη. Η διαχείρισή τους πραγματοποιείται από έναν ειδικό οργανισμό, που δημιουργήθηκε για να υλοποιεί τα χρηματοδοτούμενα από την ΕΕ προγράμματα. Μετά τη Συμφωνία του Μπέλφαστ (1998) ιδρύθηκαν έξι διασυνοριακοί οργανισμοί το 1999, ένας εκ των οποίων είναι ο Ειδικός Οργανισμός Προγραμμάτων της ΕΕ (Special EU Programmes Body, SEUPB). Η πεμπτουσία των προγραμμάτων αυτών είναι η ανανέωση της οικονομίας, παρέχοντας ίσες ευκαιρίες στην συμμετοχή και τον διάλογο για όλα τα κοινωνικά στρώματα, αλλά και με μερίδιο ευθύνης των πολιτών, εφαρμόζοντας μια «από την βάση προς την κορυφή» προσέγγιση. Τα δύο προγράμματα συνδυαστικά αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση των τοπικών φορέων να σχηματίσουν ενεργά διασυνοριακά δίκτυα, θεμελιώνοντας καλές σχέσεις σε τοπικό επίπεδο. Τέτοιο δίκτυο είναι το φιλανθρωπικό Co-operation Ireland.

Οι πολιτικές της ΕΕ, όπως η εσωτερική αγορά και τα προγράμματα συνεργασίας, έδρασαν συμπληρωματικά στις αγγλο-ιρλανδικές προσπάθειες επίτευξης συμφωνίας και εδραίωσης της ειρήνης. Μολονότι οι κυβερνήσεις δεν εκλάμβαναν πάντα με θετικό τρόπο την προσπάθεια των θεσμικών οργάνων της ΕΕ να βοηθήσουν, όπως είχε πει η Μάργκαρετ Θάτσερ στην Βουλή των Κοινοτήτων το 1983 για την Έκθεση Haagerup ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «δεν έχει καμία δουλειά να συζητάει τις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους μέλους»⁸¹, τελικά λάμβαναν υπόψιν τις προτάσεις τους και συμμετείχαν οικειοθελώς στα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας. Η ΕΕ υπήρξε

81. Lagana, G. ό.π., σ. 79

ένα ουδέτερο έδαφος συζήτησης, αρωγής και παροχής κινήτρων για την επίλυση συγκρούσεων, την ανάπτυξη και την ευημερία.

4.3 Το ιρλανδικό σύνορο ως πεδίο αντιπαράθεσης

Η συμμετοχή του ΗΒ στην ΕΕ και η υπογραφή της Συμφωνίας του Μπέλφαστ δημιούργησαν ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ πολλών παραγόντων, εντός του οποίου το ιρλανδικό σύνορο ήταν πρακτικά ανύπαρκτο⁸² και η συνύπαρξη αρμονική. Η Ιρλανδία αποτελεί επί δεκαετίες σημαντικό εμπορικό εταίρο του ΗΒ, με συναλλαγές δισεκατομμυρίων κάθε μήνα. Ωστόσο, η αποχώρησή του από την ΕΕ επανέφερε στο προσκήνιο τη σημασία του ιρλανδικού εδαφικού συνόρου σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία ατόμων και αγαθών. Στόχος των διαπραγματευόμενων πλευρών ήταν η αποφυγή ενός «σκληρού συνόρου», τόσο για τους χιλιάδες ανθρώπους που ζουν κατά μήκος του ή το διασχίζουν καθημερινά για να μεταβούν στην εργασία τους όσο και για τα προϊόντα που παρέχονται χωρίς δασμούς⁸³. Ακόμη, το σύνορο είχε για πολλά χρόνια συμβολική αξία για την ειρήνη στην περιοχή. Η Συμφωνία της Αποχώρησης, θα έπρεπε να αποτρέπει τυχόν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία και τις επιχειρήσεις, γενικευμένη ανασφάλεια και κοινωνικές διαταραχές.

Σύμφωνα με την διαπραγματευτική πολιτική της Μέι, στόχος ήταν το ΗΒ συνολικά να αποχωρήσει από την ενιαία αγορά και την τελωνειακή ένωση της ΕΕ, αλλά ταυτόχρονα να μην υπάρχουν συνοριακοί έλεγχοι και δασμοί ούτε στα ιρλανδικά σύνορα μεταξύ Ιρλανδίας και Βόρειας Ιρλανδίας, ούτε μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και του υπόλοιπου ΗΒ. Αυτός ο συνδυασμός, γνωστός ως Τρίλημμα του Brexit (Brexit Trilemma), θα ήταν τεχνικώς δύσκολο να επιτευχθεί, οπότε η κυβέρνηση του ΗΒ θα έπρεπε να ακολουθήσει μια συμβιβαστική οδό⁸⁴. Μία πιθανή περίπτωση θα ήταν να συμφωνηθεί ένα ειδικό καθεστώς για την Βόρεια Ιρλανδία, που θα της επέτρεπε να παραμείνει στην ενιαία αγορά και την τελωνειακή ένωση της ΕΕ. Κάτι τέτοιο όμως θα σήμαινε ότι τα εμπορεύματα που θα μετακινούνταν μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Μεγάλης Βρετανίας θα υπάγονταν σε ελέγχους. Μία δεύτερη περίπτωση θα ήταν η εγκατάσταση υποδομών που θα πραγματοποιούσαν ελέγχους στα ιρλανδικά σύνορα, επιλογή απορριπτέα καθώς θα σήμαινε τη δημιουργία ενός «σκληρού συνόρου». Μια τρίτη εκδοχή θα ήταν η διατήρηση συνολικά του ΗΒ στην ενιαία αγορά και την τελωνειακή

82. Rafferty, G. et. al. 2019, pp. 175-6

83. Rafferty, G. ό.π., σ. 183-4

84. Curtis, J. 2020, Brexit and the Northern Ireland border, <https://commonslibrary.parliament.uk/brexit-and-the-northern-ireland-border/>

ένωση, κάτι που δεν ήθελε το ΗΒ γιατί δεν θα μπορούσε να συμμετέχει στην λήψη των αποφάσεων. Η τελευταία επιλογή, γνωστή ως “backstop”, υιοθετήθηκε από την τότε Πρωθυπουργό ως ενδεχόμενη λύση στην περίπτωση που η διαπραγμάτευση δεν κατέληγε σε κάποια καλύτερη συμφωνία. Μολονότι, η ελευθερία του ΗΒ στη σύναψη εμπορικών συμφωνιών με τους δικούς του όρους θα ήταν περιορισμένη και θα ήταν αναγκασμένο να ακολουθεί τα πρότυπα της ΕΕ, τα ιρλανδικά σύνορα θα παρέμεναν ανοιχτά.

Η διαπραγματευτική πολιτική του Τζόνσον κινήθηκε προς μια αντίθετη κατεύθυνση από το αντιδημοκρατικό, σύμφωνα με την άποψη πολλών μελών του Κοινοβουλίου, “backstop”. Εναλλακτικά, στην επιστολή των πέντε σημείων⁸⁵ που απέστειλε στον τότε Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν- Κλοντ Γιούνκερ πρότεινε την πρώτη πιθανή περίπτωση, δηλαδή τη δημιουργία ενός ειδικού καθεστώτος για την Βόρεια Ιρλανδία, σύμφωνα με το οποίο θα παρέμενε αφενός στο τελωνειακό έδαφος του ΗΒ και αφετέρου εναρμονισμένη με τα πρότυπα της ΕΕ, δημιουργώντας έτσι μια ρυθμιστική ζώνη στο νησί της Ιρλανδίας, εντός της οποίας θα επιτρεπόταν η ελεύθερη κυκλοφορία όλων των αγαθών, συμπεριλαμβανομένων των αγροτικών προϊόντων. Αυτή η πρόταση συνεπαγόταν την ύπαρξη ελέγχων προϊόντων μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, αλλά χωρίς τελωνειακούς ελέγχους για τα εμπορεύματα που θα προβλεπόταν να παραμείνουν στο έδαφος του ΗΒ. Ακόμη, θα υπήρχαν τελωνειακοί έλεγχοι στα ιρλανδικά σύνορα, αλλά δεν θα πραγματοποιούνταν έλεγχοι προϊόντων στο νησί της Ιρλανδίας. Πρότεινε επίσης ένα σύστημα ηλεκτρονικής γραφειοκρατίας αναφορικά με τα τελωνειακά έγγραφα και λίγους φυσικούς ελέγχους. Η ΕΕ δεν ενέκρινε αυτή την πρόταση. Η τελική συμφωνία προέβλεπε ότι η Βόρεια Ιρλανδία νομικά θα παραμείνει στο τελωνειακό έδαφος του ΗΒ και θα αποτελεί μέρος των μελλοντικών συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου του, δημιουργώντας ταυτόχρονα τελωνειακά σύνορα μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας. Η υιοθέτηση από την πλευρά της Βόρειας Ιρλανδίας των κανονισμών της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς για τα εμπορεύματα, την καθιστά πρακτικά σημείο εισόδου στην τελωνειακή ένωση της ΕΕ, δημιουργώντας ένα ιρλανδικό θαλάσσιο σύνορο και μεταφέροντας τους ελέγχους στα λιμάνια της Βόρειας Ιρλανδίας. Με αυτόν τον τρόπο αποτρέπεται η δημιουργία ενός «σκληρού συνόρου» και η ανάγκη για τελωνειακούς ελέγχους στο νησί της Ιρλανδίας. Οι διατάξεις περί ισότιμων όρων ανταγωνισμού (level playing field) που έχουν συμφωνηθεί για την Μεγάλη Βρετανία, ισχύουν και για την Βόρειο Ιρλανδία στο

85. Johnson, B. 2019, A fair and reasonable compromise: UK proposals for a new Protocol Ireland/Northern Ireland, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/836029/PM_letter_to_Juncker.pdf

πλαίσιο του πρωτοκόλλου και της Συμφωνίας Εμπορίου και Συνεργασίας. Οι δασμοί⁸⁶ που προβλέπει η Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας αφορούν σε εμπορεύματα που εισέρχονται στη Βόρεια Ιρλανδία από οιοδήποτε μέρος της Μεγάλης Βρετανίας ή οποιαδήποτε τρίτη χώρα και υπάρχει κίνδυνος μεταφοράς τους στην εσωτερική αγορά της ΕΕ είτε αυτούσια είτε ως αποτέλεσμα μεταποίησης⁸⁷. Ακόμη, επικίνδυνα θεωρούνται τα προϊόντα που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις που αποφάσισε η μεικτή επιτροπή ΕΕ - ΗΒ⁸⁸. Έχουν θεσπιστεί ειδικές διαδικασίες που επιτρέπουν σε επιχειρήσεις να δηλώσουν ότι τα προϊόντα τους δεν είναι επικίνδυνα και να λάβουν τη σχετική άδεια σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του βρετανικού προγράμματος εμπόρων⁸⁹ (UK Trader Scheme), ούτως ώστε να αποκλείονται από τους δασμούς της ΕΕ ως έμπιστοι έμποροι, ευθυγραμμισμένοι με τους κανόνες καταγωγής. Κατ' αυτόν τον τρόπο η Βόρεια Ιρλανδία βρίσκεται εκτός ΕΕ νομικά, αλλά όχι πρακτικά. Σύμφωνα με το άρθρο 18 του Πρωτοκόλλου, η Συνέλευσή της απέκτησε τη δυνατότητα να ψηφίζει κάθε τέσσερα χρόνια, αρχής γενομένης το 2024, εάν επιθυμεί να διατηρηθούν αυτές οι ρυθμίσεις⁹⁰.

Από την 1^η Ιανουαρίου 2021 έχει καταργηθεί η ελεύθερη κυκλοφορία των ευρωπαϊών πολιτών στο ΗΒ, με εξαίρεση τους Ιρλανδούς πολίτες, οι οποίοι συνεχίζουν να μην χρειάζονται άδεια εισόδου και παραμονής στο έδαφός του⁹¹. Σύμφωνα με δημοσκοπήσεις⁹² που έχουν διενεργηθεί στο νησί της Ιρλανδίας, στο ερώτημα «εάν διεξαγάγετο σήμερα ψηφοφορία για τα ιρλανδικά σύνορα τι θα ψηφίζατε;», το 49 % των ερωτηθέντων στη Βόρεια Ιρλανδία απάντησαν ότι θα ψήφιζαν να παραμείνουν στο ΗΒ, το 43 % να ενωθούν με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας, ενώ το 8 % δήλωσε αναποφάσιστο. Αντίστοιχα στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας το 51 % βρίσκεται υπέρ της Ενωμένης Ιρλανδίας, ενώ το 27 % είναι σύμφωνο με την παραμονή της Βόρειας Ιρλανδίας στο ΗΒ και το 22 % δεν είναι σίγουρο. Στο ερώτημα «πιστεύετε ότι η Βόρεια Ιρλανδία θα είναι μέρος του ΗΒ σε 10 χρόνια;» το 55 % της Βόρειας Ιρλανδίας και το 59 % της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας απάντησαν θετικά, εντούτοις αρνητική ήταν η

86. Skoutaris, N. 2020, What's in an Irish Border? Brexit, the Backstop(s) and the Constitutional Integrity of the UK, DCU Brexit Institute – Working Paper N. 02.2020, p. 11

87. UK Parliament 2021, At risk goods, <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmselect/cmeuleg/1343/134306.htm>

88. JOINT COMMITTEE ESTABLISHED BY THE AGREEMENT ON THE WITHDRAWAL OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND FROM THE EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN ATOMIC ENERGY COMMUNITY 2020, Determination of goods not at risk, viewed 28 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/decision-4-determination-goods-not-risk_en.pdf

89. HM Revenue & Customs 2020, Guidance: Apply for authorisation for the UK Trader Scheme if you bring goods into Northern Ireland, <https://www.gov.uk/guidance/apply-for-authorisation-for-the-uk-trader-scheme-if-you-bring-goods-into-northern-ireland>

90. Skoutaris, N., ό.π., σ. 19

91. UK Public General Acts, Immigration and Social Security Co-ordination (EU Withdrawal) Bill 2020, part 1, section 2, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/20/section/2/enacted>

92. BBC NEWS 2021, NI 100: Majority believes NI will leave UK within 25 years, <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-56777985>

απόκριση για το διάστημα των 25 ετών, καθώς το 51 % της Βόρειας Ιρλανδίας και το 54 % της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας θεωρούν ότι μέχρι τότε θα έχει αποχωρήσει. Εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της Αγγλο-ιρλανδικής Συνθήκης του 1921 το 76 % των ερωτηθέντων στη Βόρεια Ιρλανδία συμφωνεί με την άποψη ότι ο διαπληκτισμός για το καθεστώς της παραμένει άλυτος και ότι υπάρχει ακόμη πιθανότητα βίας στο μέλλον. Το ποσοστό αυτό αποτυπώνεται στο 87 % των ερωτηθέντων στη Δημοκρατία της Ιρλανδίας.

Με δεδομένο ότι το 55,8 % των πολιτών της Βόρειας Ιρλανδίας ψήφισε υπέρ της παραμονής στην ΕΕ το 2016, η αποχώρηση του ΗΒ πραγματοποιήθηκε χωρίς τη θέληση της πλειονότητας της περιοχής⁹³. Ακόμη, οι έλεγχοι των αγαθών που διασχίζουν την Ιρλανδική θάλασσα μεταξύ Βορείου Ιρλανδίας και Μεγάλης Βρετανίας έχουν εγείρει διαφωνίες, οι οποίες εκφράζονται τόσο από τον επιχειρηματικό κόσμο σχετικά με τις διαταραχές που έχουν προκληθεί στο εμπόριο, λόγω της γραφειοκρατίας, των καθυστερήσεων και του κόστους, όσο και από τα ενωτικά κόμματα που θεωρούν ότι το θαλάσσιο σύνορο υπονομεύει τη θέση τους στο ΗΒ. Επίσης, καλούν τον Πρωθυπουργό του ΗΒ να προβεί σε ενεργοποίηση του άρθρου 16 του πρωτοκόλλου, κυρίως έπειτα από τις εντάσεις που δημιούργησε η ανακοίνωση της ΕΕ ότι σκοπεύει να επιβάλει συνοριακούς ελέγχους του εμβολίου κατά του COVID-19. Το συγκεκριμένο άρθρο είναι μια δικλείδα ασφαλείας, που επιτρέπει στις δύο πλευρές να αναστείλουν μονομερώς οποιοδήποτε μέρος της συμφωνίας προκαλεί «σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές ή περιβαλλοντικές δυσχέρειες» ή ακόμη και «εκτροπή του εμπορίου»⁹⁴.

Ως απόρροια του Brexit και της πανδημίας οι εντάσεις συνεχίζουν να κλιμακώνονται. Στις 3 Μαρτίου 2021 η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι σκοπεύει να αναβάλει για έξι μήνες, δηλαδή έως τον Οκτώβριο, αντί της συμφωνημένης προθεσμίας των αρχών Απριλίου, τους τελωνειακούς ελέγχους σε ορισμένα τρόφιμα κατά την άφιξή τους από τη Μεγάλη Βρετανία στη Βόρεια Ιρλανδία, με την ΕΕ να κατακρίνει αυτή την μονομερή απόφαση. Ο Ντέιβιντ Φροστ, συμπρόεδρος της μεικτής επιτροπής για τη Βόρεια Ιρλανδία από την πλευρά του ΗΒ, διευκρίνισε ότι τα μέτρα αυτά αποτελούν προσωρινά τεχνικά βήματα, που στόχο έχουν να παράσχουν περισσότερο χρόνο στις επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στις νέες απαιτήσεις που εκρέουν από το Πρωτόκολλο. Ο Μάρος Σέφτσοβιτς, Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και συμπρόεδρος της μεικτής

93. Ferriter, D. 2019, σ. 109

94. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2020b, ΣΥΜΦΩΝΙΑ για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12020W/TXT#d1e32-102-1>

επιτροπής από την πλευρά της ΕΕ, δήλωσε ότι αυτή η απόφαση παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, την καλή πίστη του άρθρου 5 της Συμφωνίας Αποχώρησης και την αμοιβαία εμπιστοσύνη.

Παράλληλα, σημειώθηκαν επεισόδια στη Βόρεια Ιρλανδία, που διήρκεσαν από τις 30 Μαρτίου έως τις 9 Απριλίου. Στο διάστημα αυτό, έχουν καταγραφεί εμπρησμοί οχημάτων, επιθέσεις σε αστυνομικούς με κοκτέιλ μολότοφ και ρίψεις βλημάτων. Οι διαδηλώσεις με αφορμή την επέτειο της Συμφωνίας του Μπέλφαστ και την εναντίωση των Ενωτικών στο πρωτόκολλο που δημιουργεί φραγμούς, συνδυάστηκαν με την απόφαση περί μη άσκηση ποινικής δίωξης 24 Βουλευτών του κόμματος Σιν Φέιν, οι οποίοι φέρονται να παραβίασαν τους περιορισμούς της καραντίνας για να μεταβούν στην κηδεία του Μπομπ Στόρεϊ, πρώην αρχηγού του IRA. Η έξαρση βίας αυτών των ημερών δημιουργεί νέες ανησυχίες αναβίωσης αιματηρών περιστατικών.

Επίλογος

Αρκετοί ερευνητές έχουν συνδέσει το Brexit με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ψηφοφόρων της περιφέρειας, την ανεργία και την έλλειψη ευρωπαϊκής ταυτότητας. Ανέκαθεν ο βασικός μοχλός κίνησης της οικονομίας του ΗΒ ήταν το εμπόριο, βασιζόμενο σε ένα παγκόσμιο δίκτυο αποικιών, που του παρείχαν τις πρώτες ύλες. Ακόμη, το πολιτικό σύστημά του είναι σε πολλά σημεία ιδιαίτερο και δημιουργεί ιδεολογικό χάσμα με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Το κοινοβουλευτικό του σύστημα είναι βασισμένο στον δικαμεραλισμό, όπου η κυβέρνηση σχηματίζεται βάσει της πλειονότητας των εδρών που κατέχει ένα κόμμα στην Βουλή των Κοινοτήτων (first past the post), ο ηγέτης του πλειοψηφούντος κόμματος διορίζεται Πρωθυπουργός και τα περισσότερα μέλη της τοποθετούνται από αυτό το εκλεγμένο σώμα. Η κοινοβουλευτική κυριαρχία και τα έντονα πλειοψηφικά χαρακτηριστικά του μοντέλου του Ουέστμινστερ αντιτίθενται στην αρχιτεκτονική των ευρωπαϊκών θεσμών και τους μηχανισμούς αμφισβήτησης των κοινοβουλευτικών αποφάσεων, όπως είναι το Δικαστήριο της ΕΕ, ενώ με το πέρασμα του χρόνου καλλιεργήθηκε η ανάγκη ανάκτησης του εθνικού ελέγχου.

Ο αντίκτυπος του Brexit είναι ορατός πολιτικά και οικονομικά, όχι μόνο για το ΗΒ, αλλά και για την ΕΕ συνολικά. Ορισμένοι αναλυτές προοιωνίζουν αντίστοιχη αλυσιδωτή ενέργεια, επηρεασμένη από το Brexit, σε άλλα κράτη – μέλη με ανάλογες εθνικιστικές τάσεις, εκπεφρασμένη είτε μέσω δημοψηφίσματος αποχώρησης, είτε μέσω απόρριψης πολιτικών ολοκλήρωσης, όπως είναι η μετανάστευση και η ασφάλεια, διεκδικώντας την επιστροφή της δύναμης της λήψης αποφάσεων στα εθνικά κράτη. Σε αυτό το πλαίσιο η αποχώρηση του ΗΒ αποτελεί ενδεχόμενη γενικευμένη οπισθοδρόμηση του σχεδίου ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όχι απαραίτητα λόγω ενός «παράξενου συνεργάτη», αλλά λόγω αντίστοιχων αξιών που πιθανώς μοιράζονται και άλλα κράτη – μέλη, αποδυναμώνοντας σταδιακά την ευρωπαϊκή ιδέα. Ζητήματα όπως η κυριαρχία και ο εθνικός έλεγχος της μετανάστευσης ήταν μείζονα στην εκστρατεία του δημοψηφίσματος και αποτέλεσαν τους λόγους που οδήγησαν στην απαίτηση της διεξαγωγής του. Άλλωστε, το ΗΒ βρισκόταν σε ειδικό καθεστώς συμμετοχής όλα αυτά τα χρόνια με τις ρήτρες εξαίρεσης από το ευρώ, τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις και τη ζώνη Σένγκεν. Ο εγκλωβισμός του Κάμερον στην προεκλογική του δέσμευση, όπως έχει υποστηριχθεί, αποτέλεσε την αρχή του τέλους της πολιτικής του καριέρας. Παράλληλα, κακοί χειρισμοί σχετικά με τις διαπραγματεύσεις από την πλευρά της Μεί, έδωσαν το προβάδισμα στην εκλογή του Τζόνσον.

Το πρωτόκολλο για την Βόρεια Ιρλανδία φαίνεται να προκαλεί τριγμούς και αποσταθεροποίηση της ειρήνης στην περιοχή, με το θαλάσσιο σύνορο να δημιουργεί εμπόδια στο εμπόριο μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, διχάζοντας το ΗΒ και διαμορφώνοντας ένα αίσθημα αδικίας και υποβάθμισης της θέσης της. Με δεδομένες τις δυσκολίες που δημιουργεί η πανδημία, οι εντάσεις φαίνονται να κλιμακώνονται με διάφορες αφορμές, όπως είναι η προμήθεια των εμβολίων, οι περιορισμοί που έχουν επιβληθεί και οι μονομερείς ενέργειες του ΗΒ.

Η μελλοντική σχέση ΗΒ και ΕΕ θα κριθεί από την πιστή εφαρμογή της Συμφωνίας και την καλή διάθεση των δύο πλευρών να συνεχίσουν την συνεργασία τους σε νέα βάση. Τη στιγμή που η πανδημία ανανεώνει την διάρκεια της οικονομικής κρίσης και της λιτότητας της τελευταίας δεκαετίας, αμφότεροι οφείλουν να παραμείνουν ενωμένοι, σεβόμενοι τις αξίες και τα ιδανικά τους, να παραμερίσουν τις διαφορές τους και να συνεργαστούν προς το κοινό καλό των πολιτών τους. Αυτή η ιστορική στιγμή παγκόσμιας αβεβαιότητας ως επισφραγίσει την έναρξη μιας υγιούς, δίκαιης και αγαστής συνεργασίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συνέντευξη με τον πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Ηνωμένο Βασίλειο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας

Η συνέντευξη με τον πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Λονδίνο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο - Τζιρά πραγματοποιήθηκε στις 4 Ιουνίου 2021 στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας με θέμα «Brexit: Το bras de fer με την Ευρώπη». Ακολουθεί το κείμενο της συνέντευξης:

1. Ποιο θεωρείτε ότι είναι το πρωτεύον κίνητρο της απόφασης του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από το ευρωπαϊκό οικοδόμημα; Πιστεύετε, με τα σημερινά δεδομένα, ότι το Ηνωμένο Βασίλειο κατάφερε να ανακτήσει εξ ολοκλήρου τον εθνικό έλεγχο από τις Βρυξέλλες, κάτι που αποτελούσε τον κορμό της πολιτικής εξόδου από την Ε.Ε. ;

Το κίνητρο για μένα έχει δύο υπόβαθρα. Το ένα είναι η χαλαρή σχέση που πάντοτε ιστορικά επεδίωκε να έχει το Ηνωμένο Βασίλειο με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξ αρχής το Ηνωμένο Βασίλειο έβλεπε την Ευρωπαϊκή Ένωση σαν μια εμπορική ένωση, άρα την ενδιέφερε η δυνατότητα να έχει πρόσβαση σε μία μεγάλη αγορά και ως μέλος αυτής της αγοράς να έχει πρόσβαση σε ευρύτερες αγορές ως γκρουπ Ευρωπαϊκή Ένωση. Ποτέ, λοιπόν, στη στόχευση των βρετανικών κυβερνήσεων ή στη συνείδηση των πολιτών, δεν υπήρχε ο στόχος είτε της ευρωπαϊκής ενοποίησης, είτε της πολιτικής ένωσης της Ευρώπης. Αυτή είναι η μία πτυχή, ότι δηλαδή ποτέ δεν θεωρούσαν ότι είναι οι ίδιοι αναπόσπαστο μέρος της Ευρώπης και ότι η Ευρώπη είναι μία ευρύτερη ενότητα που τους καλύπτει σε όλες τις εκφάνσεις, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τις υπόλοιπες χώρες – μέλη της Ένωσης. Το δεύτερο κίνητρο ήταν πολιτικό, εσωτερικό του Συντηρητικού Κόμματος. Ιστορικά το Συντηρητικό Κόμμα αρχικά ήταν αυτό που επεδίωκε τη σύνδεση με την Ευρώπη, ενώ οι Εργατικοί στη δεκαετία του '70 ήταν αντίθετοι. Στην πορεία το Συντηρητικό Κόμμα εξελίχθηκε σε σκεπτικιστή της ευρωπαϊκής πορείας, ενώ το Εργατικό Κόμμα αντίθετα πήρε πιο φιλοευρωπαϊκή θέση. Εν πάση περιπτώσει, το Συντηρητικό Κόμμα της κυβέρνησης Κάμερον είχε υποσχεθεί εσωτερικά ότι θα προκαλέσει ένα δημοψήφισμα για να αποσαφηνιστεί η θέση με την Ευρώπη. Αφορμή αυτού ήταν η Συνθήκη της Λισαβόνας που είχε προηγηθεί, η οποία ήταν ένα βήμα πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης. Είχαν λοιπόν αρχίσει οι ευρωσκεπτικιστές κυρίως εντός του Συντηρητικού Κόμματος να αναρωτιούνται αν η

πορεία αυτή είναι αυτό που θέλει η Βρετανία και αυτό στο οποίο αρχικά δεσμεύτηκε. Άρα υπήρχαν δύο κίνητρα. Τώρα όσον αφορά το αποτέλεσμα, η σχέση ενός κράτους - μέλους με την Ένωση είναι πάρα πολύ ισχυρή, οριζόντια και με πάρα πολλές διακλαδώσεις. Η πλήρης απεξάρτηση δεν είναι εύκολο να πραγματοποιηθεί ούτε νομικά, που επιχειρείται με την Συνθήκη Αποχώρησης, ούτε οικονομικά – πολιτικά και σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων, θέλει πολύ χρόνο. Βέβαια αν μιλάμε σε επίπεδο πολιτικής, η αποχώρηση σημαίνει αποδέσμευση, οπότε πολιτικά η κυβέρνηση διακηρύσσει ότι πέτυχε το στόχο της. Αλλά εδώ υπάρχουν δύο αστερίσκοι, ο ένας είναι ότι υπάρχει στην πραγματικότητα μια μακρά μεταβατική περίοδος σε πολλά θέματα, και ο δεύτερος είναι ότι υπάρχει αυτή η ιδιαιτερότητα των σχέσεων Βορείου Ιρλανδίας – Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, η οποία εκ των πραγμάτων κρατά κατά κάποιον τρόπο αιχμάλωτη την πλήρη αυτονομία του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρώπη. Αυτό ήταν και το αγκάθι των διαπραγματεύσεων, το περίφημο “backstop”, η ρήτρα που προέβλεπε ότι θα επέστρεφαν στην προηγούμενη κατάσταση αν δεν υπήρχε μία λύση. Ουσιαστικά εκεί είχαμε την Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής που έφερε την ειρήνευση στο ιρλανδικό ζήτημα, με κάποιες δεσμεύσεις περί ελευθεροκοινωνίας, μη ύπαρξης συνόρων και ελευθερίας ανταλλαγών. Δεσμεύσεις οι οποίες τέθηκαν ως εμπόδιο στη διαδικασία αποχώρησης, διότι το Ηνωμένο Βασίλειο ως τρίτη χώρα απέκτησε σύνορα με την ευρωπαϊκή περιφέρεια και τελωνειακούς ελέγχους. Για να μην διακινδυνευθεί η Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής και η ειρήνη στην Ιρλανδία προσπάθησαν και οι δύο πλευρές, το Λονδίνο και οι Βρυξέλλες, να βρουν μια υβριδική μορφή συμφωνίας, η οποία στην πραγματικότητα όμως καταστρατηγούσε την αποχώρηση. Εν μέρει βέβαια καταστρατηγεί και την ακεραιότητα του ευρωπαϊκού χώρου, διότι υπάρχει ένα τμήμα μιας τρίτης χώρας, η οποία ουσιαστικά έχει ελευθεροκοινωνία, οπότε εκεί προσπάθησαν να βρουν διάφορες νομικές και τελωνειακές διαδικασίες για να το ξεπεράσουν. Ο εθνικός έλεγχος είναι μια σχετική έννοια, πολιτικά μπορεί να το διακηρύσσει η κυβέρνηση, αλλά στην πραγματικότητα απαιτεί χρόνο. Τυπικά, το Λονδίνο ανέκτησε τον έλεγχο, αυτή τη στιγμή δεν δεσμεύεται από αποφάσεις και από κοινές πολιτικές. Βεβαίως υπάρχουν κάποιες μεταβατικές περίοδοι όσον αφορά τα δικαιώματα των πολιτών και την αρμοδιότητα του ευρωπαϊκού δικαστηρίου για δικαιώματα ευρωπαίων πολιτών για μια οκταετία.

2. Η αποχώρηση ενός κράτους - μέλους αποτελεί μια καταστατική δυνατότητα στο πλαίσιο του άρθρου 50 της ΣΕΕ, είναι μια πιθανότητα που προβλέπεται και έχει προκαθορισμένη διαδικασία. Συνεπώς κρίνετε πρόωρη ή ακόμη και άτοπη τη θεωρία περί εξασθένισης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ως απότοκο αυτής της δημοκρατικής και σε ένα βαθμό προβλεπόμενης επιλογής;

Νομικά δεν μπορεί να υπάρχει μια Συνθήκη στην οποία προσχωρούν μέλη χωρίς να προβλέπεται η δυνατότητα αποχώρησής τους. Άρα ορθώς η Συνθήκη το προβλέπει. Βεβαίως φιλοδοξία των συντακτών του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου είναι να αυξάνεται ο αριθμός των μελών και όχι να μειώνεται. Τεχνικά, όμως, προβλέπεται, γι' αυτό προβλέπεται και η διαδικασία. Επίσης, εκ πρώτης όψεως η περιγραφή είναι απλή και λογική. Σχετικά με το κατά πόσο εξασθενίζει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση από την επιλογή αυτή, νομικά δεν θα μπορούσε να γίνει αλλιώς, θα ήταν ατελής η Συνθήκη που δεν θα προέβλεπε κάτι τέτοιο, ενώ αντίθετα δεν υπάρχει διαδικασία *per se* αποπομπής. Υπάρχουν τρόποι και διαδικασίες επιβολής ποινών σε ένα κράτος – μέλος το οποίο δεν συμπεριφέρεται σύμφωνα με τους κανόνες, αλλά ας μην ξεχνάμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένας οργανισμός ελευθέρων βούλησης και οικειοθελούς συμμετοχής κρατών – μελών. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να υπάρξουν και διαφορετικές τοποθετήσεις. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν κράτη της Ευρώπης, που δεν είναι κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχουν πολύ ισχυρό δεσμό μαζί της, ισχυρότερο ενδεχομένως από ό,τι επεδίωκε να έχει και η Βρετανία, η οποία ήταν μέλος, όταν προσπαθούσε απλώς να έχει τις εξαιρέσεις της. Υπάρχει μια ρευστότητα πολιτικής στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Ευρώπης, δεν πρέπει να μένουμε σε μεμονωμένα γεγονότα. Το γεγονός ότι το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ένα σημαντικό κράτος – μέλος που αποχώρησε, βεβαίως αποδυναμώνει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα στο σύνολό του. Μια σημαντική χώρα έκρινε για κάποιους λόγους ότι ήθελε να αποχωρήσει και παρά ταύτα να παραμείνει συνδεδεμένη. Δεν αποχώρησε απορρίπτοντας το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, απλώς αποχώρησε διότι έκρινε ο λαός της, οι πολιτικοί της, ότι έπρεπε να δώσει κάπου αλλού την προτεραιότητα. Η Ευρώπη βεβαίως αποδυναμώνεται, αλλά για μένα η μεγαλύτερη αποδυνάμωση επέρχεται τουλάχιστον σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα στο Ηνωμένο Βασίλειο και όχι τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

3. Το τέλος του 2020 σηματοδότησε την ολοκλήρωση της μεταβατικής περιόδου και την επίσημη έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. Ταυτόχρονα η αποφυγή ενός «σκληρού συνόρου» στο νησί της Ιρλανδίας, μετέφερε τους τελωνειακούς ελέγχους στους λιμένες της Βορείου Ιρλανδίας, σύμφωνα με το πρωτόκολλο για την Βόρειο Ιρλανδία. Οι υπέρμαχοι της πολιτικής ένωσης Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας θεωρούν ότι η συγκεκριμένη πρακτική υπονομεύει τη θέση τους στο Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ πριν μερικούς μήνες δημιουργήθηκαν βίαια επεισόδια στην περιοχή, που οδήγησαν στην παραίτηση της Πρωθυπουργού Αρλίν Φόστερ. Εικάζετε ότι η διατήρηση του εν

λόγω καθεστώτος θα αναζωπυρώσει στο μέλλον τα αιματηρά περιστατικά του 20^{ου} αιώνα και θα κλονίσει τη Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής;

Το ιρλανδικό ζήτημα έχει ρίζες βαθύτερες που έχουν να κάνουν με ιστορικούς - θρησκευτικούς λόγους και βεβαίως αυτή τη στιγμή έχει και μια πολιτική χροιά, με την έννοια ότι υπάρχουν οι υπέρμαχοι της ενίσχυσης της ένωσης με το Ηνωμένο Βασίλειο και από την άλλη πλευρά της ένωσης με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Η Συμφωνία αυτή έχει μια περίοδο αξιολόγησης και επαναβεβαίωσης, η ισχύς της δηλαδή θα ανανεώνεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα με απόφαση του τοπικού κοινοβουλίου. Ως εκ τούτου η απάντηση αγγλιστί είναι "it remains to be seen", δηλαδή θα δούμε από την εφαρμογή κατά πόσο θα υπάρχουν προβλήματα ή όχι. Προβλήματα μπορεί να υπάρχουν δύο ειδών. Δεν πρέπει να υποτιμούμε τα οικονομικά προβλήματα, η διαδικασία αυτή ελέγχου, θα προσθέσει κάποιες γραφειοκρατικές και οικονομικές διαδικασίες που θα επιβαρύνουν τη διακίνηση των προϊόντων. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό για μια χώρα εμπορικά προσανατολισμένη όπως είναι το Ηνωμένο Βασίλειο. Άρα μπορεί να μην υπάρχουν πολιτικές τριβές μεταξύ των δύο πλευρών στο ιρλανδικό σύνορο, αλλά μπορεί να υπάρχουν αντιδράσεις των οικονομικών παραγόντων, που θα υποστηρίζουν ότι αυτό δεν είναι ένα λειτουργικό σύστημα. Δεν ξέρουμε τι από τα δύο θα γίνει, οι Βρετανοί είναι κατεξοχήν πρακτικοί άνθρωποι. Είναι νωρίς να κρίνουμε κατά πόσο η εφαρμογή της Συμφωνίας Αποχώρησης και κυρίως το πρωτόκολλο του ιρλανδικού συνόρου θα επιφέρει πολιτικές τριβές και μάλιστα παλαιότερης εποχής. Υπάρχει μια ωρίμαση και στις δύο πλευρές. Αστάθμητος παράγοντας είναι το ενδεχόμενο ο βορειοϊρλανδικός λαός με τη γεωγραφική έννοια να καταλήξει δυσαρεστημένος από την εφαρμογή της Συμφωνίας και κατά πόσο θα οδηγηθεί πολιτικά στην ενοποίηση με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Κατά πόσο δηλαδή θα υποστηρίξουν μια απόσχιση, ακόμα και αυτοί που δεν τη θέλουν, γιατί η ενοποίηση είναι ένα πολύ μεταγενέστερο βήμα. Επίσης σημασία έχει και τι θα κάνει η Σκωτία. Αν η Σκωτία, η οποία προηγείται από πλευράς ωρίμασης των αντιδράσεων, κάνει το μεγάλο βήμα, μπορεί να επηρεαστούν και οι βορειοϊρλανδοί και να ενισχυθεί το κύμα της ένωσης της «Μεγάλης Ιρλανδίας».

4. Στην εξίσωση του Brexit προστίθεται μια πολύχρονη και απρόβλεπτη συγκυρία κρίσεων: η οικονομική κρίση και η υγειονομική κρίση της πανδημίας. Τη γενικευμένη αβεβαιότητα και ταλαιπωρία εντείνουν η γραφειοκρατία και το περαιτέρω κόστος που εισήχθησαν ως απόρροια του πρωτοκόλλου για την Βόρειο Ιρλανδία. Η βρετανική κυβέρνηση διά στόματος Ντέιβιντ Φροστ το χαρακτήρισε «μη βιώσιμο» στην παρούσα μορφή μακροπρόθεσμα. Επιπλέον,

το Ηνωμένο Βασίλειο υπαινίσσεται ότι θα ενεργοποιήσει το άρθρο 16 επικαλούμενο «ανωτέρα βία», στην περίπτωση που η Ε.Ε. δεν αλλάξει άμεσα την προσέγγισή της. Θα ερμηνεύατε αυτή την πολιτική κίνηση ως επιθετική;

Αυτή τη στιγμή έχουμε το εξής οξύμωρο. Η κυβέρνηση του Μπόρις Τζόνσον έκανε μια εναλλακτική συμφωνία σε σύγκριση με τη συμφωνία στην οποία είχε καταλήξει η προκάτοχος Μέι που απερρίφθη τρεις φορές απ' το κοινοβούλιο, δημιουργώντας ένα άλλο σύστημα ελέγχου. Το timing του Τζόνσον ήταν σωστό, διότι ο κόσμος είχε κουραστεί με αυτή την παράταση και επείσθη. Από τότε όμως η κυβέρνηση υπαινίχθη κατά καιρούς ότι η Συμφωνία αυτή είναι δυσλειτουργική. Τώρα βρίσκεται προ της υπογραφής της, η οποία τη δεσμεύει και σε τέσσερα χρόνια πρέπει να γίνει η επανεκτίμηση. Σε ανωτέρα βία συνήθως καταφεύγει κανείς όταν δεν έχει άλλη επιλογή. Το θέμα είναι αν η Συμφωνία καταστεί μη λειτουργική για οικονομικούς λόγους, στην περίπτωση που οι διαδικασίες είναι δυσβάστακτες, επιβαρύνουν δηλαδή πάρα πολύ το τελικό προϊόν των αγαθών και εάν πολιτικά ο κόσμος βρεθεί δυσαρεστημένος. Εκείνη τη στιγμή δεν αποκλείεται μια κυβέρνηση βρετανική, όποια και να είναι, βρισκόμενη προ του διλήμματος να στραφεί κατά της Ευρώπης, να ακυρώσει δηλαδή το πρωτόκολλο, ή να προκληθεί μια κρίση στη Βόρειο Ιρλανδία με ένα δημοψήφισμα, να επιλέξει το πρώτο. Αυτή τη στιγμή όμως για μένα προτεραιότητα της κυβέρνησης δεν είναι η Συμφωνία του Brexit αλλά η οικονομική ανόρθωση της χώρας, έπειτα από το πρόβλημα της πανδημίας. Ακόμη, η κυβέρνηση είναι σταθερή, όπως απεδείχθη και από τις πρόσφατες τοπικές εκλογές, δεν απειλείται πολιτικά από ένα άλλο κόμμα, αλλά απειλείται από τις εξελίξεις.

5. Οι βρετανοί πολίτες αποφάσισαν με οριακή πλειοψηφία (51,9%) την αποχώρησή τους από την Ε.Ε. Παρά τη θέλησή τους φαίνεται να έχουν αποχωρήσει η Σκωτία και η Βόρειος Ιρλανδία, καθώς τα ποσοστά υπέρ της παραμονής έφταναν το 62% και το 55,8% αντίστοιχα. Στα δεδομένα αυτά προστίθενται αφενός η επικράτηση του Σκωτσέζικου Εθνικού Κόμματος στις εκλογές της 6ης Μαΐου με την Πρωθυπουργό Νικόλα Στέρτζιον να δείχνει αποφασισμένη να διεξαγάγει δημοψήφισμα ανεξαρτησίας, το αργότερο μέχρι το τέλος του 2023 και αφετέρου η εναντίωση της Βόρειας Ιρλανδίας στο πρωτόκολλο. Εκτιμάτε πιθανή την απόσχιση των χωρών από το Ηνωμένο Βασίλειο και την προσχώρησή τους στην Ε.Ε. ;

Πρέπει να δούμε τις δύο υποθέσεις χωριστά, είναι δύο διαφορετικές περιπτώσεις παρότι τα χαρακτηριστικά τους μοιάζουν. Επίσης το θέμα της απόσχισης πρέπει να το

δούμε όχι μόνο πολιτικά αλλά και οικονομικά, δηλαδή κατά πόσο μια ανεξαρτητοποίηση της Σκωτίας είναι και οικονομικά βιώσιμη για την περιοχή αυτή που θα καταστεί κράτος. Το αν θα καταστεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το επόμενο στάδιο. Αυτή τη στιγμή η Σκωτία ενώ βρίσκεται πολύ κοντά στο να οδηγηθεί σε ένα δεύτερο δημοψήφισμα με σχετικά καλύτερες πιθανότητες απ' το πρώτο, δεν είναι δεδομένο ότι έχει ξεκάθαρα ρεύμα υπέρ της ανεξαρτητοποίησης. Αυτή είναι η περίπτωση της Σκωτίας, οι λόγοι της είναι οικονομικοί, θεωρεί ότι δεν απολαμβάνει τη μοιρασιά του εθνικού πλούτου όσο χρειάζεται και επίσης θεωρεί ότι ενώ η πλειοψηφία του λαού της ετάχθη υπέρ της παραμονής, υποχρεώθηκε σε μια αποχώρηση, επειδή αυτή επικράτησε με μικρή διαφορά στο σύνολο. Στην περίπτωση της Βορείου Ιρλανδίας είναι λίγο διαφορετικά τα πράγματα, διότι η Βόρειος Ιρλανδία σαν ανεξάρτητη οντότητα, σαν κράτος είναι ακόμα λιγότερο βιώσιμη από τη Σκωτία. Δεν έχει ούτε φυσικούς πόρους εν αφθονία, ούτε ικανή δική της οικονομική υπόσταση. Άρα η ανεξαρτητοποίηση στην πραγματικότητα σημαίνει μόνο ένωση με την Δημοκρατία της Ιρλανδίας για να επιβιώσει. Αυτό μπορεί να φέρει σε μια πολύ σοβαρή σύγκρουση τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας με το Ηνωμένο Βασίλειο. Είναι περίπλοκο θέμα ακόμα και για την ιρλανδική κυβέρνηση, το κόμμα που είναι υπέρ της «Μεγάλης Ιρλανδίας». Δεν μπορεί να επωμιστεί εύκολα ένα τέτοιο βάρος. Το αποτέλεσμα, λοιπόν, είναι ότι κάνουμε εικασίες σ' ένα μεγάλο ποσοστό αυτή τη στιγμή, εκτιμώντας ότι και οι δύο χώρες μπορούν να ακολουθήσουν αυτή την πορεία. Δεν αποκλείω δε κάτι άλλο: η βρετανική κυβέρνηση προκειμένου να αποφύγει αυτές τις περιπέτειες να κάνει κάποιες παραπάνω παραχωρήσεις σ' αυτά τα μέρη της, όπως οικονομικές πολιτικές, μεγαλύτερη αυτονομία, παρότι έχουν αρκετή, καθώς και οικονομική ενίσχυση στη διαμοιρασιά του προϋπολογισμού, ώστε να τα κρατήσει περισσότερο. Άρα αυτή η προοπτική είναι περισσότερο μακροπρόθεσμη από την αποτίμηση της Συμφωνίας και του πρωτοκόλλου του ιρλανδικού συνόρου.

6. Κατά τη διάρκεια της θητείας σας στο Λονδίνο διεκπεραιώθηκαν χρονοβόρες και δαιδαλώδεις διαπραγματεύσεις. Σύμφωνα με την προσέγγιση που υιοθετεί ο Roger Fisher η επιτυχημένη διαπραγμάτευση παράγει διευθέτηση αμοιβαία αποδεκτή και βιώσιμη, βελτιώνοντας ή τουλάχιστον διατηρώντας σταθερή τη σχέση των δύο μερών, μειώνοντας τον κίνδυνο ευρύτερης κρίσης. Προϋποθέτει την ύπαρξη επαρκούς χρόνου προετοιμασίας, ξεκάθαρων στόχων και στρατηγικής. Η διαπραγμάτευση είναι η αρχή μιας μακροχρόνιας σχέσης, γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να στηρίζεται στην αμοιβαία συνεργασία και εμπιστοσύνη για την επίτευξη του μέγιστου αποτελέσματος. Στο πλαίσιο αυτό,

και με γνώμονα την εμπειρία σας πώς κρίνετε την διαδικασία και την έκβαση των διαπραγματεύσεων;

Στην περίπτωση της εξόδου του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχαμε μια φυσιολογική διαδικασία. Είχαμε μια πολιτική απόφαση, η οποία έφερε αποτελέσματα ταχύτερα και σε μεγαλύτερη κλίμακα απ' ό,τι προέβλεπε. Ξεκίνησε με την προοπτική να γίνει ένα δημοψήφισμα το οποίο θα κέρδιζε το «ναι» υπέρ της παραμονής γρήγορα. Αυτό φάνηκε κι απ' το γεγονός ότι οι Βρετανοί διαπραγματευτές αποδέχθηκαν ως ικανοποιητική την προσφορά που τους έκαναν οι υπόλοιποι 26, τα τέσσερα σημεία της οποίας έθεσαν υπ' όψιν του λαού στο δημοψήφισμα, χωρίς να επιμείνουν για κάτι παραπάνω. Ως εκ τούτου μιλάμε για μια πολιτική κίνηση σχετικής προχειρότητας, χωρίς καμία προετοιμασία για το άλλο ενδεχόμενο. Είναι ενδιαφέρον το πώς μια χώρα που φημίζεται για την οργάνωσή της, τη δομή της, την προετοιμασία της, τη δημόσια διοίκηση, η οποία έχει εναλλακτικά σενάρια και είναι υπόδειγμα για πάρα πολλούς οδηγήθηκε σ' αυτή την πολιτική απόφαση, η οποία είχε λανθασμένο timing και λανθασμένη διαδικασία. Εκ των πραγμάτων λοιπόν δεν μπορούμε να συζητάμε για μια θεωρητικά λογική, ορθή και σωστή διαδικασία διαπραγμάτευσης, η οποία θέλει το στάδιο της προετοιμασίας, το στάδιο της ωρίμασης, το στάδιο των διαπραγματεύσεων και το στάδιο της εφαρμογής. Εδώ μιλάμε για μια εσπευσμένη διαδικασία απροετοίμαστη, η οποία ουσιαστικά έφερε το μη προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Σαν να μην έφτανε αυτό η ίδια προκάλεσε την έναρξη των διαπραγματεύσεων της διετίας με την ενεργοποίηση του άρθρου 50, χωρίς να είναι προετοιμασμένη. Το τρίτο ανορθόδοξο είναι ότι οι Βρετανοί δεν χρησιμοποίησαν την εμπειρία των βρετανικών θεσμών που ήξεραν την Ευρώπη, δηλαδή το Υπουργείο Εξωτερικών, τις Μόνιμες Αντιπροσωπείες τους, επεδίωξαν να κάνουν μια πολιτική διαπραγμάτευση και όχι μια τεχνοκρατική διαπραγμάτευση. Αυτό το έκαναν διότι πίστευαν ότι με αυτόν τον τρόπο θα είχαν μια πολιτική συμφωνία σε επίπεδο 27 και μετά θα ανέθεταν στην Επιτροπή να βρει κάποιες λύσεις. Η Ευρώπη όμως γνωρίζοντας ότι ήταν πολιτικά αρνητική η αποχώρηση ενός σημαντικού κράτους – μέλους, γνωρίζοντας ότι η διαδικασία της απαγκίστρωσης από την Ευρώπη είναι ακόμη πιο πολύπλοκη από την διαδικασία ένταξης, διότι η ευρωπαϊκή οριζόντια νομοθεσία έχει εισχωρήσει πολύ στις καθημερινότητες και στις διαδικασίες, ήταν έτοιμη να την κάνει. Ανέθεσε την διαπραγμάτευση στην Κομισιόν, η οποία ήξερε τεχνικά να τη χειριστεί. Άρα, η Βρετανία βρέθηκε με μια ομάδα η οποία είχε πολιτικά κριτήρια και κίνητρα, να αντιμετωπίσει μια ομάδα η οποία είχε βέβαια πολιτική καθοδήγηση απ' τα κράτη – μέλη, αλλά ήταν μια τεχνοκρατική ομάδα, νομική. Χάθηκε πολύτιμος χρόνος, εν τω μεταξύ η τότε κυβέρνηση της Τερέζα Μέι προσπαθούσε να βρει μια ισορροπία

στο εσωτερικό, συναντούσε την αντίθεση των φιλευρωπαϊστών, οι αντιευρωπαϊστές ζητούσαν όλο και πιο σκληρή αποχώρηση, άρα στην πραγματικότητα η διαπραγμάτευση αναλώθηκε σε μεγάλο βαθμό εσωτερικά στη Βρετανία και ιδίως στο Συντηρητικό Κόμμα εις βάρος της ουσιαστικής διαπραγμάτευσης με τις Βρυξέλλες. Στο τελευταίο στάδιο βέβαια προφανώς υπήρχαν σχέδια συμφωνιών. Οπότε είναι μια ανορθόδοξη διαδικασία, η οποία είχε έντονα πολιτικά κίνητρα, είχε κι έναν καιροσκοπισμό, το οποίο ήταν στοιχείο που ενυπήρχε και στο δημοψήφισμα, ήταν καιροσκοπική η προσέγγιση και όχι απόφαση στρατηγικής. Αυτό που περιμένουμε τώρα είναι να δούμε αν η κυβέρνηση έχει στρατηγική για το μέλλον πλέον εκτός Ευρώπης.

7. Το Brexit αποτελεί μια γεωπολιτική μετατόπιση αλλά ταυτόχρονα και μια αποδυνάμωση του οικονομικού βάρους της Ε.Ε. Θεωρείτε ότι αυτό είναι περισσότερο συμβολικό ή ουσιαστικό;

Πράγματι, το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ο πιο ισχυρός κρίκος της Ευρώπης στη διατλαντική σχέση, άρα με την έννοια αυτή δεν έχουμε μεν γεωγραφική μετατόπιση, δηλαδή η Ευρώπη δεν στράφηκε προς κάπου αλλού, αλλά έχασε αυτόν τον ισχυρό κρίκο και αυτή τη στιγμή δεν ξέρει αν αυτός ο ισχυρός κρίκος θα εξακολουθεί να λειτουργεί ως χαλαρός κρίκος ή δεν θα λειτουργεί ως κρίκος με τους Αμερικανούς. Οι Βρετανοί ουσιαστικά ήταν ο άξονας της διατλαντικής σχέσης. Το δεύτερο όμως είναι ταυτόχρονα ότι η διατλαντική σχέση αυτή βασιζόταν και σε έναν άλλο κρίκο, που λέγεται NATO. Η Ευρώπη σωφρόνως ποιούσα αλλά και μη έχοντας άλλη επιλογή, απ' τη στιγμή που δεν είχε δικό της αμυντικό βραχίονα, δεδομένο, οργανωμένο και ισχυρό, εξακολουθεί να παραμένει στην λογική συνεργασίας με το NATO. Οι Βρετανοί αυτή τη στιγμή παραμένουν στην Ευρώπη και στη διατλαντική σχέση μέσω του NATO. Βέβαια έχουν αποχωρήσει από σημαντικούς τομείς, όπως είναι η εξωτερική πολιτική, η οικονομική και η εμπορική πολιτική. Το άλλο σκέλος είναι το οικονομικό λοιπόν. Αφενός αποχώρησε μια σημαντική χώρα, μέλος των G7 και P5+1, με δίκτυο Κοινοπολιτείας σημαντικό, το οποίο ορθώς για ευρωπαϊκούς λόγους οι Βρετανοί ποτέ δεν χρησιμοποίησαν, αλλά έχοντας πρόσβαση στα κράτη της Κοινοπολιτείας ουσιαστικά η Ευρώπη είχε έναν συνδετικό κρίκο και με αυτές τις χώρες. Αφετέρου η Ευρώπη είχε την προνοητικότητα με τις περισσότερες χώρες ανά γκρουπ, όπως Λατινική Αμερική και Αφρική, να αποκτήσει διμερείς οικονομικές σχέσεις και συμφωνίες. Οπότε στο day to day business η Ευρώπη με τον όγκο της και την οικονομική της σημασία ουσιαστικά ήταν ο μεγάλος παίκτης στη σχέση με αυτές τις χώρες. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε πόσο κι αν είναι μετρήσιμες οι απώλειες που έχει η Ευρώπη από τη

μετατόπιση στο γεωγραφικό και στο οικονομικό. Αυτό που εγώ πιστεύω πάντως είναι ότι η Βρετανία ως μία οικονομία και μία χώρα είναι πιο ευέλικτη από την Ευρώπη να προσαρμοστεί γρήγορα στις οικονομικές επιπτώσεις του Brexit, αλλά ουσιαστικά έχει απωλέσει ένα μεγάλο πλεονέκτημα που είχε στον οικονομικό τομέα. Με την ιδιότητα του μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι Βρετανοί έγιναν πόλος έλξης μεγάλων επενδύσεων και δραστηριοτήτων. Φυσικά υπήρχε ακριβό εργατικό δυναμικό, αλλά τεχνολογικά αναπτυγμένο. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει μια απώλεια της Βρετανίας, λόγω της επιβολής δασμών. Και στο πολιτικό βεβαίως υπάρχει μια απώλεια, καθώς έχουμε μια χώρα που ήταν αυτοκρατορία. Όταν άρχισε να αλλάζει η μορφή της μπήκε σ' ένα γκρουπ για να παραμείνει δυνατή και τώρα φεύγει απ' το γκρουπ. Βεβαίως δεν θα είναι αδύναμη, αλλά δεν θα είναι όσο δυνατή ήταν εν τη ενώσει της Ευρώπης.

8. Πόσο ισχυρό πιστεύετε ότι θα είναι ένα πλήρως «επιτυχημένο» Brexit ώστε να ωθήσει και άλλες χώρες να ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο; Ήταν αυτός η κύρια αιτία που η Ε.Ε. το διαπραγματεύτηκε τόσο σκληρά;

Καταρχήν δεν νομίζω ότι μπορεί να υπάρχει ένα επιτυχημένο Brexit. Ή ένα επιτυχημένο exit, για καμιά χώρα, γιατί το exit έχει και ένα πεδίο lose – lose. Δεύτερον η Ευρώπη δεν διαπραγματεύτηκε σκληρά επειδή ήθελε να τιμωρήσει τη Βρετανία, αυτό μπορεί να είναι μια φυσιολογική αντίδραση του πρώτου καιρού, διαπραγματεύτηκε σκληρά για να διαφυλάξει την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όχι μόνο έναντι απειλής αποχώρησης άλλων, αλλά διότι ήταν μια ευκαιρία να δείξει ότι καταρχήν λειτουργεί σαν ένας οργανισμός συντονισμένα και με μια θέση ισχύος, διότι θέλει να πιστέψει ότι παραμένει ισχυρή, απέναντι στην ευρύτερη κρίση της οικονομίας, των προσδοκιών των λαών και της μετανάστευσης. Έχοντας πληγεί αμφότεροι από την παράταση, συμφώνησαν να κλείσουν τον κύκλο αυτό, διότι το επόμενο στάδιο, η εφαρμογή της συμφωνίας, ενδεχομένως να είναι πιο δύσκολο. Οπότε δεν νομίζω ότι διαπραγματεύτηκε σκληρά για λόγους εκδικητικούς ή τιμωρητικούς, αλλά διότι αυτό ήταν αναγκαίο για την Ευρώπη, για την ενότητά της και για την επιτυχία του μοντέλου της. Αυτή τη στιγμή έχοντας αποτιμήσει την απώλεια της Βρετανίας, η οποία συνιστά αποτυχία της ευρωπαϊκής ιδέας, προχωράει στη συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης με κάποια εμπειρία δυσάρεστη, αλλά ουσιαστική.

9. Ποιο είναι το δίδαγμα για κάθε μία πλευρά;

Όσον αφορά τη Βρετανία το δίδαγμα εστιάζεται στην προετοιμασία. Η έλλειψη αυτής δεν νοείται στις διεθνείς σχέσεις με την πολυπλοκότητα και τη σημασία που έχουν

σήμερα. Όσον αφορά την Ευρώπη νομίζω ότι εν μέρει βρέθηκε απροετοίμαστη στη φάση του δημοψηφίσματος, εντούτοις περαιτέρω παραχωρήσεις στους Βρετανούς θα ήταν αδύνατες, διότι ουσιαστικά θα άρχιζε να απειλείται η ακεραιότητα των τεσσάρων βασικών ελευθεριών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και δεν ήθελε να το θέσει σε αμφισβήτηση. Το αποτέλεσμα είναι αυτή τη στιγμή ότι η νέα γενιά στο Ηνωμένο Βασίλειο, άνθρωποι εξειδικευμένοι στην παροχή υπηρεσιών, δυσανασχετεί, διότι είχε συνηθίσει να έχει πρόσβαση είτε σε προγράμματα Erasmus είτε σε εργασία σ' όλη την Ευρώπη. Η παλαιά γενιά θα απογοητευτεί εάν δεν δει αυτά που της υποσχέθηκαν. Επίσης αυτό είναι ένα πρόβλημα και για τους νέους της Ευρώπης. Το ΗΒ ήταν για όλους ένα σημείο αναφοράς για την εργασιακή και πανεπιστημιακή εξέλιξη και μπορεί αυτό να ανατραπεί. Είναι νωρίς ακόμα να προδιαγράψουμε τον τρόπο που θα εξελιχθεί η σχέση.

ΠΗΓΕΣ

Ελληνική βιβλιογραφία

Κοτζιάς, Ν. 2008, Πολιτικό σύστημα και ταυτότητα: παγκοσμιοποίηση και η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

1. Clarke, H. D., Goodwin, M. & Whiteley, P. 2017, *Brexit: Why Britain Voted to Leave the European Union*, Cambridge University Press, UK.
2. Ferriter, D. 2019, *The Border: The Legacy of a Century of Anglo-Irish Politics*, Profile Books, UK.
3. Glencross, A. 2016, *Why the UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation*, Palgrave Macmillan, UK.
4. Lagana, G. 2021, *The European Union and the Northern Ireland Peace Process*, Springer International Publishing, Switzerland.
5. Lamond, I. & Reid, C. 2017, *The 2015 UK General Election and the 2016 EU Referendum: Towards a Democracy of the Spectacle*, Cham: Palgrave Macmillan, Switzerland.
6. Spiering, M. 2015, *A Cultural History of British Euroscepticism*, Palgrave Macmillan, UK.
7. Tannam, E. 1999, *Cross-Border Cooperation in the Republic of Ireland and Northern Ireland*, Palgrave Macmillan, UK.
8. Torrance, D. 2020, *Parliament and Northern Ireland, 1921-2021*, House of Commons Library, UK.
9. Tournier-Sol, K. 2015, *The UK Challenge to Europeanization: The Persistence of British Euroscepticism*, Palgrave Macmillan, UK.
10. Troitiño, D. R., Kerikmäe, T. & Chochia, A. (eds) 2018, *Brexit: History, Reasoning and Perspectives*, Springer International Publishing, Switzerland.
11. Wall, S. 2020, *Reluctant European: Britain and the European Union from 1945 to Brexit*, Oxford University Press, UK.

Ξενόγλωσσα άρθρα

1. Hobolt, S. 2016, *The Brexit vote: a divided nation, a divided continent*, *Journal of European Public Policy*, Vol. 23(9), pp. 1259-1277. Available at: <https://doi.org/10.1080/13501763.2016.1225785>

2. Rafferty, G. & Blair, N. 2019, Emergent Cross-Border Functional Geographies on the Island of Ireland: pre- and post-Brexit. Irish Geography, Vol. 52(2), pp. 175-191. Available at: <http://dx.doi.org/10.2014/igj.v52i2.1400> .
3. Skoutaris, N. 2020, What's in an Irish Border? Brexit, the Backstop(s) and the Constitutional Integrity of the UK, DCU Brexit Institute – Working Paper N. 02.2020, pp. 1-21. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3543514> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3543514>
4. Walsh, C. 2019, Brexit Geographies: Spatial Imaginaries and Relational Territorialities on the Island of Ireland. Irish Geography, Vol. 52(2), pp. 137-152. Available at: <http://dx.doi.org/10.2014/igj.v52i2.1398>

Ιστοσελίδες ελληνικές

1. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2016, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (18 και 19 Φεβρουαρίου 2016) – Συμπεράσματα, επίσκεψη στις 31 Μαρτίου 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/21771/st00001el16.pdf>
2. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2017α, Ειδική σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (Άρθρο 50) (29 Απριλίου 2017) - Κατευθυντήριες γραμμές, επίσκεψη στις 11 Απριλίου 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/21747/29-euco-art50-guidelines-el.pdf>
3. Γενική Γραμματεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου 2017b, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (άρθρο 50) (20 Οκτωβρίου 2017) – Συμπεράσματα, επίσκεψη στις 12 Απριλίου 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/23495/20-euco-conclusions-art50-el.pdf>
4. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2016, Ενοποιημένη έκδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση — Τίτλος VI — Τελικές διατάξεις — Άρθρο 50, επίσκεψη 8 Απριλίου 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016M050>
5. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2020a, ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΗΝΩΜΕΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΙΡΛΑΝΔΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΣΦΑΛΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A1231\(04\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020A1231(04)&from=EN)
6. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2020b, ΣΥΜΦΩΝΙΑ για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12020W/TXT#d1e32-102-1>
7. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017, Σύσταση για ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ με την οποία εξουσιοδοτείται η Επιτροπή να αρχίσει διαπραγματεύσεις για συμφωνία με το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας που καθορίζει τις λεπτομερείς ρυθμίσεις για την αποχώρησή του από

την Ευρωπαϊκή Ένωση, επίσκεψη στις 11 Απριλίου 2021, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d053963b-3013-11e7-9412-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF

8. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2018, ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ: Προετοιμασία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 30 Μαρτίου 2019, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:cb76570b-a9c2-11e8-99ee-01aa75ed71a1.0007.02/DOC_1&format=PDF
9. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020a, Ερωτήσεις και απαντήσεις σχετικά με την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 31 Ιανουαρίου 2020, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/QANDA_20_104
10. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020b, Συμφωνία εμπορίου και συνεργασίας ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, https://ec.europa.eu/info/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_el
11. Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2020c, Η συμφωνία ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου για την ασφάλεια των πληροφοριών, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, https://ec.europa.eu/info/relations-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement/eu-uk-security-information-agreement_el
12. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2017, Γράφημα: Ενεργοποίηση του άρθρου 50 για την αποχώρηση της Βρετανίας από την ΕΕ, επίσκεψη στις 8 Απριλίου 2021, <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/eu-affairs/20170324STO68408/i-vretania-energopoiise-to-arthro-50-gia-tin-apochorisi-tis-apo-tin-ee>
13. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Σύνταγμα της Ευρώπης - περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης, επίσκεψη στις 8 Απριλίου 2021, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20050819FCS00974+0+DOC+PDF+V0//EL&language=EL>
14. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 1984, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Φονταινεμπλώ: Συμπεράσματα της Προεδρίας, επίσκεψη στις 20 Μαρτίου 2021, https://www.consilium.europa.eu/media/20669/1984_june_-_fontainebleau_gr.pdf
15. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2016, Άτυπη σύνοδος των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των 27 κρατών μελών, καθώς και των Προέδρων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επίσκεψη στις 8 Απριλίου 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/24156/15-euco-statement-el.pdf>
16. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2017, Δηλώσεις του Προέδρου κ. Donald Tusk σχετικά με τα επόμενα βήματα μετά τη γνωστοποίηση του Ηνωμένου Βασιλείου, επίσκεψη στις 10 Απριλίου 2021,

<https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2017/03/31/tusk-remarks-meeting-muscat-malta/>

17. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2019, Συμφωνία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, επίσκεψη στις 14 Απριλίου 2021, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-21054-2019-INIT/el/pdf>
18. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Μετεγκατάσταση των οργανισμών της ΕΕ με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο, επίσκεψη στις 11 Απριλίου 2021, <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/relocation-london-agencies-brexit/>

Ιστοσελίδες ξένες

1. About Interreg, viewed 20 April 2021, <https://interreg.eu/about-interreg/>
2. Anglo-Irish Agreement 1985 between THE GOVERNMENT OF IRELAND and THE GOVERNMENT OF THE UNITED KINGDOM, viewed 23 April 2021, <http://cain.ulst.ac.uk/events/aia/aiadoc.htm>
3. Arch, L. 2019, The 1975 European Community Referendum: The First of Two ... or of Three?, viewed 3 March 2021, <https://unireadinghistory.com/2019/01/25/the-1975-european-community-referendum-the-first-of-two-or-of-three/>
4. Arte Archives, Thatcher Rules Out A Unified Ireland 1984, viewed 22 April 2021, <https://www.rte.ie/archives/2014/1118/660538-out-out-out/>
5. BBC NEWS 2021, NI 100: Majority believes NI will leave UK within 25 years, <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-56777985>
6. Bet, M. 2018, 'I want my money BACK!' How Margaret Thatcher's rebate is TODAY's symbol of EU resistance, viewed 20 March 2021, <https://www.express.co.uk/news/uk/1054720/brexit-news-eu-uk-margaret-thatcher-rebate-budget-gunther-oettinger-spt>
7. Curtis, J. 2020, Brexit and the Northern Ireland border, viewed 15 April 2021, <https://commonslibrary.parliament.uk/brexit-and-the-northern-ireland-border/>
8. EU Referendum: Results, viewed 1 April 2021, https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results
9. EU speech at Bloomberg, viewed 27 March 2021, <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>
10. Eurobarometer 2015, Standard Eurobarometer 83 Spring 2015, viewed 22 March 2021, <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/53edcfb6-f7ea-11e5-b1f9-01aa75ed71a1/language-en>
11. European Commission 2017a, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN COUNCIL (ARTICLE 50) on the state of progress of the

- negotiations with the United Kingdom under Article 50 of the Treaty on European Union, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_communication.pdf
12. European Commission 2017b, Joint report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress during phase 1 of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_report.pdf
 13. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017c, Citizens' rights, viewed 11 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu-uk_table_cr.pdf
 14. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017d, Citizens' rights, viewed 11 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint_table_citizens_rights_-_third_round.pdf
 15. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017e, Citizens' rights, viewed 11 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/table_-_citizens_rights.pdf
 16. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017f, Guiding principles transmitted to EU27 for the Dialogue on Ireland/Northern Ireland, viewed 11 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/guiding-principles-dialogue-ei-ni_en.pdf
 17. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2017g, Citizens' rights, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/citizens_rights_-_comparison_table.pdf
 18. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018a, European Commission Draft Withdrawal Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_withdrawal_agreement.pdf
 19. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018b, Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community highlighting the progress made (coloured version) in the negotiation round with the UK of 16-19 March 2018, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_agreement_coloured.pdf

20. European Commission, Task Force for the Preparation and Conduct of the Negotiations with the United Kingdom under Article 50 TEU and the UK 2018c, Draft Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, as agreed at negotiators' level on 14 November 2018, viewed 12 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/draft_withdrawal_agreement_0.pdf
21. European Council 2016, Press statement by President Donald Tusk on the outcome of the referendum in the UK, viewed 8 April 2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/06/24/tusk-statement-uk-referendum/>
22. European Parliament 2010, Britain and Europe in 10 speeches, viewed 25 March 2021, https://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/resource/static/files/publications_ressources/ep_speeches_dps_final.pdf
23. General Secretariat of the Council 2017, United Kingdom notification under Article 50 TEU, viewed 8 April 2021, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-20001-2017-INIT/en/pdf>
24. General Secretariat of the Council 2018, ANNEX to the COUNCIL DECISION supplementing the Council Decision of 22 May 2017 authorising the opening of the negotiations with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for an agreement setting out the arrangements for its withdrawal from the European Union - Supplementary directives for the negotiation of an agreement with the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland setting out the arrangements for its withdrawal from the European Union, viewed 12 April 2021, <https://www.consilium.europa.eu/media/32504/xt21004-ad01re02en18.pdf>
25. Haagerup, N. J. 1984, Report drawn up on behalf of the Political Affairs Committee on the situation in Northern Ireland, European Parliament Working Document 1-1526/83, 9 March 1984, viewed 23 April 2021 <http://aei.pitt.edu/id/eprint/89466>
26. HM Government 1975, Britain's New Deal in Europe, viewed 8 March 2021, <http://civitas.org.uk/content/files/1975ReferendumGov.pdf>
27. HM Government 2016, The best of both worlds: the United Kingdom's special status in a reformed European Union, viewed 1 April 2021, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502291/54284_EU_Series_No1_Web_Accessible.pdf
28. HM Revenue & Customs 2020, Guidance: Apply for authorisation for the UK Trader Scheme if you bring goods into Northern Ireland, viewed 29 April 2021, <https://www.gov.uk/guidance/apply-for-authorisation-for-the-uk-trader-scheme-if-you-bring-goods-into-northern-ireland>
29. International Fund For Ireland, viewed 20 April 2021, <https://www.internationalfundforireland.com/?layout=item>

30. International Security Network (ISN), French President Charles DeGaulle's Veto on British Membership of the EEC, viewed 10 March 2021, https://www.files.ethz.ch/isn/125401/1168_DeGaulleVeto.pdf
31. Interreg Northern Ireland – Ireland – Scotland (UK – Ireland), viewed 20 April 2021, <https://interreg.eu/programme/interreg-uk-ireland/>
32. Ireland's Department of Foreign Affairs, The Good Friday Agreement, viewed 18 April 2021, <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstemedial/ourrolesandpolicies/northernireland/good-friday-agreement-1.pdf>
33. JOINT COMMITTEE ESTABLISHED BY THE AGREEMENT ON THE WITHDRAWAL OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND FROM THE EUROPEAN UNION AND THE EUROPEAN ATOMIC ENERGY COMMUNITY 2020, Determination of goods not at risk, viewed 28 April 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/decision-4-determination-goods-not-risk_en.pdf
34. Johnson, B. 2019, A fair and reasonable compromise: UK proposals for a new Protocolon Ireland/Northern Ireland, viewed 30 April 2021, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/836029/PM_letter_to_Juncker.pdf
35. New Ireland Forum Report, 2 May 1984, viewed 22 April 2021, <https://cain.ulster.ac.uk/issues/politics/nifr.htm#frame>
36. PM letter to President of the European Council Donald Tusk, viewed 29 March 2021, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/475679/Donald_Tusk_letter.pdf
37. Ratcliffe, S. 2018, Oxford Essential Quotations, viewed 12 May 2021, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191866692.001.0001/q-oro-ed6-00002969>
38. Rawlinson, K. 2018, Full texts of Boris Johnson's resignation letter and PM's reply, viewed 14 April 2021, <https://www.theguardian.com/politics/2018/jul/09/full-text-of-boris-johnsons-resignation-letter-to-the-pm>
39. Tell Cremades, M. & Novak, P. 2017, Brexit and the European Union: General Institutional and Legal Considerations, viewed 10 April 2021, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU\(2017\)571404_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU(2017)571404_EN.pdf)
40. Tony Blair's Britain speech 2000, viewed 26 March 2021, <https://www.theguardian.com/uk/2000/mar/28/britishidentity.tonyblair>
41. UK Public General Acts, Immigration and Social Security Co-ordination (EU Withdrawal) Bill 2020, part 1, section 2, viewed 3 May 2021, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/20/section/2/enacted>

42. UK Parliament 2021, At risk goods, viewed 28 April 2021, <https://publications.parliament.uk/pa/cm5801/cmselect/cmeuleg/1343/134306.htm>
43. UKIP 2010, Empowering the People, General Election Manifesto, viewed 23 March 2021, <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/UKIP-Party-Manifesto-2010.pdf>
44. UKIP 2014, Create an Earthquake, European Election Manifesto, viewed 23 March 2021, <http://www.manifesto.com/wp-content/uploads/2015/09/UKIP-2014-EuroManifesto.pdf>
45. Wikipedia, 2016 United Kingdom European Union membership referendum, viewed 7 April 2021, https://en.wikipedia.org/wiki/2016_United_Kingdom_European_Union_membership_referendum

Συνέντευξη

Συνέντευξη με τον πρ. Πρέσβη της Ελλάδας στο Ηνωμένο Βασίλειο (2016-2020) κ. Δημήτρη Καραμήτσο – Τζιρά, 4 Ιουνίου 2021, Αθήνα.